



**T. C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**BİLİNÇ TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA THOMAS
NAGEL'DE BİLİNCİN İNDİRGENEMEZLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Dursun AKYASAN

**Dr. Öğr. Üyesi Erol SUNGUR
Danışman**

**RİZE
2019**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında, Dursun AKYASAN tarafından hazırlanan *Bilinç Tartışmaları Bağlamında Thomas Nagel'de Bilincin İndirgenemezliği* başlıklı bu çalışma, 05 Temmuz 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Bayramali NAZIROĞLU

Kabul/~~Red~~

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Erol SUNGUR

Kabul/~~Red~~

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ali TEKİN

Kabul/~~Red~~

24/07/2019

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim 05/07/2019

Dursun AKYASAN

ÖN SÖZ

Bilinç, çağlar boyunca felsefecileri meşgul etmiş bir olgudur. Maddeden oluşmuş bir varlık nasıl olur da bilinç gibi maddi olmayan bir özellik taşıyabilir? Dünyada bilinçli olmamızı gerektirecek bir fizik kanunu bulunmamaktadır. İnsanlar yağmurun yağışını, gece ve gündüzün meydana gelmesini açıkladıkları gibi bilincin varlığını açıklayamamışlardır. Canlı varlıklar olarak bilinç sahibi olmamamız da mümkündür. O halde, maddi bir dünyada bilinç nasıl var olabilmektedir? Kısaca “neden bilinçliyiz?” şeklinde ifade edilebilecek olan soru, eski tarihlerde olduğu gibi günümüzde de felsefecileri çaresiz bırakmaktadır.

Fiziksel bir dünyada bilincin varlığı o kadar tuhaf görünmektedir ki tutarlı bir düşünce sistemi kurma amacındaki eski felsefi gelenekler bilinci açıklamak için varlığı iki kategoriye ayırmak zorunda kalmışlardır. Varlığın madde ve ruh şeklinde iki cevhere ayrılması sayesinde bilincin dünyadaki varlığının açıklanabileceği düşünülmekteydi. Bilinç fiziksel maddenin değil ruhun bir özelliği idi. İnsanlar ve hayvanlar her ne kadar fiziksel bir sistemden ibaret görünseler de bir ruha sahip oldukları için bilinçli olabilmektedirler.

Bu düşüncenin yüzyıllar boyu süren hakimiyeti modern felsefe ve bilimin gelişmesiyle zayıflamış ve günümüzde neredeyse sona ermiştir. Modern felsefe dünyayı sadece maddeden ve fizik kurallarından ibaret görmektedir. Dünyada maddeden başka bir varlık yoksa bilinç de maddi olmak zorundadır. Her şey fizik kuralları çerçevesinde anlaşılabilir bir yapıdadır. Bundan dolayı bilinci maddenin ötesinde aramak denklemi yanlış kurmak anlamına gelmektedir. Bugün için yeterli olmasa da dünya hakkındaki bilgimiz yeterince geliştiğinde bilincin maddi kökeni de aydınlanacaktır.

Bilinci maddi dünyaya yerleştirmek için yola çıkan felsefi düşünce değişik görüşler ortaya koymuştur. Bu görüşlerin pek çoğu bilincin maddi bir temele indirgenebileceğini kabul etmektedir. Fakat, bu görüşler de bilincin maddi bir dünyada nasıl var olduğunu açıklamakta başarı gösterememiştir. Bilinç, fiziksel sebep-sonuç zinciri içinde açıklanmaya karşı direnmektedir.

Bu çalışmada Amerikalı felsefeci Thomas Nagel'in (1937-) düşünceleri eşliğinde bilincin fiziksel dünyaya yerleştirilmesi çabalarının başarısızlığının nedenleri araştırılacak ve bu başarısızlığın varlık ve bilgi felsefeleri açısından belli bir anlamı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ortaya çıkmasındaki en büyük katkı akademik disiplin, bilgiye ve emeğe saygı ile engin bir hoşgörüyü şahsında birleştirmiş değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Erol Sungur'a aittir. Onun cesaret verici rehberliği olmasaydı bu çalışma tamamlanamazdı. Kendisine teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, her tökezlediğimde büyük bir sıcaklık ve içtenlikle yanımda olduğunu hissettiren Doç. Dr. H. Yusuf Acuner'e, Yüksek lisansa başladığım Dokuz Eylül Üniversitesindeki kıymetli hocalarıma, özellikle desteğiyle yüksek lisansı sürdürmemi sağlayan ve görünenin ötesinde başka bir dünyanın var olduğunu gösteren Prof. Dr. Fatih Toktaş'a ve felsefenin en başta ahlak felsefesi olduğunu görmemi sağlayan Prof Dr. Mehmet Türkeri'ye, bu süreçte desteğine her ihtiyaç duyduğumda güler yüzünü hiç esirgemeyen Firuzan Yüksel'e ve son olarak, yüksek lisansın ilk adımlarından tez sürecine kadar her aşamada en büyük desteğim olan, ara sıra kapıldığım yılgınlıklardan beni çekip çıkaran, umutsuzluk bataklığına saplandığımda bana tutunacak binlerce dal bulan sevgili eşime minnetle süslenmiş teşekkürlerimi sunarım.

Dursun AKYASAN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	2
ETİK BEYAN	3
ÖN SÖZ	4
İÇİNDEKİLER	6
ÖZET	8
ABSTRACT	9
KISALTMALAR	10
GİRİŞ	11
Çalışmanın Konusu ve Problemi	12
Çalışmanın Amacı ve Önemi	13
Çalışmanın Kapsamı ve Sınırları	15
Çalışmanın Yöntemi	15
THOMAS NAGEL'İN HAYATI VE BAŞLICA ESERLERİ	16
A. Thomas Nagel'in Hayatı	16
B. Thomas Nagel'in Başlıca Eserleri	17

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİNÇ TARTIŞMALARININ ARKA PLANI

I. KADİM PARADOKS: ZİHİN-BEDEN İKİLEMİ	23
A. Zihin-Beden İkileminin Kısa Tarihi	26
B. Problemin Kaynağı	31
II. ZİHİN-BEDEN PROBLEMİNE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI	35
A. İndirgemeci Olmayan Yaklaşımlar	377
1. Düalistik Görüşler	37
a. Cevher Düalizmi (Substance Dualism)	37
b. Nitelik Düalizmi (Attribute Dualism)	38
2. İdealizm	38
3. İndirgemeci Olmayan Fizikalizm	39
B. İndirgemeci Yaklaşımlar	40
1. İndirgemeci Fizikalizm	40
a. Davranışçılık	41
b. Zihin-Beyin Özdeşliği Teorisi (Psiko-Fiziksel Özdeşlik Teorisi)	42
c. İşlevselcilik	44
2. Eliminatif Materyalizm	48

İKİNCİ BÖLÜM
BİLİNÇ VE THOMAS NAGEL

I. BİLİNCİ DENKLEME DAHİL ETMEK	53
A. Bilincin Tanımı.....	56
B. Bilinç ve Farkındalık	57
C. Bilinç ve Kendilik Bilinci (Self-Consciousness).....	58
D. Bilinç ve Niteliksel Özellik (Qualia).....	59
E. Bilinç ve Yönelmişlik.....	63
II. YARASA OLMANIN FENOMENOLOJİSİ	67
A. Bilincin Nasıl Bir Şey Olduğu Üzerine	68
B. Nesnellik ve Öznellik Üzerine: Objektif Gerçekliğin Noksanlığı.....	77
C. Bakış Açısına Sahip Olmak veya Olmamak	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GERÇEKÇİ OLMAK VE İMKANSIZI DÜŞÜNMEK: BİLİNCİN
İNDİRGENMESİ

I. BİLİNCİN FİZİKSELE İNDİRGENMESİ.....	89
A. Fizikalist İndirgemeciliğin Genel Özellikleri	89
B. Fizikalizmin Gerçekliği	91
II. BİLİNCİN İNDİRGENMESİ VE NESNELLİK.....	96
A. Diğer Zihinler Problemi	98
B. İndirgemeci Fizikalizmin Çelişkisi.....	100
SONUÇ.....	102
KAYNAKLAR.....	106
ÖZGEÇMİŞ.....	114

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Erol SUNGUR

Hazırlayan: Dursun AKYASAN

Yıl: 2019

Sayfa Sayısı: 114

ÖZET

BİLİNÇ TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA THOMAS NAGEL'DE BİLİNCİN İNDİRGENEMEZLİĞİ

Bilinci fiziksel bir temele indirgeme çabalarının başarısızlıkla sonuçlandığını düşünen Thomas Nagel'in düşüncelerini tartışan bu tez üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, zihin-beden ikileminin yapısı ve felsefi kökenleri açıklanmış; zihinsel özelliklerin fiziksel bir temele indirgenmeye çalışılmasının neden felsefi bir probleme yol açtığı irdelenmiş ve problemin çözümü için geliştirilen felsefi yaklaşımlar değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, bilinç ve bilinçle ilişkili kavramlar genel olarak incelendikten sonra Thomas Nagel'in bilinç hakkındaki düşünceleri, onun felsefi sisteminde merkezi yer tutan, bilinç ile ilgili diğer kavramlarla birlikte ortaya konulmuştur. Bilincin fiziksel bir temele indirgenmesi çabalarının ele alındığı üçüncü bölümde ise indirgemeci yaklaşımların genel özellikleri açıklanmış ve Nagel'in bu yaklaşımları başarısız bulmasının nedenleri incelenmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde Nagel'in, bilincin indirgenemezliği hakkındaki düşünceleri değerlendirilmiş ve sonuç olarak bilincin varlığının madde, fizik, nesnellik, bilimsel bilgi gibi kavramların anlam çerçevelerinin yeniden belirlenmelerini gerektirdiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bilinç, Fizikalizm, İndirgeme, Nesnellik, Bakış Açısı.

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Social Sciences

Department: Philosophy and Religious Sciences

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Erol SUNGUR

Author: Dursun AKYASAN

Year: 2019

Pages: 114

ABSTRACT

IRREDUCIBILITY OF CONSCIOUSNESS IN THOMAS NAGEL IN THE CONTEXT OF DISCUSSIONS OF CONSCIOUSNESS

This thesis, which discusses the thoughts of Thomas Nagel who thinks that the attempts to reduce consciousness resulted in failure, consists of three parts.

In the first part, the structure of the mind-body dilemma and its philosophical roots have been explained; the reason why trying to explain the mental properties by reducing them to physical basis poses a philosophical problem has been scrutinised. The philosophical approaches developed to solve the problem have been evaluated.

In the second part, after generally examining consciousness and concepts associated with it, Thomas Nagel's thoughts about consciousness has been introduced with other central concepts related to consciousness.

In the third part which deals with the attempts of reducing consciousness to a physical basis, general characteristics of reductionist approaches are explained and the reasons why Nagel finds these approaches unsuccessful are investigated.

In the conclusion of the study, Nagel's thoughts about irreducibility of consciousness were evaluated and consequently, it was revealed that the existence of consciousness was implying that the meaning frames of the concepts such as matter, physics, objectivity, scientific knowledge should be redefined.

Keywords: Consciousness, Physicalism, Reduction, Objectivity, Point of View.

KISALTMALAR

Bk. : Bakınız

ev. : Çeviren

ed. : Editör

M : Milattan nce

MS : Milattan sonra



GİRİŞ

Felsefe, insanın dünyayı ve hayatı anlamak için cevap aradığı birçok soruyla doludur. Bu soruların bir kısmı felsefi düşünce ve bilimsel çalışmalar sayesinde cevaplanmıştır. Diğer bir kısım sorular ise gizemlerinden pek bir şey kaybetmeden hala cevaplanmayı beklemektedir.

Felsefenin önünde cevaplanmayı bekleyen en çetin sorulardan biri maddi-fiziksel bir dünyada bilinç olgusunun nasıl var olduğu sorusudur. İnsanın en önemli zihinsel özelliği olan bilinçli olma halinin neden ve nasıl var olduğu çok eski tarihlerden bu yana felsefecileri meşgul etmiştir.

Bilinci açıklamaya yönelik yaklaşımlar genel olarak düalist ve materyalist görüşler şeklinde iki başlık altında toplanabilir.¹ Düalist görüşler insan zihninin ve bilincin maddi dünyadan bağımsız, başlı başına bir varlığı olduğunu savunurken materyalist görüşler bilinci fiziksel sebep-sonuç ilişkisi içinde açıklamaya çalışmaktadır. Materyalizm başlığı altında sınıflanan görüşlerin birçoğunun ortak özelliği bilinci fiziksel süreçlerden ibaret görmeleri veya bu süreçlerin bir ürünü olarak kabul etmeleridir.

Bilinci daha alt düzeydeki fiziksel süreçler ile açıklamak zihin felsefesinde indirgeme (*reduction*) olarak adlandırılır. İndirgeme, bilincin nesnel bir açıklamasına ulaşmak için gerekli görülmektedir. İndirgeme yoluyla bilinç hakkında herkes için geçerli nesnel bilgilere ulaşmak amaçlanmaktadır. Böylece bilinç, fizik bilimlerinin² konuları gibi nesnel kurallara tabi esaslara göre ele alınabilecektir.

Ancak, bilimsel ve felsefi bütün çabalara rağmen bilincin varlığı, fiziksel bir neden-sonuç ilişkisi içinde nesnel bir açıklamaya kavuşturulamamıştır. Bilinç fiziksel anlamda nesnel bilginin konusu olmaya güçlü bir direnç göstermektedir.

¹ Burada yapılan ikili ayrım çok genel bir sınıflandırmadır. Materyalizmin aksine varlığı zihinsel olandan ibaret gören idealizm de üçüncü ayrım olarak sınıflandırmaya eklenebilir. Modern zihin felsefesinde tartışma alanı kalmayan bir yaklaşım olduğu göz önüne alınarak sınıflandırmaya dahil edilmeyen idealizm hakkında ilerleyen bölümlerde gerekli bilgiler verilecektir.

² Fizik bilimleri (veya fiziksel bilimler) ve doğa bilimleri kavramları bu çalışmada fizik, kimya, biyoloji başta olmak üzere deney ve gözleme dayalı pozitif bilimleri ifade etmek üzere ve birbirlerinin yerine kullanılacaktır.

Bu özelliğiyle bilinç, felsefede halen şaşkınlık verici bir gizem olarak görülmektedir:

İnsan bilinci neredeyse süregelen son gizemdir. (....) Bununla birlikte bilinç konusunda korkunç bir karışıklık içindeyiz. Bilinç bugün en bilgili düşünürleri bile çoğu zaman dili tutulmuş ve şaşkın halde bırakan bir konu olarak emsalsiz durmaktadır.³

Çalışmanın Konusu ve Problemi

Bilinç ile ilgili cevabı bulunamayan soru şudur: Parçadan bütüne temel işleyişi nesnel kanunlarla (en azından ilkece) açıklanabilen fiziksel bir dünyada bilinç gibi kelimenin tam anlamıyla öznel bir fenomenin varlığı nasıl açıklanabilir? Bu soru ilk anda göze çarpandan daha derin felsefi bağlamlara sahiptir. Çünkü halihazırdaki bilimsel ve felsefi donanım bilincin varlığını fizik bilimlerindeki sebep-sonuç ilişkisi içinde açıklamaya yetmemektedir. Bilincin bu gizemli konumu felsefecileri birbirinden çok farklı görüşleri benimsemeye itmiştir. Bazı felsefeciler bilincin maddi dünyadan bağımsız bir varlığı olduğunu savunurken bazıları bilincin beyindeki durumlarla özdeş olduğunu, bugün olmasa da bir gün fizik bilimleri tarafından açıklanacağını iddia etmektedir. Diğer bazı felsefeciler ise bilincin mahiyetinin hiçbir zaman bilinemeyeceğini, insan bilgisinin bilinci kapsamadığını söylerken bazıları da bilincin gerçekte var olmadığını, bir yanılsamadan ibaret olduğunu savunmaktadır.⁴

Yukarıda belirtilen tartışmalar daha geniş çaplı tartışmalara da kapı aralamaktadır. Böylece, bilinç bağlamında insan bilgisinin sınırları, felsefi kavramların yeterliliği, nesnel bilginin anlamı, öznel niteliklerin bilimsel

³ Daniel C. Dennett, *Consciousness Explained* (Boston: Back Bay Books, 1992), 22.

⁴ Bilincin bağımsız bir varlığı olduğu düşüncesi hakkında yapılan bir araştırma için Bk. Athena Demertzi vd. "Dualism Persists in the Science of Mind", *Annals of the New York Academy of Sciences* (2009), 1-9; Bilincin varlığının bilimsel gelişmeler sayesinde maddi sebep-sonuç zinciri içinde açıklanacağını savunan bir örnekler için Bk. Ullin T. Place, "Is Consciousness a Brain Process?", *British Journal of Psychology* 47 (1956): 44-50; John J. C. Smart, "Sensations and Brain Processes", *Philosophical Review* 68 (1959): 141-56; İnsan bilgisinin hiçbir zaman bilinci açıklayamayacağını iddia eden örnek için Bk. Joseph Levine, "Materialism and qualia: The explanatory gap", *Pacific Philosophical Quarterly* 64 (1983): 354-361.

incelemeye konu olup olamayacakları gibi farklı alanları kapsayan konular da felsefeciler tarafından ele alınmaktadır.

Bilinç hakkındaki tartışmalar felsefî anlayış ve bilimsel bilgilere dayalı oluşturulan dünya görüşlerinin (*weltanschauung-worldview*) de sorgulanmasını gerektirmektedir. Çünkü fiziksel süreçlere indirgenemeyen bilinç, modern felsefenin ve fizik bilimlerinin ortaya koyduğu anlayış ve bilgilerle uyumlu bir dünya görüşüne dahil edilememektedir.

Buna göre, Thomas Nagel'in düşünceleri bağlamında, bilincin varlığının, fiziksel bir sebep sonuç zincirine bağlı bir şekilde açıklanmasının mümkün olup olmadığı tartışması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın ele aldığı temel problem ise bilimdeki büyük ilerlemeye rağmen bilincin fiziksel bir dünya resmine dahil edilememesidir. Bu problem, aynı zamanda nesnelliğin nasıl anlaşılması gerektiği, öznel fenomenlerin nesnel bilginin konusu olup olamayacakları, bakış açısının dünyada nasıl bir yere sahip olduğu gibi alt problemlerin de kaynağını oluşturmaktadır.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bilinç ile ilgili pek çok görüş ve teori bulunmaktadır. Fakat, bu görüş ve teorilerin çoğu bilincin kendine has özelliklerini değerlendirme dışında bırakmaktadır. Bilincin kendine has özelliklerine dikkat çeken ve bu özelliklerin mevcut kavramsal çerçeve ile açıklanmasının mümkün görünmediğini söyleyen en önde gelen felsefeci Thomas Nagel'dir. Fakat zihin felsefesinde çok önemli bir yeri olan Nagel'in düşünceleri diğer felsefeciler tarafından dahi yanlış anlaşılabilir. Araştırma sürecinde, diğer önde gelen bazı zihin felsefecileri üzerine yapılmış tez çalışmaları bulunmasına rağmen Nagel hakkında Türkiye'de tez düzeyinde hiçbir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu tezlerde Nagel, sıkça atıf yapılan bir felsefeci konumundadır. Ancak, bu çalışmalarda Nagel'in görüşleri, genellikle diğer felsefecilerin ortaya koyduğu görüşlerin karşıtı veya destekleyicisi olarak söz konusu edilmektedir. Bu durum, Nagel'in aslında diğer pek çok

felsefecinin yakalamayı başaramadığı ve başlı başına derinlikli bir çalışmayı hak eden bir yaklaşım geliştirdiğini görmeyi engellemektedir.

Araştırma sürecinde, Türkiye’de Nagel’i merkeze alan iki makale bulunduğu tespit edilmiştir.⁵ Serdal Tümkaya’ya ait olan bu iki makalede, bilincin nesnel bir açıklamasının verilir verilemeyeceği hakkında Nagel’in görüşleri, belli başlı eserleri esas alınarak değerlendirilmektedir. Bu makaleler, başlı başına Nagel’in düşüncelerini ele alan ilk çalışmalar olmaları dolayısıyla önemli eserlerdir. Fakat gerek zihin felsefesi literatürünün genişliği gerekse Nagel’in bilinç hakkındaki düşüncelerinin derinliği bu konuda başka çalışmalar yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Aynı akademisyenin Salzburg Üniversitesi’nde “Thomas Nagel is, at bottom, not an anti-physicalist but a defender of it” başlığıyla vermiş olduğu bir konferans bulunmaktadır, ancak araştırma sırasında konferansın metnine ulaşmak mümkün olmamıştır.⁶

Bu çalışmanın temel amacı her şeyden önce Nagel’in bilinç ile ilgili yaklaşım geliştiren felsefeciler arasındaki farklı konumu ortaya koymaktır. Bu sayede onun bilinçle ilgili düşüncelerine daha yakından bakma fırsatı doğacak, böylece bilincin fiziksel dünya resmine yerleştirilememe probleminin nasıl çözülebileceğine dair yeni bir anlayış geliştirilmesinin yolu açılabilecektir. Çalışmanın, Türkiye’de Thomas Nagel’in bilinç hakkındaki düşüncelerini ele alan, tez düzeyindeki ilk çalışma olduğu dikkate alındığında zihin felsefesi literatürüne dikkate değer bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

⁵ Serdal Tümkaya, “Thomas Nagel’in 'Fizikalizm' ve 'Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir' Makalelerinin Bilince Nesnel Bir Açıklama Verme Arayışı Açısından Kıyaslanması”, *Beytülhikme* 7/1 (2017): 23-41; Tümkaya, “Nesnel Fenomenoloji Projesi Aracılığıyla Thomas Nagel Bilinci Nesnel Bir Şekilde Açıklamaya Çalışır”, *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar* 10/2 (2017): 147-160.

⁶ Söz konusu konferans hakkında bilgi için Bk. Serdal Tümkaya, “Thomas Nagel is, at bottom, not an anti-physicalist but a defender of it”, *Academia*. Erişim 12.02.2019.
<https://metu.academia.edu/serdaltumkaya/Conference-Papers>.

Çalışmanın Kapsamı ve Sınırları

Zihin felsefesi oldukça geniş bir literatüre sahiptir. Ayrıca bilinç ile ilgili konular canlı tartışmalara konu olmaya devam etmektedir. Bundan dolayı günümüzde de pek çok felsefeci bu literatüre katkı yapmayı sürdürmektedir. Böylece bu alanda hem farklı konular incelenmekte hem de aynı konular farklı felsefecilerce farklı perspektiflerden ele alınmaktadır. Diğer taraftan, Thomas Nagel de farklı alanlarda birbiri ile bağlantılı düşünceler geliştiren bir felsefecidir. Yukarıda ifade edilen bu durum çalışmanın sağlıklı bir şekilde tamamlanması için kapsamı titizlikle kontrol altında tutmayı gerekli kılmaktadır.

Bu nedenle, çalışmada bilinçle ilgili düşünceler ve kavramlar bilincin indirgenmesi çalışmaları ile ilgisi gözetilerek sınırlanmıştır. Aynı şekilde, Nagel'in bilinç ile bağlantılı olarak öne sürdüğü bazı düşünceler bilincin indirgenmesi ile doğrudan ilgili olmadığından inceleme dışı tutulmuştur.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmada nitel bir araştırmanın ürünü olan bu çalışma için öncelikle ele alınan konu hakkındaki literatür taranmış ve gerekli dokümanlara ulaşılmıştır. Zihin felsefesi literatürünün oldukça geniş olması nedeniyle bu aşamada gerekli dokümanların belirlenmesinde bilinç ve bilincin indirgenmesi kavramları merkeze alınmıştır. Çalışmanın dayandığı ana dokümanlar Thomas Nagel'in ve zihin felsefesi alanında önde gelen felsefecilerinin eserleridir.

Araştırmada esas alınan dokümanlar kapsamlı ve karşılaştırmalı bir incelemeye tabi tutularak çalışma için gerekli veriler elde edilmiştir. Sonraki aşamada ise elde edilen veriler kullanıldıkları bağlamlar gözetilerek betimsel içerik analizine dayalı bir yorumlamaya tabi tutulmuştur. Bu aşamada sağlıklı bir analiz için öncelikle araştırmaya konu edilen literatüre ait kavramsal bir çerçeve oluşturulmuş; daha sonra, araştırma sırasında elde edilen veriler bu kavramsal çerçeveye göre değerlendirilerek düzenlenmiştir. Düzenlenen veriler çalışmanın sistematığına göre tanımlanarak açıklanmış, birbirleri ile karşılaştırılarak

aralarındaki ilişkiler incelenmiş ve analitik bir yorumlamaya tabi tutularak değerlendirilmiştir.

THOMAS NAGEL'İN HAYATI VE BAŞLICA ESERLERİ

A. Thomas Nagel'in Hayatı

Thomas Nagel, analitik felsefe geleneği içerisinde yetişmiş önde gelen bir düşünürdür.⁷ 1937 yılında Belgrad'da doğmuştur. Lisans eğitimini Cornell Üniversitesinde tamamlamasının ardından çalışmalarına Oxford ve Harvard Üniversitelerinde devam etmiş ve 1963 yılında Harvard Üniversitesinde doktor unvanı almıştır. Kaliforniya Üniversitesinde ve Princeton Üniversitesinde öğretim görevlerinde bulunan Nagel, 1980 yılında felsefe profesörü unvanıyla New York Üniversitesinde ders vermeye başlamıştır. New York Üniversitesinde felsefe ve hukuk profesörü (1986) ve üniversite profesörü (2001) unvanlarını alan Nagel, halen aynı üniversitede felsefe ve hukuk dersleri vermeye devam etmektedir. Nagel, *Philosophy & Public Affairs* dergisinin kurucu editörleri arasında yer almaktadır.⁸

Thomas Nagel'in ilgilendiği alanlar; ahlak felsefesi, siyaset ve hukuk teorisinden metafiziğe ve bilgi teorisine kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.⁹ Nagel'in etkisinin en güçlü hissedildiği alanlar ahlak felsefesi ile zihin felsefesidir. Kendisi özellikle zihin felsefesi alanındaki düşüncelerinin çok verimli olma potansiyeli taşıdığını düşünmektedir.¹⁰ Zihin felsefesindeki en etkili eseri ise hiç kuşkusuz bilinç hakkında en fazla alıntılanan ve en etkili düşünce deneyi olarak nitelenen “Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?-*What Is It Like to Be a Bat?*” adlı makalesidir.¹¹

⁷ Thomas Nagel, “Analytic Philosophy and Human Life”, *Economia Politica: Journal of Analytical and Institutional Economics* 1 (2009): 3-4.

⁸ “Biography”, New York University School of Law. Erişim 04.03.2019.
<https://its.law.nyu.edu/facultyprofiles/index.cfm?fuseaction=profile.biography&personid=20156>.

⁹ “Biography”.

¹⁰ Thomas, *Thomas Nagel* (Stocksfield: Acumen Publishing Limited, 2009), 61.

¹¹ Dennett, *Consciousness Explained*, 441.

Thomas Nagel, “Yarasa olmak Nasıl Bir Şeydir?” adlı makalenin yanında zihin felsefesi ile ilgili konularda pek çok kitap, makale yazmış ve diğer felsefecilerin kitaplarını değerlendirdiği gazete yazılarında görüşlerini ortaya koymuştur.¹²

Nagel’in son kitabı 2012 yılında yayımlanan “*Mind & Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature is Almost Certainly False*” adlı eseridir.¹³ Ayrıca, 2013 yılında bu kitabının ana fikrini açıklamak üzere “The Core of Mind and Cosmos” başlıklı kısa bir makale yayımlamıştır.¹⁴

B. Thomas Nagel’in Başlıca Eserleri

Zihin ve bilinç konularında Türkçeye azımsanmayacak sayıda eser kazandırılmıştır. Ancak, Thomas Nagel’in kitaplarının ve makalelerinin çok az bir kısmı Türkçeye çevrilmiştir.¹⁵ Bilincin indirgenmesi gibi sıcak tartışmaların yaşandığı bir konuda Nagel gibi etkili bir düşünürün görüşlerinin, Türk okurlarının ve akademik çevresinin dikkatinden kaçması anlamına gelebilecek böyle bir

¹² Nagel’in eserlerinin kapsamlı bir listesi “Thomas Nagel’in Eserleri Başlığı altında verilmiştir.

¹³ Thomas Nagel, *Mind & Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature is Almost Certainly False* (New York: Oxford University Press, 2012). Bu kitap, *Zihin ve Evren: Materyalist Neo-Darwinci Doğa Görüşü Neden Neredeyse Kesinlikle Yanlış*” başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir. Bk. *Zihin ve Evren: Materyalist Neo-Darwinci Doğa Görüşü Neden Neredeyse Kesinlikle Yanlış*, Çev. Özge Çağlar Aksoy (İstanbul: Jaguar Kitap, 2015).

¹⁴ Thomas Nagel, “The Core of Mind and Cosmos”, The New York Times: The Opinion Pages. Erişim 12.03.2019. <https://opinionator.blogs.nytimes.com/2013/08/18/the-core-of-mind-and-cosmos/#more-148050>.

¹⁵ Yaptığımız araştırma sonucunda Nagel’e ait sadece iki kitabın ve bir makalenin Türkçe’ye çevrildiği tespit edilmiştir. Türkçe’ye çevrilen makale Nagel’in “What Is It Like to Be a Bat” adlı makalesidir. Makale, Nagel’in *Zihin ve Evren* başlığıyla çevrilen son kitabının sonuna ek olarak konulmuştur. Ayrıca, gerek kitap metninde gerekse makalede anlamı tahrif eden çeviri hataları bulunmaktadır. Çevirideki hatalar hakkında bir fikir vermesi açısından “What Is It Like to Be a Bat” adlı makalede yer alan bir cümlemin orijinali ile kitapta yer verilen çevirisi incelenebilir. Orijinal cümle “For example, people are now told at an early age that all matter is really energy.”dir. Cümlemin kitapta yapılan çevirisi ise “Örneğin şimdilerde insanlara erken yaşlarda önemli olan tek şey gerçekte enerjidir deniyor.” şeklindedir. Cümlemin bu şekilde çevrilmesi, anlamı kısmen değil, tamamen değiştirerek tahrif etmektedir. Doğru çevirinin şu şekilde olması gerekmektedir: “Örneğin, günümüzde insanlara, erken yaşlarında, bütün maddenin aslında enerji olduğu söylenmektedir.” Çeviride yapılan hata bir sonraki paragrafta da devam etmekte ve “At the present time the status of physicalism is similar to that which the hypothesis that matter is energy would have had if uttered by a pre-Socratic philosopher” cümlesi “Şu anda fizikalizmin durumu, önemi olan tek şey enerjidir hipotezi Sokrates’ten önce yaşamış bir filozof tarafından dile getirilmiş olsaydı ortaya çıkacak olan duruma benzemektedir.” şeklinde Türkçeleştirilmektedir. Bk. Nagel, *Zihin ve Evren: Materyalist Neo-Darwinci Doğa Görüşü Neden Neredeyse Kesinlikle Yanlış*, 161.

durumu anlaşılmaz gözükmetedir. Özellikle, nesnel ve öznel bakış açılarının nasıl birleştirilebileceğini ele aldığı *The View from Nowhere*¹⁶ adlı eserinin Türkçe'ye kazandırılmamış olmasının büyük bir eksiklik olduğu düşünülmektedir.

Thomas Nagel, felsefenin pek çok alanında çalışma yapmıştır. Aşağıda Nagel'in kitap, makale, konferans ve gazete yazılarından oluşan başlıca eserlerine yer verilmiştir. Bu eserler Nagel'in ilgilendiği alanlar hakkında okuyucuya sağlıklı bir fikir verecektir.¹⁷

1. "Hobbes's Concept of Obligation". *Philosophical Review* 68/1 (1959): 68–83.
2. "Physicalism". *Philosophical Review* 74/3 (1965): 339–56.
3. "Sexual Perversion". *Journal of Philosophy* 66/1 (1969): 5–17.
4. "The Boundaries of Inner Space". *Journal of Philosophy* 66/4 (1969): 452–8.
5. *The Possibility of Altruism*. Oxford: Oxford University Press, 1970.
6. "Death". *Noûs* 4/1 (1970): 73–80.
7. "Armstrong on the Mind". *Philosophical Review* 79/3 (1970): 394–403.
8. "Brain Bisection and the Unity of Consciousness". *Synthese* 22/3–4 (1971): 396–413.
9. "The Absurd". *Journal of Philosophy* 68/20 (1971): 716–27.
10. "War and Massacre". *Philosophy and Public Affairs* 1/2 (1972): 123–44.
11. "Aristotle on Eudaimonia". *Phronesis* 17/3 (1972): 252–9.
12. "Rawls on Justice". *Philosophical Review* 82/2 (1973): 220–34.
13. "Equal Treatment and Compensatory Discrimination". *Philosophy and Public Affairs* 2/4 (1973): 348–62.

¹⁶ Thomas Nagel, *The View from Nowhere* (Oxford: Oxford University Press, 1986).

¹⁷ Nagel'in eserlerinin daha kapsamlı bir listesi için Bk. "Thomas Nagel - Curriculum Vitae", New York University. Erişim 10/07/2019.
<http://www.nyu.edu/gsas/dept/philo/faculty/nagel/nagelcv.pdf>; Alan Thomas, *Thomas Nagel* (Stocksfield: Acumen Publishing Limited, 2009), 253–255.

14. "Freud's Anthropomorphism". *Freud* içinde, ed. R. Wollheim. 11–24. New York: Doubleday, 1974.
15. "What is it Like to be a Bat?" *Philosophical Review* 83/4 (1974): 435–50.
16. "Libertarianism without Foundations". *Yale Law Journal* 85/1 (1975): 136–49.
17. "Moral Luck". *Proceedings of the Aristotelian Society Supplementary* 50 (1976): 137–55.
18. "The Fragmentation of Value". *Knowledge, Value and Belief* içinde, ed. D. Callahan & H. T. Engelhardt Jr. 279–94. Hastings-on-the-Hudson, NY: Institute of Society, Ethics and the Life Sciences, 1977.
19. "Poverty and Food: Why Charity is Not Enough". *Food Policy* içinde, ed. P. G. Brown & H. Shue. 54–62. New York: Free Press, 1977.
20. "Ethics as an Autonomous Theoretical Subject". *Morality as a Biological Phenomenon* içinde, ed. G. S. Stent. 221–32. Berlin: Dahlem Workshop, 1978.
21. "The Justification of Equality". *Critica* 10/28 (1978): 3–27.
22. "Ruthlessness in Public Life". *Public and Private Morality* içinde, ed. S. Hampshire. 75–91. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
23. *Mortal Questions*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
24. "The Meaning of Equality". *Washington University Law Quarterly* 25 (1979): 25–31.
25. "Subjective and Objective". *Mortal Questions* içinde, 196–214. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
26. "The Limits of Objectivity". *The Tanner Lectures on Human Values I* içinde, ed. S. McMurrin. 75–139. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
27. "The Objective Self". *Knowledge and Mind* içinde, ed. C. Ginet & S. Shoemaker. 211–32. Oxford: Oxford University Press, 1983.

28. “In the Mind’s Eye: Review of Colin McGinn, *The Subjective View*”. *Times Literary Supplement* 1283, 18 Kasım 1983.
29. *The View from Nowhere*. Oxford: Oxford University Press, 1986.
30. *What Does It All Mean? A Very Short Introduction to Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 1987.¹⁸
31. “Moral Conflict and Political Legitimacy”. *Philosophy and Public Affairs* 16/3 (1987): 215–40.
32. “The Foundations of Impartiality”. *Hare and His Critics* içinde, ed. N. Fotion & D. Seanor. 101–12. Oxford: Oxford University Press, 1988.
33. “What Makes a Political Theory Utopian?”. *Social Research* 56/4 (1989): 903–920.
34. *Equality and Partiality*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
35. “La Valeur de l’inviolabilité”. *Revue de Métaphysique et de Morale* 99/2 (1994): 149–66.
36. “Consciousness and Objective Reality”. *The Mind–Body Problem* içinde, ed. R. Warner & T. Szubka. 63–68. Oxford: Blackwell, 1994.
37. *Other Minds: Critical Essays*. 1969–1994. Oxford: Oxford University Press, 1995.
38. “Moral Epistemology”. *Society’s Choices: Social and Ethical Decision Making in Biomedicine* içinde, ed. R. E. Bulger, E. M. Bobby & H. V. Fineberg. 201–14. Washington, D.C.: National Academy Press, 1995.
39. “Personal Rights and Public Space”. *Philosophy and Public Affairs* 24/2 (1995): 83–107.
40. *The Last Word*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
41. “Justice and Nature”. *Oxford Journal of Legal Studies* 17/2 (1997): 303–21.

¹⁸ “Her Şey Ne Anlama Geliyor?” adıyla Türkçeye Çevrilmiştir. Bk. Thomas Nagel, *Her Şey Ne Anlama Geliyor?*, çev. Hakan Gündoğdu (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2004).

42. "Assisted Suicide: The Philosophers' Brief". *New York Review of Books*, 27 Mart 1997.
43. "Reductionism and Antireductionism". *The Limits of Reductionism in Biology* içinde, ed. G. R. Bock & J. A. Goode. 3–10. New York: John Wiley, 1998.
44. "Concealment and Exposure". *Philosophy and Public Affairs* 27/1 (1998): 3–30.
45. "Conceiving the Impossible and the Mind–Body Problem". *Philosophy* 73/285 (1998): 337–52.
46. "Davidson's New Cogito". *The Philosophy of Donald Davidson* içinde, ed. L. Hahn. 195–206. Chicago, IL: Open Court, 1999.
47. "The Psychophysical Nexus". *New Essays on the A Priori* içinde, ed. P. Boghossian & C. Peacocke. 432–71. Oxford: Clarendon Press, 2000.
48. "Pluralism and Coherence". *The Legacy of Isaiah Berlin* içinde, ed. R. Dworkin, M. Lilla & R. B. Silvers. 105–11. New York: New York Review of Books Publications, 2001.
49. "Taxes, Redistribution, and Public Provision". *Philosophy and Public Affairs* 30/1 (2001): 53–71.
50. *Concealment and Exposure and Other Essays*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
51. *The Myth of Ownership: Taxes and Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
52. "Rawls and Liberalism". *The Cambridge Companion to Rawls* içinde, ed. S. Freeman. 62–85. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
53. "John Rawls and Affirmative Action". *Journal of Blacks in Higher Education* 39 (2003): 82–4.
54. "Comments: Individual Versus Collective Responsibility". *Fordham Law Review* 72 (2004): 2015–2020.
55. "The Problem of Global Justice". *Philosophy and Public Affairs* 33(2) (2005): 113–147.

56. *Mind & Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature is Almost Certainly False*. New York: Oxford University Press, 2012.
57. “Analytic Philosophy and Human Life”. *Economia Politica: Journal of Analytical and Institutional Economics* 1 (2009): 3–12.
58. “Taxes, Redistribution, and Public Provision”. *Philosophy and Public Affairs* 30/1 (2001); 53-71.
59. “Brian O'Shaughnessy, The Will: a Dual-Aspect Theory”, *Times Literary Supplement* 27 Mart 1981.
60. “Is Consciousness an Illusion”. *New York Review of Books*, 9 Mart 2017.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİNÇ TARTIŞMALARININ ARKA PLANI

I. KADİM PARADOKS: ZİHİN-BEDEN İKİLEMİ

İç dünyamıza baktığımızda düşüncelerimiz, duygularımız, arzularımız, korkularımız, niyetlerimiz gibi açıkça farkında olduğumuz özelliklere ve yetilere sahip olduğumuzu görürüz. Bu özellik ve yetileri zihinsel yetiler, zihinsel özellikler, zihinsel durumlar ve zihnin halleri diye adlandırırız. Bu adlandırmada, sözü edilen yeti, özellik ve durumların, varlığımızın zihin adı verdiğimiz bir parçasının kendine has özellikleri olduğu kabulü mündemiçtir. Aynı zamanda tamamen maddi yapı taşlarından teşekkül etmiş bir beden ile yine maddeden ve fizik kurallarına göre şekillenmiş bir dünyada yaşamakta olduğumuzun da farkındayızdır. Acıktığımızı, acı hissettiğimizi, üşüdüğümüzü söylerken bu durumların öznesi veya nesnesi olarak kastettiğimiz şey bedenimizdir. Fakat düşündüğümüzü, sevindiğimizi, sevdiğimizi, sıkıldığımızı söylerken bedenimizi değil zihnimizi işaret ederiz. Gerçekten de varlığımız ikili bir yapıdan oluşuyor görünmektedir.

İnsanın bu temel yapısı felsefenin en eski ve en çetin sorularından birisine kaynaklık etmektedir: Cansız maddelerle aynı yapı taşlarından oluşan bir bedende, düşünmek, akıl yürütmek, hayal kurmak, duygulanmak, inanmak, tecrübe oluşturmak gibi zihinsel olgular nasıl ortaya çıkmaktadır? Antik Yunandan günümüze felsefecileri meşgul eden bu soru modern zihin felsefesinde de tartışılmaya devam eden zihin-beden problemini ifade etmektedir.

Problem, felsefeciler tarafından aşağıdaki şekillerde ortaya konulmaktadır:

Nasıl olur da düşüncelerim ve duygularım beynimi oluşturan sinir hücreleri ve moleküller ile aynı dünyada yer alır?¹⁹

¹⁹ Dennett, *Consciousness Explained*, xi.

Bilincin beyin ile ilişkisi tam olarak nasıldır?²⁰
Maddi bir dünyada öznellik gibi bir şey nasıl olabilir?²¹

Yukarıdaki ifadeler zihin ile beden arasındaki ilişki ve etkileşimin çelişkili bir yönü olduğuna vurgu yapmaktadır.

Dünya ile ilişkimizde farkında olduğumuz iki husus vardır: Dış dünyada gerçekleşen fiziksel durum ve olaylar iç dünyamızdaki düşünce ve duygularımızı etkiler. Elimize bir iğne batması gibi fiziksel bir olay zihinsel bir durum olan acı hissine sebep olur ve elimizi çekerek bu hisse karşılık veririz. Aynı şekilde, zihinsel durumlarımız da dış dünyaya etki eder gözükmektedir. Zihinsel bir durum olan su içme isteği bizim yerimizden kalkmamız, elimize bir bardak almamız ve suyu bardağa doldurmamız gibi birçok fiziksel olayın nedeni gibi görünür. Diğer taraftan, zihinsel fenomenler sadece düşünme, akıl yürütme, hayal etme, niyet etme, istekler ve duygulardan ibaret değildir. Bütün bu zihinsel durum ve süreçlere hemen hemen her zaman bilinçli olma hali eşlik eder.

Bu açıklamalardan düşünme, akıl yürütme, niyet etme, istek ve bilinç gibi zihinsel süreç ve durumlar ile beden arasında bir sebep-sonuç ilişkisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak, dünya hakkında bildiklerimiz maddi bir varlıkta zihinsel özelliklerin ortaya çıkmasını açıklayamamaktadır. Maddi bir beden ile maddi olmayan zihnin bir arada bulunması ve ikisi arasında nedensel bir etkileşim olması felsefi anlamda çözülmesi gereken bir ikilemdir.

Yukarıda yapılan açıklamalar incelendiğinde zihin-beden probleminin iki katmandan oluşan bir nedensellik problemi olduğu anlaşılmaktadır. Problemin ilk katmanı düşünce, duygu, his, niyet gibi zihin halleri (durumları) ile beynin fiziksel durumları arasındaki sebep-sonuç ilişkisinin açıklığa kavuşturulmasını içerir. İkinci katmanı ise fiziksel bir sistem olan beyinde öznel bir tecrübe halinin (bilincin) nasıl ortaya çıktığı ile ilgilidir. Zihin-beden probleminin bu iki katmanlı yapısı paradoksal bir karakter taşımaktadır. Bu paradoksal karakter şöyle ifade edilebilir: “Eğer zihin fiziksel temelli değil ise fiziksel durumlarla etkileşim içinde olmasını

²⁰ John R. Searle, *Bilinç ve Dil* çev. Muhittin Macit-Cüneyt Özpilavcı (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 77.

²¹ Owen Flanagan, *Consciousness Reconsidered* (Cambridge: Bradford Book, 1993), 35.

nasıl açıklarız. Eğer zihin fiziksel temelli ise bilinç fenomeninin varlığını nasıl anlamlandırabiliriz?”²²

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde açıkça fark edileceği üzere, zihin felsefesinde ortaya atılan görüşlerin hemen hemen tamamı bu iki sorudan birine kesin bir cevap bulma amacı ve iddiası taşımaktadır. Fakat iki sorudan birine verilen cevap diğer soru karşısında açık bir şekilde yetersiz kalmaktadır. Zihin felsefesinin bütün o zengin literatürü, zihin-beden ilişkisinde paradoksal bir problemin bulunmadığını veya en azından problemin ilkesel olarak fizik bilimleri temelinde çözülebilir olduğunu gösterme çabasının ürünüdür.

Zihinsel ve fiziksel ayrımı yapıldığında ortaya çıkan bu problemin çözülmesi için felsefe tarihinde en muhtemel görünenden gittikçe daha uzak görünen olasılıkları ele alan yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar kabaca üç genel başlık altında değerlendirilmektedir.

İlk ve zihinlerimize derin bir şekilde işlemiş olan çözüm önerisi zihin ve bedeni apayrı iki varlık kategorisi kabul etmektir. Bu görüş düalizm (ikicilik) olarak adlandırılır. Diğer bir çözüm şekli varlığı zihinsel olandan ibaret görmek ve fiziksel varlığın aslında bir gerçekliğinin bulunmadığını savunmaktır. Bu düşünce George Berkeley’in (1685-1753) idealizmi etrafında şekillenmiştir. Zihnin aslında maddenin fiziksel süreçlerinden başka bir şey olmadığı şeklindeki üçüncü görüş farklı alt dallarıyla birlikte materyalizm veya zihin felsefesinde rağbet gören daha geniş anlamıyla fizikalizm²³ başlığı altında sınıflandırılır.

Bu düşünce sistemleri çalışmanın ilerleyen bölümlerinde konumuz açısından gerekli olduğu ölçüde açıklanacağından burada daha fazla ayrıntıya girmek bölümün amacını aşmak olacaktır. Ancak yukarıda yer verilen paradoksal

²² Tim Crane, *The Mechanical Mind: A Philosophical Introduction to Minds, Machines and Mental Representation* (London: Routledge, 2003), 230.

²³ Fizikalizm genel anlamıyla var olan her şeyin sadece fiziksel varlıktan ibaret olduğu, bu nedenle varlıklar arasındaki ilişkilerin fizik bilimleri vasıtasıyla anlaşılabilmesi ve nihai olarak fiziksel süreç ve özelliklere indirgenebileceğini savunan görüştür. Bu anlamıyla fizikalizm düalizmin aksine varlıkta tek bir cevher kabul eder. Bu cevher fiziksel olan cevherdir. Fizikalizm hakkında ileride daha ayrıntılı değerlendirmeler yapılacağından burada genel anlamını vermekle yetinilecektir. Bkz. Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 352-353.; Marina Rakova, *Philosophy of Mind A-Z* (Edinburg: Edinburg University Press, 2006), 143.

ifadenin ilk cümlesinin zihin konusundaki düalist görüşlerin, ikinci cümlesinin ise fizikalist görüşlerin açmazını yansıttığını ve birlikte modern zihin-beden probleminin tartışma alanının sınırlarını çizdiğini belirtmek şimdilik yeterli olacaktır.

Zihin-beden probleminin felsefi düşünüş üzerindeki etkisini görebilmek ve günümüzdeki tartışmaların mahiyetine nüfuz edebilmek için zihin-beden probleminin tarihsel arka planına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

A. Zihin-Beden İkileminin Kısa Tarihi

Yukarıda çeşitli tanımları verilen zihin-beden problemi en yalın “zihin tam olarak nedir?” sorusu ile ifade edilebilir.²⁴ Antik felsefede genellikle ruh (psyke) kelimesi ile ifade edilen zihin hakkındaki düşünceler insanın doğasından varlığın kökenine kadar geniş yelpazedeki felsefi sorgulamaların ana eksenini oluşturmaktaydı. Ancak, özellikle Platon ve Aristoteles tarafından tanımlanmaya çalışılan ruhun bedenle ilişkisi, günümüzde anlaşılan şekilde cevabı aranan bir soru değildi. Ruhun bedenle ilişkisi filozofların evren ve hayat hakkında geliştirdikleri düşüncelerinde zımni, diğer bir deyişle sorulmadan cevabı verilmiş bir soru olarak yer almıştır.

Antik Yunan felsefe geleneğinin başlangıcını temsil eden Milet Okulu filozoflarının felsefi düşüncelerini yönlendiren arayış, her şeyin kendisinden türediği, kendisine döndüğü, değişmeden kalan ilkenin (*arkhe*) keşfedilmesi idi.²⁵ Temel ilkenin keşfedilmesiyle evrenin ve varlığın anlaşılabilirliği düşünülüyordu. Her şeyin ilkesini su olarak gören Thales (M.Ö. 640-550), varlığın kaynağını sınırsız, sonsuz ve zıddı olmayan “aperion” a bağlayan Anaksimandros (M.Ö.610-545) ve ilkenin hava olduğunu söyleyen Anaksimenos’un (M.Ö.585-525) başını

²⁴ John Heil, *Philosophy of Mind: A Contemporary Introduction* (New York: Routledge, 2004), 15.

²⁵ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1 Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi Aristoteles* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 88.

çektığı, varlığın ilkesini bulma çabasının oluşturduğu felsefi gelenek Anaksimenes'in şahsında ruh kavramının felsefi literatüre girmesini sağlamıştır.²⁶

Değişik dillerde nefes, soluk anlamlarına gelen kelimeler ruh kavramını ifade etmek için kullanılmış olsa da felsefi bir kavram olarak ruhu ilk kez kullanan filozof Anaksimenes olmuştur. Canlı ve cansız varlıklar ayrımını da ilk kez yapan Anaksimenes'e göre canlıları ayakta tutan şey ruhtur.²⁷

Sokrates (M.Ö. 469-399) ruhun gerçek ve sonsuz olduğunu söyleyen ilk filozof olarak kabul edilmekle birlikte ruhun varlığını ve sonsuzluğunu bilimsel olarak kanıtlamaya çalışan ilk filozof öğrencisi Platon (M.Ö. 429-347) olmuştur.²⁸ Platon ruhu "kendi kendine hareket eden varlığın bu hareketinin ilkesi" "kendiliğinden hareket eden şey" olarak tanımlamıştır. Ona göre bir ilke olması dolayısıyla ruhun başka bir şeyden doğmuş olması mümkün olmadığı gibi ne yok olması ne de yeniden doğması mümkündür.²⁹ Böylece, başlangıçsız (ezeli) ve sonsuz (ebedi) olan ruhun oluş (kevn) ve yok oluş (fesad) dünyasına ait bir şey olamayacağı ortaya çıkar.³⁰ O, gölgeler alemi olan dünyaya sonsuz idealar aleminden gelmiştir.³¹

Ruhu hareketi kendinden olan şey olarak tanımlayan Platon hareketi sadece mekân içinde yer değiştirme olarak düşünmez. Ona göre isteme, dikkat etme, doğru ve yanlış düşünme, sevmeye, nefret etme, korkma gibi zihinsel durum ve süreçler de birer harekettir.³² Platon'un bu görüşü modern zihin-beden problemi ile onun ruh düşüncesi arasında ilk anda göze çarptandan daha derin bir bağlantı bulunduğunu ve günümüz zihin felsefesi sorunları bağlamında Platon'un da söyleyecek sözleri olduğunu hissettirmesi bakımından ilginçtir.

²⁶ Ernst von Aster, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, çev. Vural Okur (İstanbul: İm Yayın Tasarım, 2005), 64-73.

²⁷ Von Aster, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, 73.

²⁸ John Burnet, *Greek Philosophy Thales to Plato* (London: Macmillian and Co. Limited, 1950), 333

²⁹ Platon, *Phaidros*, çev. Furkan Akdoğan (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 51.

³⁰ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2 Sofistlerden Platon'a* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 366.

³¹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010), 58.

³² Platon, *Yasalar*, çev. Candan Şentuna, Saffet Babür (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007) 399.

Ruh konusunda Aristoteles'in (M.Ö.384-322) görüşü Platon'unkinden oldukça farklıdır. O "De Anima" adlı eserinde ruhu "içinde bilkuvve canlılığa sahip doğal cismin ilk gerçekleşmesi (tamamlanması, 'entellekheia') olarak tanımlamıştır.³³ O ruhu beden formu ve bedenin içinde taşıdığı erek olarak görmüştür. Buna göre ruh bitkilerde özümseme ve üreme süreçlerini biçimlendiren, hayvanlarda bitkilerdekine ek olarak kendiliğinden hareket, istek ve duyum özelliklerine sahip olan, insanda ise bu iki alt katmana ek olarak akıl özelliğini de taşıyan bir formdur".³⁴

Aristoteles düşüncesinde ruh, onun madde-form anlayışına uygun biçimde, ne Demokritos'un (M.Ö.460-370) söylediği gibi maddi bir şey, ne de Empedokles'in (M.Ö. 492-432) dediği gibi maddi şeylerin bir araya gelmesinden doğan bir uyumdur.³⁵ Ruhun maddeyle bağlantısı görmenin gözle, kesmenin baltayla bağlantısı gibidir. Buna göre ruhun bedenden ayrı bir varlığı düşünülemez. Bedenden önce ruhun varlığından söz edilemediği gibi beden ortadan kalktıktan sonra da ruhtan bahsedilemez.³⁶

Aristoteles'in Platonun ruh-beden ayırımına benzer biçimde beden-form ayırımı yapması, onun da tıpkı Platon gibi düalist (ikici) bir anlayışa sahip olduğunu gösterse de onun düalizmi Platon'unkinden keskin hatlarla ayrılmaktadır. Platonun aksine ona göre ruh bedenden aşkın değil bedene içkindir. Bedenin formu olarak bedeni biçimlendirir ve bedenden ayrıldığında beden bozulur ve dağılır. Platon'a göre ruh idealar alemine ait olduğu için bedenden ayrıldığında dahi kendi başına ve bozulmaya uğramadan varlığı devam eder. Aristoteles'e göre ise ruh ile bedenin birbirinden ayrı var olmaları mümkün değildir. Biri olmazsa diğeri de yok olmaya mahkûmdur.³⁷

Görüldüğü üzere, antik düşüncede zihin-beden probleminin modern felsefedeki algılanışına benzer yönler ve günümüzdeki tartışmaların kökenine dair

³³ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, Çev. Z. Özcan (İstanbul: Alfa Yayınevi, 2001), 65.

³⁴ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 78.

³⁵ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 211.

³⁶ Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, 214.

³⁷ Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, 214.

işaretler bulunmaktadır. Fakat, zihin ve bedenin birlikte nasıl var olduğu ve nasıl etkileştikleri bir problem olarak ele alınmış değildir.

Maddi olmayan zihinsel durum, olay ve süreçlerin maddi yapı taşlarından oluşan bedende nasıl gerçekleştiği şeklinde ifade edilen zihin-beden probleminin günümüzde tartışıldığı şekli alması modern felsefenin (aynı zamanda modern bilimin) kurucusu sayılan René Descartes (1596-1650) ile Galileo Galilei'nin (1564-1642) geliştirdiği felsefi ve bilimsel anlayışa dayandırılır.³⁸

Descartes'ın modern zihin-beden probleminin merkezinde yer almasının sebebi problemi ilk defa tartışmaya açmış olması değildir. Onun kurduğu felsefi sistem, ilerlediği güzergahta başlı başına bir sorun teşkil eder hale gelmiş ve ortada henüz çözülmemiş bir sorun olduğunun fark edilmesine neden olmuştur.³⁹

Şüpheden kesin bilgiye giden düşünce sistematığında Descartes insanın zihin (ruh) ve beden olarak iki ayrı cevherden (*substance*) oluştuğu sonucuna varmıştır. Ona göre zihin bedenden tamamen ayrı, kendi başına bir var olan bir cevherdir. Asli özelliği düşünme yetisi olan zihnin varlığını hakkındaki kesin bilginin kaynağı olduğunu savunmuş ve bu kesin bilgiyi “Düşünüyorum öyleyse varım” diye ifade etmiştir.⁴⁰ Buradaki ben düşünen özne olan zihindir.

Descartes'ın varlığımızın düşünen şeyden (zihin) ibaret olduğunu kanıtlamak için geliştirdiği argümanı görmek zihin-beden problemine Descartes'ın verdiği cevabın yapısına daha güçlü nüfuz edilmesini sağlayacaktır:

Düşünce için ne denebilir? Burada düşünmenin bana ait (has) bir özellik olduğunu bulurum; o tek başına benden ayrılamaz. Ben benim, ben varım, bu kesin. Fakat ne kadar süre? Sadece düşündüğüm zaman. Çünkü düşünmeyi tamamen kesersem aynı şekilde var olmayı da büsbütün kesmem gerekir. İmdi, zorunlu olarak doğru olmayan hiçbir şeyi kabul etmiyorum: Doğru bir şekilde ifade etmek gerekirse, ben düşünen bir şeyden fazlası değilim, yani daha önceden anlamlarını bilmediğim kavramlar olan zihin, ruh, anlayış, akıl. Bununla birlikte ben gerçek bir şeyim ve gerçekten varım. Fakat hangi şey? Biraz önce söylediğim gibi düşünen bir şey.⁴¹

³⁸ Thomas Nagel, *Mind & Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature is Almost Certainly False* (New York: Oxford University Press, 2012), 35.

³⁹ Nagel, *Mind & Cosmos*, 35.

⁴⁰ René Descartes, *Principles of Philosophy, The Philosophical Writings of Descartes I* içinde, trans. John Cottingham & Robert Stoothoff & Dugold Murdoch & Anthony Kenny (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 195.

⁴¹ René Descartes, *Meditations on First Philosophy: Meditation 2, The Philosophical Writings of Descartes II* içinde, trans. John Cottingham & Robert Stoothoff & Dugold Murdoch & Anthony Kenny (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 18.

Descartes varlığı üç sınıfa ayırır: En yetkin ve sonsuz cevher olan Tanrı, temel özelliği mekânda yer kaplamak olan madde ve mekânda yer kaplamayıp temel niteliği düşünmek olan ruh (zihin). Böylece Descartes (Tanrıyı dışarıda tuttuğumuzda) varlıkta fiziksel ve zihinsel olmak üzere iki ayrı cevher kabul etmiş olmaktadır. Buna göre zihin bedenden nitelik bakımından tamamen farklı ve hiçbir şekilde ona indirgenemeyecek, fiziksel olmayan bir cevherdir. Cevher düalizmi veya Kartezyen düalizm olarak adlandırılan bu düşünce zihin-beden paradoksunun da çıkış noktasını temsil etmektedir. Geleneksel felsefi anlamda cevher kendine ait nitelikleri olan ve özellikleri değişse de kendisi olarak kalabilen varlık demektir.⁴² Buna göre ağaç bir cevherdir, fakat rüzgâr bir cevher değildir. Bir cevher olarak zihin var olması ve varlığını devam ettirmesi için fiziksel dünyaya ait olan bedene bağımlı değildir.

Zihin ve beden yapı ve nitelik bakımından birbirinden tamamen farklı iki varlık kategorisi, iki ayrı cevher kabul edildiğinde bu iki cevherin nasıl olup da etkileştiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Beden ve zihnin birbirleriyle ilişki ve etkileşim içinde olduğu açıktır. Düalist görüşün tutarlı bir şekilde ayakta kalabilmesi için bu durumun açıklanmaya muhtaç olduğu Descartes tarafından da fark edilmiştir. O, zihnin bedeni etkilemek için beyinde özel bir bölgeyi kullandığını söylemiş ve bu bölgenin epifiz bezi (kozalaksı bez, pineal gland) olduğunu iddia etmiştir.⁴³ Ona göre kozalaksı bez zihnin bedendeki merkezidir. Fakat epifiz bezinin de beynin bir parçası ve fiziksel bir varlık olduğu göz önüne alındığında bu açıklamanın zihin ile beden arasındaki etkileşimin nasıl sağlandığı sorusuna tatmin edici bir cevap olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Descartes'ın iki ayrı varlık kategorisi olarak ortaya koyduğu cevher fikri yoğun eleştirilere uğramaktan kaçamamıştır. Bu eleştirilerin en önemlilerinden biri Brauch Spinoza'dan (1632-1677) gelmiştir. Spinoza düalist bakış açısı için “Eğer

⁴² Tim Crane, “The Mind-Body Problem” *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences* içinde, ed. Rob Wilson & Frank Keil, (Cambridge, MA, USA: MIT Press, 1999), 547.

⁴³ René Descartes, *The Passions of the Soul*, *The Philosophical Writings of Descartes I* içinde, trans. John Cottingham & Robert Stoothoff & Dugold Murdoch & Anthony Kenny, (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 340.

Descartes kendi verdiği cevher tanımının tutarlı olarak irdeleseydi, cevher birden çok olamayacağını görürdü.” demiştir.⁴⁴

Kartezyen düalizm düşüncesi yoğun ve sert eleştirilere maruz kalmaktan kurtulamamışsa da zihin ile ilgili sunduğu argümanlar günümüze kadar geliştirilen düşünceler üzerinde büyük ölçüde etkili olmuştur. Bu etki o kadar güçlüdür ki 20. yüzyıldan itibaren günümüze kadar gelen süreçte düalizmin doğru olduğunu savunan çok az felsefeci bulunsada düalist bakış açısını terk etmenin sanıldığından çok daha zor olduğu kabul edilmektedir.⁴⁵ Düalizmin savunduğu zihin anlayışı “makinedeki hayalet” tabiri ile ve “kategori yanlışı”⁴⁶ olarak temelden eleştirilere konu olsa da rasyonalist felsefenin en güçlü temsilcilerinden sayılan Descartes modern zihin kavramının ortaya çıkışından sorumlu olarak görülmektedir.⁴⁷

B. Problemin Kaynağı

Maddi bir beden ve maddi olmayan bir zihinden ibaret olmak sezgilerimize o kadar doğal gelmektedir ki bu kabulün felsefi problemlere yol açması ve bu problemleri çözmek için geniş bir literatür oluşması ilk bakışta şaşırtıcı gelmektedir.⁴⁸ Zihin-beden birlikteliğinin nasıl olup da felsefi bir probleme dönüştüğünün anlaşılması için öncelikle modern felsefenin evren ve bilgi hakkındaki temel kabullerini ele almak gerekmektedir. Problemin kaynaklarını incelemek için aşağıda yapılacak açıklamaların aynı zamanda zihin-beden probleminin modern döneminin kısa bir tarihçesini de sunduğu dikkatlerden kaçmayacaktır.

Fizik bilimlerinin evreni ve doğayı açıklamadaki başarısının arkasındaki itici etken bu bilimlerin çıkış kaynağı konumundaki rasyonel felsefenin temel paradigması olan insan aklının gerçeği bilebileceği kabulüdür. Rasyonel felsefeye

⁴⁴ Arda Denkel, *Düşünceler ve Gerekçeler Felsefe Yazıları* (İstanbul: Göçebe Yayınları, 1997), 216.

⁴⁵ Dennett, *Consciousness Explained*, 37.

⁴⁶ Gilbert Ryle, *The Concept of Mind* (London: Routledge, 2009), 5-6.

⁴⁷ John Heil, *Philosophy of Mind: A Guide and Anthology* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 16.

⁴⁸ Modern Zihin Felsefesinin ele aldığı soruların kısaca ve toplu bir anlatımı için Bkz. Erdinç Sayan, “Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış”, *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 19 (2012): 37-54.

göre “doğa mantıksal olarak akla uygun bir şekilde düzenlenmiş olmalıdır.”⁴⁹ İnsan aklının, varoluşun gerçek mahiyetini idrak etmeye kabiliyetli olduğunun kabul edilmesi geçmişten günümüze gelen felsefi birikimin de varlık sebebidir. Kökenlerini Eski Yunan Felsefesinde Pisagorcularda ve Milet Okulu filozoflarında gördüğümüz rasyonel yaklaşım Sokrates, Platon ve Aristoteles ile birlikte gelişmiş ve kendi yönteminin temellerini sağlamlaştırmıştır. Bu üç filozofun sistemleştirdiği felsefi yöntem gelişimini devam ettirerek yüzyıllar sonraki felsefi düşüncüyü etkilemeyi başarmıştır.

Milattan önce beşinci ve dördüncü yüzyıllarda çalışan üç Yunanlı felsefeci, Batı dünyasında hem felsefe hem de bilim hakkında, zihni anlama çabalarımız da dahil, kendilerinden sonra üretilen düşüncelerin büyük bir kısmı için gündemi belirlemiştir.⁵⁰

17. yüzyıla gelindiğinde özellikle Galileo’nin öne sürdüğü fikirlerle açılan yolda ilerleyen rasyonalist felsefe gerçeğin kesin bilgisine ulaşmak için hangi yöntemlerin uygulanması gerektiği üzerine düşünceler geliştirmekteydi. Galileo’nun ortaya koyduğu ve keşifleriyle desteklediği düşünceye göre doğa insan tarafından keşfedilip anlaşılabilir nesnel yasalara göre davranmaktadır ve bu yasalar kesin matematiksel ve geometrik betimlemeler yoluyla ifade edilebilir. Ona göre “Doğa kitabı geometrik harflerle yazılmıştır.”⁵¹

Rasyonalist felsefenin en büyük temsilcilerinden Descartes’ın analitik bir yöntem uygulayarak vardığı kesin bilgi (kendisinin düşünen şey olarak var olduğu bilgisi) varlığı düşünen zihin ve mekânda yer kaplayan madde şeklinde birbirinden tamamen ayrı ve bağımsız iki kategoriye ayırması ile sonuçlanmıştır. Bu durum, zihin ile maddenin farklı esaslara göre ele alınmaları gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Modern bilimin de temeli sayılan bu anlayışa göre mekânda yer kaplayan ve bölünebilir maddeden oluşan doğa hakkındaki bilgimiz matematiksel bir dille ifade edilebilecek nesnel esaslara dayalı olmak zorundadır. Ancak bu şekilde dünya hakkında kuşkuya yer bırakmayan kesin bilgiye sahip olabiliriz.

⁴⁹ William Bechtel, *Philosophy of Mind: An Overview for Cognitive Science* (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1988), 10.

⁵⁰ Bechtel, *Philosophy of Mind: An Overview for Cognitive Science*, 5.

⁵¹ Alexandre Koyre, *Bilim Tarihi Yazıları 1*, çev. Kurtuluş Dinçer (Ankara: Tübitak Yayınları, 2000), 191.

Çünkü bu anlayışa göre “gerçek nesneldir” ve “bir şey gerçek ise o şey yetkin her gözlemci tarafından eşit düzeyde erişilebilir olmak zorundadır.”⁵² Bu anlayışın dayandığı kabuller şöyle sıralanabilir: Düşünen şey olan zihnimizin (kendimizin) dışında fiziksel ve nesnel bir gerçeklik vardır. Dışımızdaki fiziksel ve nesnel gerçeklik akıl tarafından kavranabilir. Aklın nesnel gerçekliği kavraması için nesnel bilgilere dayanması gereklidir. Bilginin nesnelliği ancak her türlü öznel (sübjektif) nitelikten uzak kalmasıyla sağlanabilir.

Bu kabuller doğal olarak gerçekliğin hareket, şekil, hacim gibi matematiksel olarak kesin bir şekilde tanımlanabilecek, insan zihninden bağımsız, nesnel yönleri ile incelenmesi sonucunu doğurmuştur. Dış dünyanın duyu organları aracılığıyla insan zihni tarafından nasıl algılandığı gibi öznel nitelikler inceleme alanının dışında bırakılmıştır.⁵³ Böylece insan zihni gibi öznel nitelikleri olan bir fenomen felsefi ve bilimsel incelemeye konu edildiğinde sadece nesnel bilginin konusu olabilecek yönleri ele alınmıştır.

Bu durumda 17. yüzyılın felsefi ve bilimsel atmosferinin de etkisinin olduğu söylenebilir. Çünkü insanın zihni yönünü bilimsel araştırmanın dışında tutmak dini otoritenin bilimsel gelişmeler karşısındaki tepkisinin görece olarak uzak tutulmasına katkı sağlamıştır.⁵⁴ Bu felsefi öncüllerle yola çıkan fizik bilimlerinin evreni ve doğayı nesnel bilgilerle açıklamada büyük başarı göstermesi bu bilimlerin öncülleri konumundaki felsefi düşünce sistemlerinin ve takip ettikleri metodolojinin gerçekliğin bilgisine ulaşmada ne kadar güvenilir olduğunu tescil etmiştir.

Rasyonel felsefenin ve fizik bilimlerin nesnel bilgi sağlama konusundaki başarısı büyük oranda doğanın daha önceden anlaşılamayan yönlerini açıklayabilmesinden kaynaklanmaktadır. Bilimsel açıklama diyebileceğimiz bu özellik gücünü nesneler ve olaylar arasındaki nedensel bağlantıları ortaya çıkararak anlaşılmaz görünen olay ve olguları anlaşılır kılma yeteneğinden almaktadır. Buna

⁵² John R. Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, çev. Muhittin Macit (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014), 33.

⁵³ Nagel, *Mind & Cosmos*, 35,36.

⁵⁴ John R. Searle, *The Mystery of Consciousness* (New York: The New York Review of Books, 1997), 6.

göre bilimsel açıklamanın temel özelliği nesne veya olayları, aralarındaki neden-sonuç ilişkisini ortaya koyarak daha temel diğer bazı nesne ve olaylarla ifade etmesidir. Bilimsel açıklamanın bu özelliği ‘indirgeme’ olarak adlandırılır.

İndirgeme en basit anlatımıyla nedensel olarak daha temel düzeye inen açıklamadır. İndirgeme yoluyla bir nesnenin, olayın, sistemin aslında daha temel düzeyde başka şeylerden ibaret olduğu ortaya konulur ve bu açıklama genel olarak “... den/dan başka bir şey olmama”⁵⁵ cümle kalıbında ifade edilir. Maddenin atomlardan oluştuğu, suyun iki hidrojen ile bir oksijen atomundan ibaret olduğu, ısıнын molekülünün hareketinin ortalama kinetik enerjisinden başka bir şey olmadığı indirgeme şeklindeki açıklamalardır. Bu açıdan bakıldığında antik Yunan felsefesindeki “ilke” arayışlarından günümüz fiziğindeki dört temel kuvvetin birleştirilme çalışmaları ve ‘Her Şeyin Teorisi’ni kurma gayretleri genel anlamıyla indirgeme anlayışının farklı tezahürleridir.

Rasyonel felsefe ve bilimin kavram ve yöntemleri fiziksel yani nesnel gerçekliğin indirgemeci açıklamasının yapılmasında hatırı sayılır bir başarı hikayesine sahiptir. Ancak, aynı kavram çerçevesi ve yöntemler izlenerek zihin ve zihinsel fenomenler fiziksel-maddi temele indirgenerek açıklanmaya çalışıldığında aynı oranda bir başarıdan söz etmek mümkün görünmemektedir. Çünkü bilimsel bulgularla da desteklenen bütün felsefi birikime rağmen zihnin öznel niteliklerinin nesnel bir dünyada nasıl var olduğu kesin olarak açıklanamamaktadır. Diğer bir deyişle, fiziksel fenomenleri açıklamakta çok başarılı olan fizik bilimleri zihinsel fenomenlerin açıklanmasında aynı başarıyı gösterememektedir.

Geçmişte olduğu gibi bugün de bütüncül ve tutarlı bir felsefi sistemin kurulması için felsefe ve bilimin önünde cevaplanması gereken iki soru durmaktadır. Bunlardan biri zihin ve beden arasında neden-sonuç ilişkisi bulunup bulunmadığı, diğeri ise bilincin mahiyetinin ve evrendeki yerinin ne olduğu sorularıdır. Bu yönüyle zihin-beden problemi ve özellikle bilinç olgusu, düalizm artık felsefede hâkim görüş konumunu yitirmiş olsa da hala ontolojik bir problem görünümü arz etmektedir.

⁵⁵ Robert van Gulick, “Reduction, Emergence and Other Recent Options on the Mind/Body Problem: A Philosophic Overview”, *Journal of Consciousness Studies* 8/9-10 (2001): 2.

II. ZİHİN-BEDEN PROBLEMİNE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

İnsan aklının yalnızca nesnel bilginin konusu olabilecek olguları açıklayabileceği kabulü 20. yüzyıla gelindiğinde, fizik bilimlerinin de etkisiyle, zihnin maddi olmayan bir cevher olduğunu söyleyen düalizmin etkisini zayıflatmıştır. Düalizm yerine cevher ayrılığı yaklaşımının reddi üzerine kurulu alternatif görüşler ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu alternatif görüşler gerçekliğin bilgisine ulaşmada başarısını ispat etmiş bilimsel yaklaşım ve yöntemleri temel alan ve analitik felsefe olarak adlandırılan akımın güçlü etkisini taşımaktadır.⁵⁶

Zihin-beden problemine çözüm arayan yaklaşımlar zihin felsefesinde değişik şekillerde sınıflandırılmaktadır. Varlığı oluşturan cevher sayısını esas alan düalist-monist şeklinde iki ana başlık altındaki sınıflandırma en uygunu gibi görünmektedir. Varlığın iki cevherden oluştuğunu savunan çeşitli düalistik görüşlerin yanında monist görüşler idealizm ve materyalizm ve nötral monizm olarak üç alt kategoriye ayrılır.⁵⁷ Ancak, varlığın yalnızca zihinden ibaret olduğunu, diğer bir deyişle zihnimizin dışında bir dünyanın var olmadığını iddia eden İdealizm düşüncesi 20. yüzyılla birlikte zihin felsefesinde rağbet gören bir yaklaşım olma özelliğini yitirmiş bulunmaktadır.⁵⁸ Temsilcileri arasında Spinoza, William James (1842-1910) ve belli bir dönemde Bertrand Russell'ın (1872-1970) bulunduğu Nötral Monizm düşüncesi ise madde ve zihnin tek bir cevherin farklı görünüşleri olduğunu savunur. Ancak bu düşünce de fizik bilimlerinin doğa olaylarını açıklamadaki başarısı nedeniyle fizikalizmin gölgesinde kaldığından monizm yaklaşımı günümüzde genel anlamıyla materyalist-fizikalist yaklaşımlarca temsil

⁵⁶ Saffet Murat Tura, “Önsöz”, *Madde ve Bilinç* içinde, Paul M. Churchland, çev. Berkay Ersöz (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2012), 9.

⁵⁷ Sayan, “Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış”, 42.

⁵⁸ David Papineau - Howard Selina, *Introducing Consciousness* (Cambridge: Icon Books Ltd, 2002), 36.

edilmektedir.⁵⁹ Bu nedenle düalist ve fizikalist yaklaşımlar genellikle tez-antitez ilişkisi içinde ele alınmaktadır.⁶⁰

Zihin-beden problemini çözmeye yönelik yaklaşımlar için düalist-monist ayrımının yanında zihni veya maddeyi bir diğerine indirgeme anlamı taşıyıp taşımadığı esasına göre bir ayrım yapılması da mümkündür. Fakat maddeyi zihinsel bir temele indirgemeye dayalı düşüncenin temsilcisi olan idealizmin modern zihin felsefesinde tartışma alanı bulunmadığından indirgeme tabiri zihnin fiziksele indirgenmesini kastetmek için kullanılmaktadır.

Çalışmanın sistematiğine daha uygun olması açısından zihin-beden problemini çözmeye yönelik görüşler zihni (başka bir şeye) indirgemeyen (kısaca indirgemeci olmayan) ve zihni (başka bir şeye) indirgeyen (kısaca indirgemeci)⁶¹ ana başlıkları altında ele alınacaktır. Bu nedenle indirgeme ifadesi, yukarıdaki açıklamaya uygun olarak, zihinsel özelliklerin başka bir şey ile değiştirilerek açıklanması anlamında kullanılacaktır.

Diğer taraftan, zihin felsefesi literatüründe genel olarak zihin ve özellikle bilinç ile bağlantılı olarak ortaya konulan yaklaşım ve teorilerin sayısı ve ayrıntı düzeyi dikkate alındığında zihin-beden problemini değişik yönleriyle ele alan bütün yaklaşım ve teorileri incelemenin bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı anlaşılabacaktır. Bu nedenle, zihin-beden probleminin çözümüne ilişkin düşünce ve teoriler çalışma boyunca özellikle Thomas Nagel'in bilincin indirgenmesi hakkındaki düşüncelerine nüfuz etmemiz için gerekli kavram dünyasına vakıf olmamıza sağlayacakları katkı gözetilerek ele alınacaktır.

⁵⁹ Materyalizm ile Fizikalizm kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılmaları yaygın olarak yanlış görülmesi de aslında kapsam olarak ele alındığında aralarında belirgin bir anlam farkı bulunmaktadır. Ancak günümüzde maddi olmayan fakat fiziksel olarak var olan (yerçekimi gibi) şeyleri de kapsadığından özellikle zihin felsefesine dair tartışmalarda fizikalizm kavramı materyalizmi de kapsamı ve onun dışarıda bırakır görüldüğü varlık alanını da içermesi nedeniyle tercih edilmektedir. Materyalizm ve Fizikalizmin kavramsal çerçevesi hakkında bir değerlendirme için Bkz. Tim Crane, "Dualism, Monism, Physicalism", *Mind and Society* 1/2 (2000): 76.

⁶⁰ David Chalmers, "Panpsychism and Panprotopsyism", *The Amherst Lecture in Philosophy* 8 (2013), 2-3.

⁶¹ *Reductive* ve *Non-Reductive* terimlerinin Türkçeye daha farklı çevirilerle (İndirgeyici-İndirgemeyici, İndirgeyen-İndirgemeyen, İrca eden-İrca etmeyen) aktarılması mümkün olmakla birlikte bu çalışmada anlamı en iyi aktardığı düşünülen ve literatürde yerleşmiş kullanım olan indirgemeci-indirgemeci olmayan şeklindeki çeviriler tercih edilecektir.

A. İndirgemeci Olmayan Yaklaşımlar

Zihin-beden problemine çözüm arayışında geliştirilen indirgemeci olmayan yaklaşımlar incelendiğinde genel olarak iki temel kabulden birini esas aldıkları fark edilmektedir:

- (i) Zihnin fiziksel temeli olmayan, bağımsız bir varlığı olduğu kabulü,
- (ii) Varlığı fiziksel temelde sebep-sonuç zinciri içinde açıklansa dahi zihnin yapısal özelliklerinin fiziksel temelde açıklanamayacağı kabulü.

1. Düalistik Görüşler

Düalizm yaklaşımı içinde geliştirilen düşünceler değişik adlandırmalara konu olsalar da ortak noktaları varlığın cevher veya nitelik olarak iki kategoriden ibaret olduğu savından hareket etmeleridir. Ancak bu düşüncelerden bazılarının sınırları çok belirgin olmadığından zihin felsefesinin ilginç bir özelliği olarak düalist görüşü benimsemediğini söyleyen bir felsefeci diğerleri tarafından düalizm sınırları içinde görülebilmekte, materyalizmin de düalizm gibi yanlış olduğunu savunan bir felsefeci ise diğerleri tarafından materyalist görüşe sahip kabul edilebilmektedir.⁶² Düalistik olarak nitelendirilebilecek düşünceleri iki başlık altında açıklayabiliriz

a. Cevher Düalizmi (*Substance Dualism*)

Varlığın iki ayrı ve bağımsız cevherden oluştuğunu savunan cevher düalizmi, en açık ifadesini yukarıda belirtildiği üzere Descartes felsefesinde bulur. Bu yüzden Kartezyen Düalizm olarak da adlandırılan cevher düalizmi birbirinden ontolojik olarak farklı iki tür varlık olduğunu kabul eder. Zihin ve fiziksel maddeden oluşan bu iki varlık var olmak bakımından birbirlerine ihtiyaç duymazlar. Biri olmadan diğerinin var olması pekâlâ düşünülebilir. Ancak, tamamen farklı kategorileri temsil eden bu iki varlığın karşılıklı olarak birbirini

⁶² İlginç bir örnek olarak John R. Searle (1932-) kendi düşüncesinin materyalist ve düalist kategorilere girmediğini açıkça ifade etmesine rağmen, kategorilere sıkıca tutunma isteği yüzünden bazı eleştirmenler tarafından materyalist, diğer bazıları tarafından düalist olarak tanımlandığını belirtmekte, ancak kendisi Nagel'i nitelikçi düalist kategorisinde gördüğünü söylemektedir. Bkz. John R. Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, çev. Muhittin Macit (İstanbul, Litera Yayıncılık, 2014), 17, 32.

etkileyebildiği kabul edilir.⁶³ Bu düşünce “Etkileşimcilik” veya “Kartezyen Etkileşimcilik” olarak adlandırılmaktadır.

b. Nitelik Düalizmi (*Attribute Dualism*)

Düalizmin bu türü cevher düalizminden farklı olarak tek bir varlık olduğu kabulüne dayanır. Bu varlık fiziksel ve zihinsel olarak iki türe ayrılan niteliklere sahiptir. Bu düşüncede varolan ‘şey’ tek bir cevherdir; zihinsel ve fiziksel özellikler ise bu tek cevherin kendisinden kaynaklanan, fakat birbirinden bağımsız nitelikleridir. Klasik temsilcisi olarak Spinoza’nın savunduğu bu görüş tek bir varlığın ikili yönüne vurgu yaptığı için ‘Çift Veche Kuramı (*Dual-Aspect Theory*)’ olarak, aynı varlığın değişik özellikleri olduğunu savunduğu için ‘Özellik Düalizmi (*Property Dualism*)’ olarak da isimlendirilir.⁶⁴ Temel gerçekliğin haddizatında ne fiziksel ne de zihinsel olduğunu savunan “Nötral Monizm” adı verilen görüş de bazı yazarlarca nitelik düalizminin bir türü olarak değerlendirilmektedir.⁶⁵

2. İdealizm

İnsan zihninin dışında bir gerçekliğin bulunmadığı düşüncesine dayanan İdealizme göre zihinsel durumların sebebi dış dünyada yer alan fiziksel nesneler değildir. Çünkü fiziksel nesnelerin zihin dışında bir varlıkları yoktur. İdealizm zihni değil maddeyi zihne indirgeyen yaklaşımıyla fizikalizmin karşı kutbunda yer almaktadır. Ancak yukarıda açıklandığı üzere, bu çalışmada indirgeme terimi zihnin indirgenmesi anlamında kullanıldığından bu yaklaşım indirgemeci olmayan yaklaşımlar içinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşım zihin-beden problemini, her ne kadar sezgilerimize ters düşse de zihni fiziksel maddenin kaynağı olarak kabul ederek çözmeye çalışmaktadır. Zihin ile madde arasında tek yönlü ve zihnin sebep, maddenin sonuç olduğu bir ilişki vardır. Böylece zihin-beden problemi fiziksel dünyayı zihne indirgeyerek çözülmüş olmaktadır. Ancak, bu durumda idealizmin

⁶³ Jaegwon Kim, *Philosophy of Mind* (Boulder: Westview Press, 2011), 34.

⁶⁴ Marina Rakova, *Philosophy of Mind A-Z*, (Edinburg: Edinburg University Press, 2006), 51.

⁶⁵ Jaegwon Kim, *Philosophy of Mind*, 96.

cevap vermesi gereken başka bir soru ortaya çıkmaktadır: Tek gerçekliğin zihin olduğu bir dünyada fiziksel nesneler (taş, su, kuşlar gibi) nasıl ortaya çıkmaktadır?⁶⁶

İdealizm 18. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar aralarında G. W. F. Hegel (1770-1831), Arthur Schopenhauer (1788-1860), Edmund Husserl (1859-1938), John Stuart Mill (1806-1873), Henri Bergson (1859-1941), Bertrand Russell (1873-1970)'ın bulunduğu pek çok filozofu etkilemiştir. Ancak, 20. yüzyılla birlikte İdealizm bu güçlü etkisini hızla kaybetmeye başlamış ve zihin felsefesi alanında karşıt görüşte yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır.⁶⁷

3. İndirgemeci Olmayan Fizikalizm

Fizikalizmin bu türüne göre dünyadaki her şey fizikseldir, ancak bu fiziksel şeyler bazen fiziksele indirgenemeyecek özellikler gösterebilirler. Zihinsel fenomenler fiziksel kökenlidir ancak kendileri fiziksele indirgenemezler. Bu düalizmine oldukça yakın düşmektedir. Ancak, indirgemeci olmayan fizikalizm düalizmin aksine varlıkta tek cevher kabul eder. Fiziksel varlığın haricinde bir varlık yoktur. Descartesçi anlamda iki ayrı cevher olduğunu kabul etmez. Ayrıca bu görüş zihinsel durumların fiziksel özelliklere indirgenemeyeceğini söylese de ikisi arasında bir bağımlılık ilişkisi (*supervenience*) olduğunu savunur.⁶⁸ Diğer taraftan, indirgemeci olmayan fizikalizm zihinsel durumların gerçek olduğunu kabul eder. Bu yaklaşıma göre zihinsel durumlar nedensel olarak etkilidir. Böylece indirgemeci olmayan fizikalizmin dört özelliği ortaya çıkmaktadır:

- (i) Cevher Fizikalizmi: İndirgemeci olmayan fizikalizm varlığın tek bir cevherden ibaret olduğunu söyler. Bu cevher fizikseldir.
- (ii) Zihinsel İndirgenemezliği: Zihinsel özellikler fiziksele indirgenemez.
- (iii) Zihin-Beden bağımlılığı: Zihinsel özellikler fiziksel durumlara bağlı olarak ortaya çıkarlar.

⁶⁶ David Papineau - Howard Selina, *Introducing Consciousness* (Cambridge: Icon Books Ltd, 2002), 36.

⁶⁷ David Papineau - Howard Selina, *Introducing Consciousness*, 33-35.

⁶⁸ Jaegwon Kim, *Philosophy of Mind*, 123.

(iv) Zihinsel Nedensellik: Zihinsel özellikler hem fiziksel hem de zihinsel olaylara sebep olabilirler.⁶⁹

İndirgemeci olmayan fizikalizm bu dört kabulüyle zihinsel ile fiziksel arasındaki ilişkiyi açıklama konusunda en güçlü düşünce olmuştur.⁷⁰

B. İndirgemeci Yaklaşımlar

İndirgemeci yaklaşımlar zihin-beden problemini zihinsel özelliklerin fiziksel özellikler olduğunu kabul ederek çözmeye çalışmaktadır. Bu başlık altındaki yaklaşımlara göre düalist düşüncenin aksine var olan tek cevher maddedir. Madde, fiziksel kanunlara göre şekil alarak evreni oluşturmaktadır. Bu kabulden hareket edildiğinde zihnin de maddi bir temele sahip olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. İndirgemeci yaklaşımlar çoğunlukla zihnin madde (beyin) ile özdeş olduğunu veya maddi-fiziksel süreçlerle açıklanabileceğini öne süren düşüncelerden oluşmaktadır. Çünkü beden fiziksel bir sistem olduğuna göre maddi olmayan bir şeyden etkilenmesi mümkün olamaz. Bu yaklaşımlara göre zihinsel olaylar fiziksel olaylardır.⁷¹ Başlıca indirgemeci yaklaşımlar, indirgemeci fizikalizm başlığı altında yer alan davranışçılık, zihin-beyin özdeşliği teorisi, işlevselcilik ve bu çalışmada ayrı bir başlık altında ele alınan eliminatif materyalizmdir. Bu düşüncelerin ortak noktası zihni, fiziksel bir sürecin sonucuna indirgemeleri ve aslında zihin adı verilecek bir kategorinin bulunmadığını savunmalarıdır.

1. İndirgemeci Fizikalizm

İndirgemeci fizikalizm diğer her şey gibi zihnin de maddeden ve maddenin fiziksel etkileşiminden ibaret olduğunu savunan yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre zihinsel özellikler aslında fiziksel özelliklerdir. Bu nedenle, zihinsel özellikler üçüncü şahıs bakış açısıyla nesnel bilgiye konu edilmelidir. Bugün fiziksel olduğu

⁶⁹ Jaegwon Kim, *Philosophy of Mind*, 124.

⁷⁰ Jaegwon Kim, *Philosophy of Mind*, 124.

⁷¹ Julie Yoo, "Mental Causation", Internet Encyclopedia of Philosophy. Erişim 05.03.2019.
<https://www.iep.utm.edu/mental-c/>.

kesin bir şekilde kanıtlanamayan özelliklerin de fiziksel olduğu bilimin ilerlemesi ile anlaşılacaktır. Bu başlık altında aşağıdaki yaklaşımlar yer almaktadır.

a. Davranışçılık

Davranışçılık 20. yüzyılın başlarında psikoloji bilimindeki araştırmalarda kullanılmak üzere metodolojik bir yaklaşım olarak öne sürülmüştür.⁷² davranışçılığa göre nesnel bilimin konusu olamayacak özellikler bilimsel incelemenin dışında tutulmalıdır. Bilimsel araştırmanın konusu içsel zihinsel durumlar değil, dışarıdan gözlenebilecek davranışlardır. Bu yaklaşım psikolojik meseleleri incelerken oldukça verimli sonuçlar vermiştir.⁷³ Ancak, başlangıçta metodolojik bir yaklaşım olan davranışçılık felsefeciler tarafından metafizik bir bağlamda değerlendirilmiştir.⁷⁴ Buna göre, kişinin iç dünyasında yaşadığını söylediği zihinsel özellikler nesnel bakış açısından anlamsızdır. Zihinsel özellikler aslında belli fiziksel durumlar karşısında belli davranışlarda bulunmayı ifade eder.⁷⁵

Davranışçılık, zihinsel özelliklerle ilgili söylenebilecek anlamlı şeylerin yalnızca dış bir gözlemcinin bakış açısından doğrulanabilir (*verifiable*) şeyler olduğunu savunur. Biz diğer insanların bir zihne sahip olduklarını onların davranışlarını gözleyerek anlayabiliriz. Bu yüzden zihinsel özellikler sadece bizim diğer insanlara zihinsel özellikler atfetmemize neden olan davranışlara indirgenerek ifade edilmelidir.⁷⁶

Bu düşünce zihinsel fenomenlerin davranışlara veya davranış eğilimlerine (*dispositions*) indirgenmelerini ortaya çıkarmıştır. Buna göre, zihinsel bir duruma sahip olmak, belli bir davranışta bulunmak veya belli bir davranış eğilimine sahip olmakla aynı şeydir. Elimize bir iğne battığında yaşadığımız acı durumu elimizi iğneden kaçırma davranışından ibarettir. Bazen zihinsel durum davranış şeklinde değil davranış eğilimi olarak ifade edilir. Susadığımızda su içmek için hemen belli davranışlar göstermeyebiliriz. Fakat su içme davranışında bulunmaya bir eğilim

⁷² Jaegwon Kim, *Philosophy of Mind*, 61.

⁷³ Jerome A. Shaffer, *Zihin Felsefesi*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2005), 33.

⁷⁴ Galen Strawson, "The Consciousness Myth", *Times Literary Supplement* 5839 (2015): 14-15.

⁷⁵ Rakova, *Philosophy of Mind A-Z*, 16.

⁷⁶ Nagel, *Mind and Cosmos*, 38.

gösteririz. Böylece bütün zihinsel durumlar belli davranışlarla özdeşleştirilmiş olmaktadır. Bu özdeşleştirme, kişinin iç dünyasında deneyimlediği zihinsel durumların (özellikle bilincin) inkârı sonucunu doğurmuştur: (Bilinç) bir yokluğun adıdır. Hala ona tutunanlar yalnızca felsefenin atmosferindeki bir yankıya, kaybolmakta olan bir “ruh”tan geriye kalan silik bir söylentiye tutunmaktadırlar.”⁷⁷

b. Zihin-Beyin Özdeşliği Teorisi (Psiko-Fiziksel Özdeşlik Teorisi)

Zihin-beyin özdeşliği teorisi zihinsel özelliklerin beyinde gerçekleşen fiziksel durumlara özdeş olduğunu savunur. Buradaki özdeşlik aynı olmayı ifade etmektedir. Buna göre zihinsel bir durum olan acı hissi beynin belli bir fiziksel durumu ile bir ve aynı şeydir. Sabah yıldızı ve akşam yıldızının aslında Venüs gezegeninin farklı zamanlardaki görünümüne verilen isimler olması gibi zihinsel durumlar da beynin fiziksel durumlarına verilen isimlerden ibarettir.⁷⁸

Bu düşünceye göre zihin-beyin özdeşliği (kısaca özdeşlik) tıpkı suyun hidrojen ve oksijen atomundan ibaret olması gibi ontolojik bir özdeşliktir. Suyun iki hidrojen ve bir oksijen atomundan oluştuğu bir kere keşfedildiğinde bu moleküle su veya H₂O denmesi arasında bir fark kalmamaktadır. Burada su ile H₂O arasında mutlak bir aynılık vardır. Benzer şekilde, ısı kavramı ile ifade edilen şeyin aslında moleküllerin kinetik enerjisi olduğunun anlaşılması ile ısıнын fiziksel bir olaydan başka bir şey olmadığı ortaya çıkmış olmaktadır.

Bu açıklamalardan özdeşlik teorisinin indirgemeci fizikalist bir düşünce olduğu anlaşılabilmektedir. Çünkü teori, zihinsel durumları beynin fiziksel durumlarına indirgeyerek açıklamaktadır.⁷⁹ Teorinin savunduğu indirgeme, literatürde “ontolojik indirgeme” kavramıyla ele alınmaktadır.⁸⁰

⁷⁷ William James, “Does Consciousness Exist?”, *The Journal of Philosophy, Psychology, and Scientific Methods* 1/18 (1904): 477.

⁷⁸ John Heil, *Philosophy of Mind: A Guide and Anthology*, 81.

⁷⁹ Jaegwon Kim, *Philosophy of Mind*, 122.

⁸⁰ John R. Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 149-150.

Özdeşlik düşüncesine göre zihinsel durumlar gerçekten vardır. Fakat beyindeki fiziksel durumlardan fazlası değildir. Dış gözlemciler tarafından gözlenen davranışlar bu fiziksel beyin durumlarının dışavurumudur.⁸¹

Özdeşlik teorisi davranışçılıktan farklı bir düzlemde yer almaktadır. Bu teori kavramsal bir analiz değil, bilimsel bir hipotez olarak öne sürülmüştür. Bu nedenle zihinsel ve fiziksel arasındaki özdeşlik a priori bilinemez.⁸² Zihinsel durumların beyindeki belli durumlarla aynı şey olduğunu ilerideki bilimsel gelişmeler ortaya çıkarabilecektir. Buna göre, bilimsel bir araştırma sonucunda kişi acı veya sevinç gibi belli bir zihinsel durumda iken beyin hücrelerinin belli bir fiziksel durumda oldukları keşfedilecektir. Böylece örneğin acı hissi beyin belli bir durumuna eşitlenecek ve aslında fiziksel bir şey olduğu anlaşılacaktır.

Bilimsel bir hipotez olması bu teorinin diğer bir özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Teorinin zihinsel durumlar ve beyin arasında öngördüğü özdeşlik zorunsuz (*contingent*)⁸³ bir özdeşliktir. Buradaki zorunsuz (*contingent*) kavramı “başka türlü olabilme” durumunu ifade etmektedir. Eğer zihin ve beyin arasındaki özdeşlik gerçekse bu gerçeklik iki ihtimalden birinin gerçek olması anlamına gelmektedir. Mantıksal olarak diğer ihtimal, yani zihin ve beyinin özdeş olmama ihtimali de vardır. Tıpkı ateşin yakıcı olmama ihtimalini düşünebildiğimiz gibi zihin ve beyin durumları arasında özdeşlik değil, düalizm bulunması da mümkündür. Fakat, özdeşlik teorisi bilimsel bulguların özdeşlik teorisinin doğruluğunu desteklediğini savunmaktadır.⁸⁴

Teoriye göre zihin ile beyin arasındaki özdeşliğin zorunsuz olması bu özdeşliğin apriori anlaşılamamasını açıklamaktadır. Zihin beyin özdeşliği kavramsal analiz yoluyla değil, bilimsel araştırmalar sonucunda kanıtlanacak bir gerçektir.

⁸¹ Nagel, *Mind and Cosmos*, 38.

⁸² Nagel, *Mind and Cosmos*, 38-39.

⁸³ *Contingent* kelimesi Türkçe felsefi literatürde (Nagel’in *Mind and Cosmos* adlı eseri de dahil olmak üzere) genellikle ‘olumsal’ kavramıyla karşılanmaktadır. Ancak, olumsal kelimesinin, *contingent* kelimesinin bu çalışmada ifade ettiği anlamı vermemesi bir yana, Türkçe’de hangi anlama sahip olduğu bile açık değildir. Bu nedenle, felsefi eserlerin çevirilerinde *contingent* kelimesinin karşılığı olarak çokça kullanılan olumsal kelimesi yerine bu çalışmada zorunsuz kelimesi kullanılacaktır.

⁸⁴ John Heil, *Philosophy of Mind: A Guide and Anthology*, 82.

Özdeşlik teorisinin yapısı incelendiğinde amacının zihinsel özelliklerin nesnel bakış açısından incelenmesini sağlamak olduğu görülebilmektedir. Düşünce, inanç duygu, his gibi zihinsel özellikler ve bunların dışavurumu olan davranışlar bilimsel incelemeye konu olabilecek nesnel bir temele indirgenmiş olmaktadır. Böylece özdeşlik teorisi davranışçılığın ötesine geçen, daha temel düzeyde bir indirgeme anlamı taşımaktadır.

Özdeşlik teorisi empirik olarak doğrulanabilir olması nedeniyle bilimsel anlayışa en uygun zihin teorisi olarak görülmekteydi. Fakat, teorinin bünyesinde taşıdığı sorunun fark edilmesi uzun zaman almadı. Zihin-beyin özdeşliği teorisine getirilen eleştiriler, zihin-beden probleminin çözümü için işlevselcilik adı verilen yeni bir yaklaşımın doğmasına öncülük etmiştir.

c. İşlevselcilik

Zihin-beyin özdeşliği teorisine göre zihinsel durumlar beynin fiziksel durumlarına özdeşdir. Diğer bir deyişle, zihinsel durumlar biyolojik ve fiziksel bir varlık olan beynin belli durumlarından başka bir şey değildir. Böyle bir özdeşlik durumunda doğal olarak zihin ve beynin birbirinden ayrılamaz olması gerekmektedir. Zihin ve beynin birbirinden ayrı düşünülmemesi, zihinsel durumların sadece bizimki gibi biyolojik bir beyne sahip varlıklara özgü olduğunu kabul etmeyi gerektirmektedir. Örneğin, özdeşlik teorisine göre acı hissi beynin belirli bir durumundan ibarettir. Bu durumda acı hissi sadece beynin o belli durumuna sahip olan varlıklarda gerçekleşebilir. Beynin acı hissine karşılık gelen durumuna sahip olmayan varlıkların acı duymaması gerekir. Fakat böyle bir durumun kabul edilmesi için geçerli hiçbir neden bulunmamaktadır. Bir organizmanın acı duyması için neden bizimle aynı fiziksel ve kimyasal yapıda olması gerekmektedir?⁸⁵

Yukarıda açıklanan durum zihin felsefesine ‘zihinsel durumların çoklu gerçekleşebilirliği’ (kısaca ‘çoklu gerçekleşebilirlik-*multiple realizability*) adı verilen bir kavramın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çoklu gerçekleşebilirlik

⁸⁵ William G. Lycan, “Functionalism (1)”, *A Companion to the Philosophy of Mind* içinde, ed. Samuel Guttenplan (Oxford: Blackwell, 1996), 317.

düşüncesine göre zihinsel durumlar sadece biyolojik beyne özgü değildir. Uygun biçimde düzenlenmiş herhangi bir sistemde zihinsel durumlar var olabilir. Bu yaklaşım zihinsel durumların ne olduklarını değil, hangi işleve sahip olduklarını dikkate almaktadır. Bir durumu zihinsel bir durum yapan şey o durumun ne olduğu değil ne yaptığıdır.⁸⁶

Bir kavramın ne olduğu çoğu durumda o nesnenin işleviyle ifade edilir. Ayakkabı kavramının somut olarak gerçekleşmesi için cismin neden yapıldığının bir önemi yoktur. Hangi maddeden yapılmış olursa olsun gerekli işlevi gören her şey ayakkabı adını alabilir. Aynı şekilde zihin kavramı da sahip olduğu işleve göre tanımlanmalıdır. Buna göre acı hissi, işlevi dikkate alınarak “doku hasarı dedektörü”⁸⁷ şeklinde tanımlanabilir. Bu şekilde tanımlandığında zihinsel durumların beynin belirli fiziksel durumları ile özdeş olmak zorunda olmadıkları ortaya çıkmaktadır. Farklı bir organizmada (sistemde) aynı işlevi gören başka bir fiziksel durum da zihinsel durumlara sebep olacaktır. Çünkü işlevselciliğe göre zihinsel bir durum diğer zihinsel durumlarla, çevresel etkilerle ve davranışlarla nedensel ilişkisi bağlamında tanımlanır.⁸⁸

İşlevselci yaklaşıma göre zihin bir bilgisayar programına benzetilebilir. Programın çalışacağı fiziksel donanımın ne tür bir materyalden yapıldığı programın işlevi açısından önemli değildir. İlkesel olarak insan beyniyle aynı işlevi görebilecek bir varlık sözgelimi metalden yapılmış olsa da bir zihne sahip olabilir. İşlevselci terminolojisi içinde ifade edilecek olursa zihinsel durumlar çoklu-gerçekleşebilir (*multiple realizable*) durumlardır.

İşlevselcilik zihinsel durumların fiziksel açıklaması için zihin ve beyin arasında bir özdeşlik bulunması gerektiği fikrini yıkmıştır. Zihinden bahsetmek için aynı işleve sahip bir sistemin olması yeterli olacaktır. Buna göre, zihin için bir beyne ihtiyaç bulunmamaktadır. Uygun şatları taşıyan herhangi bir yapıda zihinsel özelliklerin ortaya çıkması gerekmektedir. Buradan hareketle işlevselciliğin

⁸⁶ Thomas W. Polger, “Functionalism”, *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Erişim 05.04.2019. <https://www.iep.utm.edu/functionalism/#H1>.

⁸⁷ Jaegwon Kim, *Philosophy of Mind*, 131.

⁸⁸ Paul M. Churchland, *Matter and Consciousness: A Contemporary Introduction to the Philosophy of Mind-Revised Edition*, (Cambridge: MIT Press, 1988), 36.

fizikalist bir yaklaşım olmadığı söylenebilir. Fakat işlevselciliğin fizikalist bir yaklaşım olup olmadığı felsefeciler arasında tartışmalıdır. Bazı felsefecilere göre işlevselcilik fizikalizmin yanlış olduğunu göstermiştir. Bazılarına göre ise işlevselci düşünce fizikalizmin doğru olduğunu ortaya koymaktadır.⁸⁹

Çoklu gerçekleştirilebilirlik argümanı göz önüne alındığında işlevselciliğin indirgemeci olmayan bir yaklaşım olarak sınıflandırılması gerektiği düşünülebilir. İşlevselciliğin zihinsel durumları ontolojik olarak fiziksele indirgemediği doğrudur. Ancak, zihin durumlarını fiziksel bir mekanizmanın işlevsel rollerinden ibaret görmesi nedeniyle işlevselcilik, bu çalışmada indirgemeci yaklaşımlar içinde yer almıştır.

İşlevselciliğin felsefeciler tarafından uğradığı eleştirilerin merkezinde de bu indirgemeci özelliği yer almaktadır. İşlevselcilik zihinsel durumların öznel niteliklerini göz ardı ettiği gerekçesi ile yoğun eleştirilere muhatap olmuştur. Bu eleştirilerin en güçlülerinden biri şöyle formüle edilebilir: Bizimle aynı işlevsel yapıya sahip, tamamen aynı fiziksel özelliklerde bir kopyamızın olduğunu düşünebiliriz. Ancak, işlevsel açıdan bizimle birebir özdeş olan kopyamızın içsel, öznel deneyimlere (*qualia*)⁹⁰ sahip olacağını düşünmek için hiçbir neden bulunmamaktadır. Bu eleştiri literatürde (kayıp tecrübi nitelikler-*absent qualia*) argümanı adıyla bilinmektedir. Bu argüman Çin Milleti adı verilen bir düşünce deneyi ile ortaya konulmuştur.⁹¹ Deney, milyonlarca insanın bir beynin işlevini kopyalamak üzere organize oldukları bir yapı şeklinde kurgulanmıştır. Deneydeki her bir kişi bir beyin hücrelerini temsil etmektedir. Bu kişiler tıpkı beyin hücreleri gibi birbirleri ile haberleşmelerini sağlayan araçlara sahiptir. Beynin işlevsel bütün özelliklerini taşıyan fakat insanlardan oluşan bir yapının gerçek bir insan gibi bilinçli bir deneyim oluşturabileceği söylenebilir mi? Deneyin yapmaya çalıştığı şey böyle bir durumun mümkün olmadığını göstermektir. Buna göre, işlevselcilik

⁸⁹ Ned Block, "Functionalism (2)", *A Companion to the Philosophy of Mind* içinde, ed. Samuel Guttenplan (Oxford: Blackwell, 1996), 326.

⁹⁰ *Qualia* kavramı bilinçli tecrübenin niteliksel özelliklerini ifade etmektedir. Bilinçli olarak deneyimlediğimiz şeylerin bizde meydana getirdiği hislerdir. Bu kavram hakkında ayrıntılı bilgi çalışmanın sonraki bölümlerinde verilecektir.

⁹¹ Ned Block, "Troubles with Functionalism", *Minnesota Studies in the Philosophy of Science* 9 (1978): 261-325.

öznel deneyimin doğasına dair bir açıklama getirmemektedir. Bu durum işlevselciliğin, zihni bütün yönleriyle ele alan bir yaklaşım olmadığını ortaya koymaktadır.

İşlevselciliğe yöneltilen eleştirilerden biri de “düşünülebilirlik argümanı” (*conceivability argument*) dır. Düşünülebilirlik argümanı fiziksel ve işlevsel olarak bizimle tamamen aynı olan fakat bilinç sahibi olmayan ikizlerimizin düşünülebilirliği üzerine kurulu bir akıl yürütmedir. Bizimle tamamen aynı olan fakat içsel bir dünyası bulunmayan, bilinçsiz ikizlerimiz literatürde zombi ikizlerimiz olarak adlandırılmaktadır. Zihin felsefesi literatüründeki kullanımına göre zombi, fiziksel bakımdan bizimle tıpatıp aynı, fakat bilinçli tecrübeden yoksun, iç dünyası tamamen karanlık olan bir yaratık olarak tanımlanabilir.⁹²

Argümanın çıkış noktası şu sorularla ifade edilebilir: Fiziksel ve işlevsel açıdan insanın eksiksiz bir kopyası olan bir sistemin veya yapının bilinçli bir iç dünyası olmaması mümkün müdür? Böyle bir yapı bildiğimiz anlamda sevgi, korku gibi duyguları hissedip inanç, endişe, istek gibi zihinsel hallere sahip olmak zorunda mıdır?

Bu argüman, zombilerin gerçekte var olmalarının mümkün olup olmadığını sorgulamaz. Burada zombilerin gerçek dünyadaki varlık imkanları değil, kavramsal olarak var olmalarının düşünülebilir olup olmadığı önemlidir.

Argümanın yapısı şu şekildedir:

1. Zombiler düşünülebilirdir.
2. Düşünülebilir olan her şey mümkündür.
3. Dolayısıyla, zombiler mümkündür.⁹³

Bu önermeden anlaşılacağı üzere, argümanın yukarıdaki sorulara verdiği cevap zombi ikizlerimizin kavramsal ve metafizik olarak düşünülebilir olduğudur.⁹⁴ Buna göre, insanlarla her açıdan aynı olan fakat bilinçli bir iç

⁹² David J. Chalmers, *The Conscious Mind: In Search of A Theory of Consciousness*, (Oxford: Oxford University Press, 1996), 96.

⁹³ Robert Kirk, “Zombies”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Erişim 02.05.2019. <http://plato.stanford.edu/entries/zombies/>.

⁹⁴ David J. Chalmers, “Consciousness and its Place in Nature”, *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind* içinde, ed. Stephen P. Stich-Ted A. Warfield (Oxford, Blackwell Publishing, 2003), 105.

yaşantıdan yoksun yaratıkların var olması kavramsal açıdan mümkündür. Gerçek dünyada olmasa bile böyle bir durumun hipotetik bir dünyada gerçekleşebileceğini düşünmenin önünde kavramsal bir engel bulunmamaktadır.

Bu durum fizikalist ve işlevselci yaklaşımlar için bir açmaz oluşturmaktadır. Çünkü, fizikalist veya işlevselci açıklamalara göre, gerekli bütün fiziksel ve işlevsel özellikleri sağlayan fakat yine de öznel bakış açısından yoksun (zombi) bir organizma ya da sistem mantıksal olarak mümkün görünmektedir.⁹⁵ Bu yaratıklar fiziksel ve işlevsel açıdan eksiksiz bir yapıdadırlar. İnsanlarla tamamen aynı şekilde davranmakta, aynı uyaranlara aynı tepkileri vermektedirler; fakat kendilerine ait bir bakış açısından, öznel deneyimden yoksundurlar. Ancak, zombilerin varlığı düşünülebilir ise fizikalist ve işlevselci yaklaşımların zihinsel özellikleri tam olarak açıkladıklarını söylemek gerçekçi olmayacaktır. Düşünülebilirlik argümanı sadece işlevselciliğin bir eleştirisi olarak değil, fizikalizmin yanlışlığını göstermek için kullanılmaktadır.

Yukarıda kısaca yer verilen eleştirilere göre işlevselcilik bilinçli deneyimleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Duyguların ve algıların neden belli bir şekilde hissedildiği işlevselci bir yaklaşımla anlaşılamamaktadır. **Neden** Bununla birlikte, çeşitli eleştirilerle karşılaşmasına rağmen işlevselcilik, değişik versiyonlarıyla zihin felsefesindeki hâkim görüşlerden biridir.⁹⁶

2. Eliminatif Materyalizm

Zihinsel özelliklerin fiziksel özellikler ile özdeşleştirilememesi materyalist yaklaşımı uç bir görüşü benimsemeye itmiştir. Eliminatif materyalizm adlı verilen bu görüşe göre zihinsel özellikler özdeşlik teorisinin öngördüğü şekilde bilimsel bir açıklama yoluyla fiziksel özelliklere hiçbir zaman indirgenemeyecektir. Zihinsel durumların fiziksel durumlarla birebir özdeşleştiren bir keşif

⁹⁵ Thomas Nagel, "Conceiving the Impossible and the Mind–Body Problem", *Philosophy* 73/285 (1998) 345.

⁹⁶ William G. Lycan, "Functionalism (1)", 322.

gerçekleşmeyecektir.⁹⁷ Çünkü aslında zihinsel özellikler adını verebileceğimiz bir şey yoktur. Kısacası zihin kavramının içi tamamen boştur.

Eliminatif mayeryalizm günlük dilde kullanılan zihinsel özelliklerin “halk psikolojisi” (*folk psychology*) adı verilen bir teoriye ait kavramlar olduğunu savunur. Düşünce, inanç, sevgi, korku, aşk, endişe, acı, ağrı, farkındalık, niyetlilik, bilinç gibi kavramlar halk psikolojisine ait kavramlardır. Halk psikolojisi insanların bilişsel yeteneklerini açıklamak için geliştirdiği bir teoridir. Ancak doğru sonuçlar üretmeyen kötü bir teoridir.

Düşünce, inanç, sevgi, korku, niyetlilik, bilinç gibi zihinsel durum ve özellikler aslında insan beyninde gerçekleşen fiziksel süreçlerden ibarettir. Bu süreçler halk psikolojisi tarafından aslında gerçekliği olmayan kavramlarla ifade edilmektedir. Buna göre, sevgi gibi bir duygu aslında yoktur. Sevgi, beyinde gerçekleşen bir sürecin gündelik halk dilinde kavramsallaştırılmış halidir. Bilinç de yine bilimsel gelişmeyle ortaya çıkacağı gibi gündelik dilin beyindeki süreçlere verdiği yanıltıcı bir isimdir. Halk psikolojisi teorisi yalnızca bizim içsel doğamızın eksik bir temsili değildir, aynı zamanda kesinlikle yanlış bir temsildir.⁹⁸

Eliminatif materyalizme göre, halk psikolojisinin insanlarca oluşturulmuş bir teori olduğu o kadar açıktır ki felsefecilerin bunu 20. yüzyılın son yarısına kadar anlamamaları bir muammadır. Öyle ki halk psikolojisinin yapısı ile matematiksel fizik teorilerinin yapısı bile paraleldir. Sadece kullandıkları soyut varlıklar farklıdır. Fizik sayıları kullanırken psikoloji önerme ifadelerini (*propositions*) kullanır.⁹⁹

Halk psikolojisi bir teori olarak gerçekliği temsil etmediğinden kötü bir teoridir. Bu teorinin kavramları insanlar arasındaki ilişkilerde kullanışlı olduğundan varlıklarını sürdürmektedirler. Fakat kullanışlı olmak bu kavramların gerçek olduklarını kanıtlamamaktadır. Bu nedenle, bilişsel bilimlerdeki gelişmeler sonucunda ortaya çıkacak yeni bir teorinin halk psikolojisi teorisinin yerini alması kaçınılmazdır. Yeni bir teori ortaya çıktığında eski teorinin kavramları ya revize ya

⁹⁷ Paul M. Churchland, *Matter and Consciousness*, 43.

⁹⁸ Paul M. Churchland, *Matter and Consciousness*, 43.

⁹⁹ Paul M. Churchland, “Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes”, *The Journal of Philosophy* 78/2 (1981): 71.

da elimine edilecektir. Bu gerçeğleştğinde, algı, his, duygu gibi zihinsel özellikleri tanımlamak için kullanılan fenomenal ifadelerin yerini bilimsel kavramlar alacaktır.¹⁰⁰ Örneğin insanların haz duygusunu deneyimlemelerinden bahsedilmeyecek, bunun yerine bilişsel bilimlerden elde edilen bir kavram kullanılacaktır.

Eliminatif materyalizme göre, düşünce tarihinde halk psikolojisine benzer birçok teori ve bu teorinin kavramlarına benzer pek çok kavram olmuştur. Gündelik algıya veya sağduyuya uygun görüldüğü için kullanılan bu teori ve kavramların bazıları bilimsel gelişmeler nedeniyle revize edilmiş, bazıları da terkedilmiştir.

Bir kozmoloji teorisi olan Batlamyus (108-168) (Ptolemaios) modeli, evrenin kürelerden oluştuğu ve bu kürelerin merkezinde dünyanın yer aldığı kabulüne dayanmaktaydı. Bu teori, o zamanki gözlemler ile uyumlu görülmekteydi. Fakat daha sonraki bilimsel keşifler bu teorinin gerçeğe uyuşmadığını göstermiştir. Böylece yeni oluşturulan bir teori (Newton (1643-1727)'un yerçekimi teorisi) eskisinin yerini almış ve Batlamyus modeli tamamen terkedilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Batlamyus modelinin yanlışlığı gök küreler hakkındaki açıklamasının yetersiz kalmasından kaynaklanmamaktadır. Bu teori, gök kürelerinin aslında var olmadığı ortaya çıktığı için yerini başka bir teoriye bırakmıştır.¹⁰¹

Filojiston (*phlogiston*) maddesi de terkedilen kavramlara bir örnek olarak verilebilir. Bir cisim yandığında veya bir metal paslandığında bu cisimlerde bulunan filojiston adı verilen bir maddenin cisimden ayrıldığı var sayılmaktaydı. Böylece yanma veya paslanma olayı açıklanmaktaydı. Yanma veya paslanma bu maddenin cisimden ayrılması ile gerçekleşmekteydi. Filojiston ayrıldığında geriye ya bir kül yığını ya da pas kalmaktaydı. Ancak oksijenin yanma olayındaki etkisi anlaşıldıktan sonra filojiston kavramı ortadan kalktı.¹⁰²

¹⁰⁰ Herbert Feigl, *The "Mental" and the "Physical": The Essay and a Postscript* (Minneapolis: University of Minnesota, 1958), 141-142.

¹⁰¹ Patricia S. Churchland, *Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind-Brain* (Cambridge: The MIT Press, 1986), 292-293.

¹⁰² Paul M. Churchland, *Matter and Consciousness*, 44.

Eliminatif materyalizme göre inanç, arzu, sevgi, korku, acı, endişe, coşku gibi halk psikolojisi kavramlarını da aynı son beklemektedir. Bilişsel bilimler yeterince geliştiğinde içsel süreçlerimizi tanımlamak için yeni ve doğru bir kavramsal çerçeve oluşturulabilecektir.¹⁰³ Bu kavramsal çerçevede ise yukarıdaki türden kelimeler kullanmak anlamsız olacaktır.

Halk psikolojisine ait kavramların terkedilecek olması onun bir teori olmasının sonucudur. Halk psikolojisinin bir teori olduğu kabul edildiğinde zihin-beden probleminin yapısı da değişecektir. Bu aşamadan sonra problem bir teoriye ait ontolojinin başka bir teoriye ait ontoloji ile nasıl ilişkilendirileceği sorunu olarak görülecektir.¹⁰⁴

Eliminatif materyalizmin zihinsel özelliklerin indirgenmesi hakkındaki görüşü diğer indirgemeci yaklaşımlardan farklıdır. Davranışçılık, halk psikolojisi kavramlarını davranışa indirgeyerek açıklamaktadır. Özdeşlik teorisi, halk psikolojisinin bilimin yardımıyla beynin fiziksel süreçlerine indirgeneceğini kabul etmektedir. İşlevselcilik, diğer ikisi gibi bir indirgeme öngörmese de halk psikolojisinin işlevsel durumların soyut bir organizasyonu olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle, önceki iki yaklaşımdan farklı olsa da bu çalışmada kabul edilen anlamıyla indirgemeci özellikler taşımaktadır. Eliminatif materyalizm ise klasik anlamda indirgemeci bir yaklaşım sayılmaz. Çünkü bu yaklaşım zihinsel özelliklerin nihai olarak başka bir şeye indirgenmesini öngörmez. Bu yaklaşıma göre halk psikolojisi bizim içsel süreçlerimizi ifade etmede o kadar başarısız bir teoridir ki sonunda başka bir şeye indirgenmeyecek, onun yerine başka bir teori ile değiştirilecektir.¹⁰⁵

Eliminatif materyalizmin klasik anlamda indirgemeci bir yaklaşım olmaması bu çalışmada neden indirgemeci yaklaşımlar başlığı altında yer aldığı sorusunu akla getirmektedir. Gerçekten de bu yaklaşım yukarıda açıklanan özellikleriyle indirgemeci olmak bir yana, indirgeme karşıtı bir düşünce olarak bile görülebilir. Çünkü eliminatif yaklaşıma göre aslında indirgemeye konu olacak

¹⁰³ Paul M. Churchland, *Matter and Consciousness*, 45.

¹⁰⁴ Paul M. Churchland, "Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes", 72.

¹⁰⁵ Paul M. Churchland, "Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes", 72.

şeyler zaten yoktur. Ancak, yukarıda açıklandığı gibi indirgeme kavramı bu çalışmada zihinsel özelliklerin kendilerinden başka bir şeye dönüştürülerek veya başka bir şeyle değiştirilerek (yerine başka bir şey konularak) açıklanması anlamında kullanılmaktadır. Buna göre davranışçılık ve özdeşlik teorisi zihnin fiziksele indirgenmesi anlamı taşıırken işlevselcilik zihnin fiziksel süreçlerin birer fonksiyonuna dönüştürülmesini ifade etmektedir. Bu sistematığe göre, eliminatif materyalizm düşüncesi de zihni yokluğa indirgeme anlamına gelmektedir.

Diğer taraftan, John G. Kemeny (1926-1992) ve Paul Oppenheim (1885-1977) tarafından yazılan ve indirgeme üzerine klasik eserlerden biri olarak kabul edilen “*On Reduction*” adlı makalede de yerine başka bir şey koyarak indirgeme başlıca indirgeme türlerinden biri olarak sayılmaktadır.¹⁰⁶ Eliminatif materyalizm de tam olarak bunu yapmakta, zihnin yerine yokluğu koymaktadır. Bu nedenle, bu çalışmadaki sınıflandırmada eliminatif materyalizm indirgemeci yaklaşımlar içinde yer almaktadır.

¹⁰⁶ John G. Kemeny- Paul Oppenheim, “On reduction”, *Philosophical Studies* 7 (1956): 6-17.

İKİNCİ BÖLÜM

BİLİNÇ VE THOMAS NAGEL

I. BİLİNCİ DENKLEME DAHİL ETMEK

Önceki bölümdeki açıklamalardan, zihin-beden ikileminin çift katmanlı bir nedensellik problemi olduğu anlaşılmaktadır. Problemin ilk katmanı zihinsel durum ve olayların beyinle nedensel bağlantısından ibarettir. Bu katman inanç, niyet, bilgi, istek, sevgi, korku gibi zihinsel durumlar ile acı, ağrı, sıcaklık, soğukluk gibi hislerin fiziksel bir beden ile nasıl bir ilişki içinde olduğu ile ilgilidir. Problemin ikinci katmanını ise bilinç oluşturmaktadır. Bilincin diğer zihinsel durum ve olaylardan ayrı değerlendirilmesinin nedeni onun, fiziksel bir açıklamaya güçlü bir direnç göstermesidir.

Zihin-beden probleminin ilk katmanı da cevaplanması kolay olmayan soruları barındırmaktadır. Ancak, bilinç hariç tutulduğunda diğer zihinsel durum ve olayların fizik bilimleri temelinde açıklanması ilke olarak mümkün görünmektedir. Bilişsel bilimlerdeki ilerlemeler, beynin hücresel düzeyde görüntülenme tekniklerindeki gelişmeler bu soruların bilimsel incelemeye uygun olduklarını göstermiştir. Fakat bilinç olgusu sahip olduğu bazı özelliklerden dolayı fiziksel bir açıklamaya karşı direnmektedir.¹⁰⁷ Bu özelliğiyle bilinç, zihin-beden ikileminin felsefede hala tartışılan bir problem olmasının sebebidir. Bazı felsefeciler daha da ileri giderek zihin-beden problemini bir problem yapan şeyin sadece bilinç olduğunu söylemektedirler.¹⁰⁸

Bilinçli olmak varlığımızın o kadar temel bir yönünü oluşturmaktadır ki içinde yaşadığımız dünyada bilinç gibi bir fenomenin ne kadar tuhaf görüldüğü ilk

¹⁰⁷ David Chalmers, *The Character of Consciousness* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 3.

¹⁰⁸ Galen Strawson, *Mental Reality*, (Cambridge: The MIT Press, 2010), 3.

bakışta anlaşılamamaktadır.¹⁰⁹ Bu tuhaflığının anlaşılması için bilincin özelliklerinden hareketle bir analiz yapmak gerekmektedir.

Bilgi ve algı sahamıza giren varlık ve olayları anlamaya çalışmak en tabii yönelimimizdir. Bütün felsefe ve bilim tarihinin bu özelliğimizin dışı vurumu olduğu söylenebilir. Karşılaştığımız nesne ve olayların varlığını ve yapısını anlamak için öncelikle onları oluşturan süreçleri geriye doğru tespit ederiz. Daha sonra bu süreçlerin o nesne veya olayı sebep-sonuç ilişkisi içinde nasıl meydana getirdiğini anlamaya çalışırız. Yağmur olayını ele alalım. Yağmurun nasıl var olduğunu anlamak için onu oluşturan süreçleri tespit ederiz. Dünya üzerindeki suyun sıcaklık etkisiyle buharlaşması, buharın yerçekiminin gücünü yenerek atmosferde yükselmesi, yükselen buharın ısı kaybederek yoğunlaşması ve suya dönüşerek yer çekimi etkisiyle tekrar dünyaya düşmesi olarak kabaca sıralanabilecek süreçler yağmurun oluşumunun nedensel açıklamasını verir. Böylece yağmur olayı bizim için dünyanın işleyişinin doğal sonuçlarından biri olarak görünür. Bu bilgi yağmurun objektif bilgisi olarak nitelendirilebilir.

Bu örnekteki metodoloji bilince uygulandığında bilinci oluşturan süreçlerin tespiti için bakılması gereken yer beyin olarak görünür. Ancak beyne baktığımızda görünen şey elektrik sinyalleri gönderip alan, girintili çıkıntılı gri hücreler topluluğudur.¹¹⁰ Beynin duyu organlarından aldığı uyarıları çözümleyerek algı oluşturmaları süreçleri oldukça iyi bilinmektedir. Örneğin gözümüzün retina tabakasına çarpan fotonlar bir elektrik sinyali meydana getirirler. Bu sinyal sinirler aracılığıyla beyne iletilir ve beynin arka tarafındaki belirli hücrelerin uyarılması görsel bir tecrübe ortaya çıkarır.¹¹¹ Beynin her an gerçekleştirdiği bu işlemler fiziksel ve nesnel açıklaması mümkün süreçlerdir. Bugün görüntü ve ses iletim teknikleri de benzer süreçlere sahiptir. Ancak algı süreci burada sonlanmamakta, beyinde gerçekleşen algılama süreci sırasında öznel (subjektif) bir tecrübe (deneyim) hali ortaya çıkmaktadır. Bilinç olarak adlandırılan bu öznel tecrübe

¹⁰⁹ Colin McGinn, *The Mysterious Flame: Conscious Minds in a Material World* (New York: Basic Books, 1999), 6.

¹¹⁰ Colin McGinn, *The Character of Mind: An Introduction to the Philosophy of Mind*, (New York: Oxford University Press, 1999), 41.

¹¹¹ Thomas Nagel, *What Does It All Mean?*, (Oxford: Oxford University Press, 1987), 28.

halinin beyinde nasıl gerçekleştiği ise beynin bilinen işleyişi içinde açıklanamamaktadır. Çünkü beyinde gerçekleşen sinir hücresi faaliyetleri çok iyi bir şekilde gözlemlenebilmekte ancak, bilincin varlığını açıklayacak bir işlev kesin olarak tespit edilememektedir.¹¹²

Bilincin gizemli durumu, beyin diğer organlarla karşılaştırıldığında daha çarpıcı bir hal almaktadır. Beyni oluşturan materyal ile diğer organları oluşturan materyal arasında herhangi bir fark yoktur. Beyni oluşturan hücrelerin vücudun başka bir organını oluşturmalarının önünde bir engel yoktur. Bu durumda, kalp veya başka bir organdaki hücre işleyişi öznel bir tecrübe haline, bir iç yaşantıya, bir farkındalığa neden olmazken beyindeki hücrelerin işleyişi nasıl olup da böyle bir tecrübe haline neden olabilmektedir?

Konuya evrende geçerli fizik kanunları açısından yaklaşmak da mümkündür. Bugün evrenin başlangıcından yıldızların ve gezegenlerin oluşumuna, dünyayı şekillendiren güçlerden atom altı dünyanın davranışına kadar pek çok alanda varlığın tabi olduğu kanunları bilmekteyiz. Evreni ve içindeki maddeyi şekillendiren aşamalar dört temel kuvvetin doğasıyla anlaşılabilir. Örneğin atomların yerçekimi etkisiyle bir araya gelerek yıldızları oluşturmaları, biriken kütlelerin belli bir aşamaya gelmesi sonrasında nükleer tepkimelerin başlamasıyla yıldızların ısı ve ışık yaymaya başlamaları, yörüngelerinde kendilerinden daha az yoğunluğa sahip gezegenleri toplayarak, yaydıkları ısı ve ışığın etkisiyle şekillendirmeleri gibi maddenin birbiriyle etkileşimi ve kurduğu yapılar evrensel kanun ve belli başlı teorilerle açıklanabilmektedir.¹¹³

Varlığın kanunlara dayalı işleyişinin keşfi insanlara evrenin deterministik bir yapıda olduğu ve geçmişte belli bir andaki durumu bilinirse daha sonraki bütün durumlarının bilinebileceği bir saat gibi işlediği fikrini yerleşmesine sebep olmuştur. Ancak, temel bazı kanunların etkisi altında birbiriyle etkileşen ve değişik yapılar kuran maddenin belli bir aşamada kendisinin ve içinde bulunduğu evrenin farkında olan, öznel tecrübe edinebilen, iç yaşantıya sahip yani bilinç taşıyan varlıklar oluşturmaları evrende mevcut bilinen kanunlarla açıklanması mümkün

¹¹² Nagel, *What Does It All Mean?*, 29-30.

¹¹³ Peter Atkins, *Four Laws* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 122-123.

olmayan bir durumdur. Kısaca ifade edilecek olursa “bilinçli olmak” gibi öznel bir farkındalık hali evrenin mekanik ve doğal işleyişinin bir sonucu açıklayabilecek fiziksel bir kanun bulunmamaktadır. Bilinç evrenin yapısında ekstra bir unsur gibi görünmektedir.¹¹⁴

Fiziksel açıdan ele alındığında bilincin açıklama problemi “madde nasıl bilinç sahibi olabilir?”¹¹⁵ sorusu ile ifade edilebilir. Soru bu şekilde sorulduğunda problemin çözümünün kendimize ve evrene bakışımızı değiştirme potansiyeli taşıdığı anlaşılabilmektedir.

A. Bilincin Tanımı

Bilinç, uyanık olarak geçirdiğimiz bütün zaman dilimlerinde sürekli duyumsadığımız, bu yüzden en aşina olduğumuz haldir. Fakat sıra bir tanım vermeye geldiğinde bütün felsefi kavramlar gibi bilinç de çetrefilli bir karaktere bürünmektedir. Analitik bir tanım ortaya koyma çabaları kendine-dönümlü (*self-referential*) ifadelere başvurmadan mümkün görünmemektedir. Bu yüzden felsefeciler genel olarak bilincin doğrudan özsel bir tanımını vermek yerine özelliklerine vurgu yapan ve bilinçli olmanın “nasıl bir şey” olduğuna işaret eden tanımlamalar yapma yolunu seçmektedirler. Bu, John R. Searle’e (1932-) göre gayet makul bir durumdur; çünkü bilincin nasıl bir şey olduğunu anlamak ve üzerinde düşünebilmek için analitik olmayan ama sağduyuya dayalı, dolaylı bir tanımlama yeterli görülmektedir.¹¹⁶

Tanımlamadaki bu zorluk “Uluslararası Psikoloji Sözlüğü”nde (*The International Dictionary of Psychology*) yapılan tanımda açıkça belirtilmektedir: “Bilinç: Algı, düşünce, duygu sahibi olma; farkındalık. Terimin bilincin ne olduğunu kavramadan anlaşılması mümkün olmayan kavramlar kullanmadan tanımlanması imkansızdır.”¹¹⁷

¹¹⁴ McGinn, *The Character of Mind*, 40.

¹¹⁵ Galen Strawson, “The Consciousness Myth”, *Times Literary Supplement* 5839 (2015): 14-15.

¹¹⁶ John R. Searle, *Bilinç ve Dil*, çev. Muhittin Macit-Cüneyt Özpilavcı (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 41-42.

¹¹⁷ David J. Chalmers, *The Conscious Mind: In Search of A Theory of Consciousness* (Oxford: Oxford University Press, 1996), 3.

Bu durumdan sakınarak bilincin ‘nasıl bir şey’ olduğunu anlatmaya çalışan felsefecilerin başvurduğu tanımlamaların karakteristiği aşağıdaki örneklerde açık bir biçimde görülmektedir: Searle bilinci şu şekilde tanımlamıştır: “Bilinç kelimesi, bizim sabahleyin rüyasız bir uykudan uyandığımızda başlayan ve gece uyuyuncaya kadar gün boyu devam eden veya ölünceye, komaya girinceye ya da bir şekilde ‘bilinçsiz’ olduğumuz bir duruma girinceye kadar süren duyarlılık veya farkındalık durumlarına göndermede bulunur.”¹¹⁸ William G. Lycan (1945-) göre, “Bir durum yalnız ve yalnız öznesi içinde bulunduğunun (doğrudan veya en azından açık olmayan bir şekilde) farkında ise bilinçlidir.”¹¹⁹ George F. Stout ise “bilinç nedir” diye sormakta ve şu cevabı vermektedir “Doğruyu söylemek gerekirse tanım imkansızdır. Herkes bilincin ne olduğunu bilir, çünkü herkes bilinçlidir.”¹²⁰ Tanımlamadaki bu zorluk göz önüne alındığında bilinci, bağlantılı olduğu diğer bazı kavramlarla ilişkisi bağlamında anlamaya çalışmak faydalı olacaktır.

B. Bilinç ve Farkındalık

Yukarıdaki tanımlar incelendiğinde bilincin farkındalık ile çok yakın bir ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu yakın ilişki bilinç ile farkındalık halinin birbirlerine karıştırılma tehlikesi doğurmaktadır. Belli düzeyde bir farkındalık olmadan bilinçli olmaktan söz edilmesi mümkün olmadığı gibi bilinçli olmayan bir farkında oluş durumu da mümkün görünmemektedir.¹²¹ Ancak, farkında olmak bilinçli olmak için ön şart gibi görünse de bilinç ile farkındalık arasında belirgin bir fark bulunduğunu özellikle vurgulamak gerekmektedir.

Bilinçli olma hali daha önce de belirtildiği gibi bir tecrübe etme halidir. Bu tecrübe hali bir ‘şeyin’ tecrübesidir ve tanımı gereği bir tecrübe eden gerektirir. Buradan bilincin ‘ne’ olduğuna işaret eden en göze çarpan niteliği ortaya

¹¹⁸ John R. Searle, *Bilinç ve Dil*, 41-42.

¹¹⁹ William G. Lycan, “The Superiority of Hop to Hot” *Higher-Order Theories of Consciousness: An Anthology* içinde, ed. Rocco J. Gennaro (Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2004), 93.

¹²⁰ G.F. Stout, *A Manual of Psychology* (London: University Correspondence College Press, 1899), 7.

¹²¹ David J. Chalmers, “The Puzzle of Conscious Experience”, *Scientific American* 273 (1995): 83.

çıkmaktadır: Bilinçli durumlar her zaman ‘şahit’li durumlardır.¹²² Diğer bir deyişle bilincin olduğu yerde varlıklara, olaylara, durumlara şahit olan bir ‘şey’ olduğu hissedilir. Bilinçli durumların bilinçli olmasını sağlayan şey tanımı gereği o durumların tecrübe edilmesidir. Böylece bütün tecrübeler bilinçlidir ve bilinçli durumlar her zaman birinin tecrübesidir.

Yukarıdaki ifadeler bilincin özsel bir tanımını vermese de nasıl bir şey olduğunu anlamamıza kapı aralamaktadır. Yukarıdaki tanımların sistematüğını örnek alarak söylenecek olursa bilinç, varlıklara, olay ve durumlara şahit olma halidir. Bir varlık tarafından şahit olunan bir durum bilinçli bir durumdur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta tecrübe etme veya şahit olma olarak nitelenen durumun bilincin bir özelliğı, ayrılmaz bir cüzü olmadığı, bilakis tam olarak bilinçli olmanın kendisi olduğudur.

Böylece bilinç ile farkındalık arasındaki fark da belirgin hale gelmektedir. Bilincin bir tecrübe etme (deneyim) hali olduğu dikkate alındığında kelime anlamıyla farkındalığın bir tecrübe içermediğı ortaya çıkmaktadır. Belli düzeyde bir farkındalık olmadan bilinçli olmaktan söz edilemeyeceğı doğru olmakla birlikte bilinç ile farkındalığın mahiyet olarak bir ve aynı şey olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Bilinç ile farkındalık arasındaki ilişki kâğıt ile yazı arasındaki ilişki gibi görülebilir. Yazı için kâğıt (veya başka bir materyal) gibi bir ortamın gerekli olması bizi yazı ile kâğıdın aynı şey olduğu yanılgısına düşürmez.

C. Bilinç ve Kendilik Bilinci (*Self-Consciousness*)

Bilincin ‘nasıl bir şey’ olduğunu anlamaya çalışırken bilinç ile ‘kendilik bilinci-self-consciousness’ kavramı arasında da bir ayırım yapılması gerekmektedir. Bilinç bazen insanın kendisinin veya aklından geçenlerin farkında olmak şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımların en bilinenlerinden biri John Locke’a (1632-1704) aittir. Ona göre, “Bilinç bir insanın zihninde olup bitenlerin algısıdır.”¹²³ Gerçekten de bilinçli olmak kendisinin farkında olmayı da kapsamaktadır. Ancak bilinci dış dünyada olup bitenlerin değil de sadece zihinde geçenlerin farkında olmak şeklinde

¹²² Daniel C. Dennett, *Consciousness Explained*, 29.

¹²³ John Locke, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000), 149.

anlamak bilincin anlamını daraltacaktır. Çünkü dış dünyanın farkında olmak ile kendimizin farkında olmak arasında zorunlu bir ilişki bulunmamaktadır. Dış dünyadaki nesneleri veya olayları bilinçli bir şekilde deneyimlerken kendimizi de bilinçli olarak gözlemek zorunda olmadığımız açık bir gerçektir. Aksini iddia etmek dünyanın doğrudan tecrübe edilmediğini, sadece iç deneyim yoluyla bilinebildiğini kabul etmek olacaktır. Bunun yerine kendilik bilincinin, nesnesi kendimiz olan bir bilinç hali olduğunun kabul edilmesi daha doğru bir yaklaşımdır.¹²⁴

D. Bilinç ve Niteliksel Özellik (*Qualia*)

Yukarıda bilincin mahiyetini açıklamak için kullanılan ‘tecrübe’ ifadesi bilinç ve onun indirgenmesi çabalarında merkezi bir yer tutmaktadır. Zihin felsefesinde bilincin tecrübi karakteri ‘*qualia*’ (tekil hali *quale*)¹²⁵ olarak kavramsallaştırılmıştır. *Qualia*, deneyimin niteliksel ve fenomenal özelliklerini ifade etmektedir.¹²⁶ En genel tanımıyla *qualia* algılanan ‘şeylerin’ zihinde meydana getirdikleri öznel (subjektif) karakterli hislerdir. Biberin acılığı, belli dalga boyundaki ışığın kırmızı olarak algılanması, başımızdaki ağrı, elimize batan bir iğnenin verdiği acı birer *qualia* örneğidir. *Qualianın* en iyi ifade şekillerinden biri ‘nasıl bir his’ ifadesidir. Belli dalga boyundaki ışık bizim tarafımızdan belli bir renk olarak hissedilir. Elimize batan bir iğnenin vücudumuzdaki etkisi acı olarak hissedilir. Bir kaptaki suya elimizi soktuğumuzda ‘ıslaklık’ dediğimiz bir şey hissederiz. Değişik sebeplerle içimizde korku, ürperti, sevinç, depresyon hissederiz. Bu örneklerde hissedilen renk, acı, ıslaklık, korku, sevinç birer *qualiadır*. Bu örneklerden *qualianın* ayırt edici özellikleri anlaşılabilir. *Qualia* sadece doğrudan tecrübe ile anlaşılabilir, başka bir yolla kavranması mümkün olmadığı gibi başkasına anlatılması da mümkün değildir. Dolayısıyla farklı insanların tecrübe

¹²⁴ Max Velmans, “An Introduction to the Science of Consciousness”, *The Science of Consciousness: Psychological, Neuropsychological and Clinical Reviews* içinde, ed. Max Velmans (London: Routledge, 1996), 2.

¹²⁵ *Qualia* terimi günümüzdeki kabul gören anlamı ile ilk kez 1929 yılında Clarence Irving Lewis tarafından *Mind and the World Order* adlı eserinde kullanılmıştır. Bkz. Clarence Irving Lewis, *Mind and the World Order: Outline of a Theory of Knowledge* (New York: Charles Scribner’s Sons, 1929).

¹²⁶ Rakova, *Philosophy of Mind A-Z*, 152.

ettiği qualianın birbirleriyle mukayeseye tabi tutulması imkansızdır. *Qualia* bilinçli olarak doğrudan tecrübe edilir ve tecrübe edildiği anda onunla ilgili bilinebilecek her şey tecrübe eden tarafından bilinir. Diğer bir anlatımla *qualia* tecrübe edildiği kadarıyla ‘var’dır. Deneyimlenen *qualianın* deneyimin dışında kalan yönlerinden bahsetmek anlamsızdır.¹²⁷ Bazı felsefeciler his, duygu ve algıların yanında düşünce, arzu gibi zihinsel özellikler ile bir şeyi anlamak, aniden bir şeyi hatırlamak, birdenbire bir şeyi fark etmek gibi zihinsel olayları da *qualia* olarak görmektedirler.¹²⁸ Fakat bu düşünce felsefeciler arasında genel kabul görmemektedir.

Yukarıda açıklanan özellikleri ile *qualia* kavramı görme, koku alma, dokunma gibi duysal tecrübelerden, acı, ağrı, açlık, üşüme gibi bedensel hislere hatta rüyadaki veya halüsinasyon durumundaki duysal ve bedensel tecrübeler kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. *Qualia* terimi bilinçli tecrübenin öznel yönünü ifade etmesinden dolayı ‘tecrübenin fenomenal özellikleri’ olarak nitelendirilir. Bu kavramsallaştırmaya göre, tecrübe (deneyim) fenomenal bilinç olarak adlandırılmaktadır.¹²⁹

Bilincin varlığı ve dünyadaki yerini açıklama çabalarında zihin felsefesinde bilincin bazı özelliklerini ve bilinçle ilişkili fenomenleri belirli esaslara göre sınıflandırma yoluna gidilmektedir. Bu ayrımların en bilinenlerinden biri David J. Chalmers (1966-) tarafından yapılan bilincin kolay problemleri ve bilincin zor problemi sınıflandırmasıdır.¹³⁰ Buna göre bilinç fenomeni felsefi ve bilimsel araştırma sürecinde farklı esaslara göre incelenmesi gereken iki tür (grup) özellik göstermektedir. Bu özelliklerden ilk grup insanın zihin durumlarına (acı, ağrı, sevinç, üzüntü, açlık, duysal algılar gibi) istediği zaman erişmesi, bu durumlara

¹²⁷ Qualianın özellikleri hakkında bir inceleme için Bkz. Daniel C. Dennett, “Quining Qualia”, *Consciousness in Modern Science* içinde, ed. A.Marcel-E. Bisiach (Oxford: Oxford University Press, 1988).

¹²⁸ Ned Block, “Qualia”, *A Companion to the Philosophy of Mind* içinde, ed. Samuel Guttenplan (Cambridge: Blackwell Publishers Ltd, 1996), 514; Galen Strawson, *Mental Reality*, (Cambridge: The MIT Press, 2010), 3-5.

¹²⁹ Ned Block, “On a Confusion About a Function of Consciousness”, *Brain and Behavioral Sciences* 18/2 (1995): 228.

¹³⁰ David J. Chalmers, “Facing up to the Problem of Consciousness”, *Journal of Consciousness Studies* 2/3 (1995): 200-219.

dikkatini yöneltebilmesi, bu durumlar hakkında konuşabilmesi, çevresel etkileri ayırma tabi tutma, sınıflandırma ve bu etkilere göre davranabilme yeteneği, davranışın maksatlı bir şekilde kontrol edilebilmesi ve uyku ile uyanıklık arasındaki fark gibi fenomenlerden oluşmaktadır. Chalmers'e göre yukarıdaki fenomenlerin bilinç ile ilişkileri açıkça fark edilmektedir. Zihinsel bir duruma içsel olarak erişilebildiği veya zihinsel bir durum sözel olarak ifade edilebildiğinde o zihinsel durumun bilinçli olduğu anlaşılır. Uyku halinin bilinç insanın bilinçsizlik hali, uyanıklılığın ise çoğu durumda bilinçli olmak anlamında kullanıldığı açıktır. Çevresel faktörlere tepkide bulunmak veya edinilen bir bilgiye göre davranış göstermek çevrenin veya bilginin bilincinde olduğunu gösterir. Bir davranışın belli bir maksada yönelik olarak gerçekleştirilmesi o davranışın bilinçli olduğuna işaret eder.¹³¹

Bilincin yukarıda açıklanan özelliklerinin mahiyetleri ve beyinde nasıl bir mekanizma ile gerçekleştikleri fiziksel sebep-sonuç zinciri içerisinde, bilimsel metodoloji ile araştırılmaya ve bir çözüme ulaşılmasına ilke olarak engel bir durum bulunmamaktadır. Bu nedenle bilincin bu özellikleri Chalmers tarafından 'kolay problemler' olarak adlandırılmaktadır. Bu problemlerin kolay olarak nitelendirilmesi halihazırda çözülmüş oldukları veya çözülmelerine çok yaklaşıldığı anlamına gelmemektedir. Tam tersine kolay problemler de aslında belki de uzun yıllar çözülemeyecek oldukça zor problemlerden oluşmaktadır. Ancak, şu anda çözüme yaklaşıldığı söylenemese de en azından bu problemlerin çözülmesi için nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği konusunda güvenilir bilgiler mevcuttur.¹³² Burada kullanılan 'kolay' tabiri bu problemlerin bilimsel araştırma kapsamı dışında olmadıklarını ve asıl zor problemle karşılaştırıldığında kolay sayılması gereken problemler olduklarını vurgulamaktadır.

¹³¹ David J. Chalmers, *The Character of Consciousness* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 4.

¹³² Chalmers, *The Character of Consciousness* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 5.

Bilincin sebep-sonuç bağıntısı içinde bilimsel metodoloji ile açıklanmaya direnen ‘zor’ problemi ise bilinçli tecrübe¹³³ veya kısaca tecrübe¹³⁴ olarak ifade edilen fenomenden ibarettir. Bu problem bazen ‘fenomenal bilinç’ problemi olarak bazen de ‘qualia problemi’ olarak adlandırılır. Bütün bu adlandırmalar bilincin öznel tecrübi yönüne gönderme yapmakta ve bilincin zihin felsefesindeki paradoksal yönüne işaret etmektedir.

Chalmers tarafından bilincin kolay problemleri olarak tanımlanan problemlerin esas itibarıyla bu çalışmanın önceki kısımlarında belirtilen zihin-beden probleminin ikili yapısıyla ilişkili olduğu dikkatlerden kaçmayacaktır. Zihin-beden probleminin esas itibarıyla bir nedensellik problemi olduğu göz önünde bulundurulduğunda fiziksel sebep-sonuç bağıntılarına göre açıklanmaya uygun özellikler taşıyan zihinsel fenomenlerin kolay, fiziksel sebep-sonuç bağıntıları ile açıklanmaya kavramsal ve empirik olarak direnç gösteren fenomenlerin ise zor problemler olarak sınıflandırıldığı görülmektedir.

Bilincin kolay problemleri ve zor problemi şeklindeki ayırım bilincin özünde ne olduğu ve özellikleri hakkında yeni bir şey söylemiyor gibi görünmekle birlikte bilincin farklı özellikleri kapsadığını ve bu farklı özelliklerin kendilerine özgü incelenme yöntemleri gerektirdiğini vurgulaması açısından önem taşımaktadır. Chalmers tarafından yapılan ayırım genel hatlarıyla değerlendirildiğinde kolay problemlerin esas olarak bilinçli olmanın fizyolojik ve davranışsal göstergeleri ile ilgili olduğu fark edilmektedir. Bu özellikleri bilincin kolay problemleri dışarıdan gözlenmeye ve nesnel bakış açısı ile değerlendirilmeye uygun bir karakteristiğe sahiptir. Zor problem ise bilincin bu çalışmanın da ana eksenini oluşturan, doğrudan gözleme konu olmayan, davranışsal göstergelerle açıklanamayan, öznel (birinci şahıs) bakış açısı ile anlaşılabilen tecrübe özelliğini, teknik terimi ile *qualiayı* merkezine almaktadır.

Farklı nitelikteki özelliklere sahip olması nedeniyle bilinçle ilgili araştırmalarda bilincin hangi özelliklerinin ele alındığının kesin çizgilerle

¹³³ Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?”, *Philosophical Review* 83 (1974): 436.

¹³⁴ Ned Block, “On a Confusion About a Function of Consciousness”, 228; Strawson, *Mental Reality*, 2.

belirlenmesi gerekmektedir. Kolay problemler ve zor problem ayrımı dikkate alınmadan yapılan incelemelerde zor problemin çözümünü sunduğunu iddia eden görüşlerin aslında zor problemi değil, kolay problemleri ele aldığı ortaya çıkabilmektedir. Bu karışıklığın önüne geçmek için Chalmers bilincin kolay problemler olarak nitelenen özelliklerinin ‘farkındalık’ kavramı ile ifade edilmesini, bilinç kavramının ise sadece zor problemin alanını oluşturan ‘özel tecrübe’yi (*qualia*) ifade etmek üzere kullanılmasını önermektedir.¹³⁵

Yukarıda yapılan açıklamalara göre doğru bir kavramsallaştırma olarak görünse de *qualia* terimi bazı felsefeciler tarafından aslında var olmadığı savunularak bir illüzyon olarak görülmekte; diğer bazı felsefeciler tarafından ise insanın en yakından hissettiği en özel durumları ifade etmek için yanlış veya gereksiz bir kavramsallaştırma olarak görülmektedir.¹³⁶ Ancak, modern zihin felsefesinde bilincin özel tecrübe niteliğini ifade etmek üzere *qualia* teriminin kullanımının genel kabul gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

E. Bilinç ve Yönelmişlik

Bilinç ve özelliklerinin anlaşılması için zihin felsefesinde önemli ve problemli bir yere sahip olan diğer bir kavrama, ‘yönelmişlik’¹³⁷ (intentionality) kavramına da değinmek gerekmektedir.

¹³⁵ David J. Chalmers, *The Character of Consciousness* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 7.

¹³⁶ Qualianın inkâr edilmesine bir örnek olarak Bkz. Daniel C. Dennett, “Quining Qualia”, *Consciousness in Modern Science* içinde, ed. A. Marcel-E. Bisiach (Oxford: Oxford University Press, 1988); Dennett, *Consciousness Explained*, 369-411; *Qualianın* gereksiz bir kavramsallaştırma olduğuna dair bir örnek olarak Bkz. John R. Searle, *Bilinç ve Dil*, çev. Muhittin Macit-Cüneyt Özpilavcı (İstanbul: Litera Yayıncılık. 2016), 68-69.

¹³⁷ Türkçede niyetlilik, yönelimsellik, yönelmişlik gibi terimlerle ifade edilebilecek intentionality kavramı için Türkçe eserlerde genel olarak kelimenin birebir çevirisi olan niyetlilik teriminin kullanıldığı görülmektedir. Ancak, Almanca ‘intentionalitaet’ sözcüğünün İngilizceye hatalı bir seçim sonucu birebir tercümesi ile yerleşmiş bir terim olan intentionality ağırlıklı olarak ‘bir şeye niyetli olma’ anlamını çağrıştırmakta, kavramın asıl aktarmak istediği ‘zihinsel olarak yönelmiş olma’ halini vurgulamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada intentionality kavramı niyetlilik terimi ile değil, kavramın anlam çerçevesini daha doğrudan temsil eden yönelmişlik terimi ile intentional terimi ise yönelimli terimi ile karşılanacaktır. Intentionality teriminin yanıltıcı çağrışımı hakkında bilgi için Bkz. John R. Searle, *Bilinç ve Dil*, çev. Muhittin Macit-Cüneyt Özpilavcı (İstanbul: Litera Yayıncılık. 2016), 99-100.

Franz Brentano (1838-1917) tarafından modern zihin felsefesine kazandırılan¹³⁸ bir terim olarak yönelmişlik zihnin ‘bir şeye’ yönelik olması veya ‘bir şey’ hakkında olmasını ifade eder.¹³⁹ Zihinsel durumlar çoğu zaman bir şey ile ilgili olarak veya bir şey hakkında var olur. İnanç, düşünce, fikir, sevgi, istek, korku, üzülmeye, gibi zihinsel haller belirli nesnelerle ilgili olarak veya belirli nesneler hakkında gerçekleşir. Diğer bir deyişle düşünme, inanma, istek duyma gibi durumlar düşünülen, inanılan, istenen bir şey olmadan var olamazlar. Dışarıda yağmur yağdığı inancı, karanlıktan duyulan korku hissi, dondurma yeme isteği gibi zihinsel durumların yanında bir problem hakkında düşünme, bir kuş imgesini zihinde canlandırma gibi zihinsel olaylar da yönelmişliğe örnek olarak gösterilebilir.

Bu örneklerden yönelmişliğin zihnin dış dünyayı temsil etme yeteneği olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁰ Zihnin yönelmişlik durumları her zaman bir nesneye muhtaç olan durumlardır¹⁴¹ ve bu nesneler zihin felsefesinde genel olarak ‘yönelimsel nesneler’ (intentional objects) olarak adlandırılmaktadır. Var olmak için bir nesneye ihtiyaç duyan zihinsel durumlar ise ‘yönelimsel durumlar’ (*intentional states*) olarak nitelendirilmektedir.

Yönelmişlik, Brentano tarafından zihinsel ile fiziksel arasındaki belirleyici farkı ortaya koymak amacıyla öne sürülmüş bir kavramsallaştırmadır. Ona göre yönelmişlik, zihinsel fenomenlerin temel karakteristiği ve ayırt edici özelliğidir. Fiziksel fenomenler ise böyle bir özelliğe sahip değildir.¹⁴² Ancak, Brentano’nun bütün zihinsel fenomenlerin kendilerinin ötesinde bir şeye yönelmişlik özelliği taşıdığı görüşü felsefeciler arasında genel kabul görmüş bir yaklaşım değildir. Birçok felsefeciye göre yönelmişlik özelliği bütün zihinsel durumlarda bulunmamaktadır. Düşünce, inanç, korku, sevgi gibi zihinsel durum ve olaylar bir nesneye yönelmiş bir şekilde var olurken acı, ağrı, gıdıklanma gibi bedensel

¹³⁸ Franz Brentano, *Psychology from an Empirical Standpoint* (London: Routledge, 1973), 88.

¹³⁹ Tim Crane, “The Intentional Structure of Consciousness”, *Consciousness: New Philosophical Perspectives* içinde ed. A. Jokic-Q. Smith (Oxford: Oxford University Press, 2003), 37.

¹⁴⁰ Tim Crane-D.H. Mellor, “There is No Question of Physicalism”, *Mind: New Series* 99/394 (1990): 192.

¹⁴¹ J. J. Valberg, *The Puzzle of Experience* (Oxford: Clarendon Press, 1992), 151.

¹⁴² Franz Brentano, *Psychology from an Empirical Standpoint*, 89.

duyumlar ve sebepsiz endişe halleri gibi durumların yöneldiği bir nesne olmadığı kabul edilir. Bu düşünceye göre zihinsel özellikler yönelimli (*intentional*) ve niteliksel (*qualitative*) olarak iki sınıfa ayrılmaktadır.¹⁴³

Yönelmişliği zihin felsefesinde tartışmalı hale getiren özelliği fiziksel bir varlık olarak insanın dış dünyayı ve dış dünyadaki nesneleri zihinsel olarak nasıl olup da temsil edebildiğidir. Diğer bir tabirle, beyinde gerçekleşen elektriksel nöron faaliyetleri nasıl olup da inanç, korku, umut, düşünce gibi başka varlıklara yönelik zihin durumları ortaya çıkarabilmektedir? Ortak bir yapıtaşından oluşan maddi yapılardan biri (insan) diğer varlıklara yönelik, diğer varlıklar ile ilgili, diğer varlıklar hakkında diye nitelenen durumlar sergileyebilmektedir. Su içmek isteyebilmekte, uzaktaki bir akrabamızı hayal edebilmekte, güneşin yarın da doğacağına inanabilmekteyiz.

Burada yönelmişliğin en tartışmalı özelliği ortaya çıkmaktadır. Zihinsel fenomenlerin yönelmiş olduğu nesnelerin gerçekten var olmaları gerekmemektedir. Tamamen hayal ürünü olan şeyler hakkında düşünmek, olmayan şeyleri hayal etmek, gerçek olmayan şeylere inanmak mümkündür. Burada dikkati çeken nokta zihinsel durumların yöneldiği nesne veya olayların gerçekten var olmaları gerekmediğidir.¹⁴⁴ Yönelmişliğin nesneleri dış dünyanın zihinde oluşturulan temsilleridir.

Yönelmişlik ile bilinç arasındaki ilişki özellikle bu fenomenlerin birbirlerine bağımlı olup olmadıkları, bütün yönelmişlik durumlarının bilinçli olup olmadıkları bakımından felsefeciler arasında tartışmalara konu olmaktadır. Bazı felsefecilere göre bilinç ve yönelmişlik birbirinden ayrılmaları mümkün olmayan fenomenlerdir. Zihinsel bir durumun yönelimli olması o zihinsel durumun bilinçli olmasını gerektirir.¹⁴⁵

¹⁴³ David Rosenthal, "Identity Theories", *A Companion to the Philosophy of Mind* içinde, ed. Samuel Guttenplan (Oxford: Blackwell, 1996), 349.

¹⁴⁴ William G. Lycan, "Intentionality", *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences* içinde, Robert A. Wilson – Frank C. Keil (Cambridge: The MIT Press, 1999), 413.

¹⁴⁵ Uriah Kriegel, "Is Intentionality Dependent Upon Consciousness?", *Philosophical Studies* 116 (2003): 271-273.

Çünkü yönelimli durumlar dış dünyayı ve nesneleri temsil eden durumlardır ve dış dünyanın temsil edilmesi bu temsilin insan tarafından tecrübe edilmesi söz konusu olmadan gerçekleşmez.¹⁴⁶ Bu düşünceye göre “yönelimli olmak bilincin doğasının özüdür ve bir şeyin bilinci olmaya son veren bilinç sırf bu nedenle var olmaya da son verir.¹⁴⁷ Bir problem üzerinde düşünülürken düşünce sürecinin kendisi bilinçli olarak tecrübeye konu olmaktadır. Aynı şekilde bilinçli zihinsel durumlar da her zaman kendi dışında bir ‘şey’ ile ilgili olmak bakımından zorunlu olarak yönelimli durumlardır. Duyumsanan bir ağrı, seyredilen bir manzara, hissedilen bir öfke durumu gibi bilincin eşlik ettiği bütün durum ve olaylarda yönelmişlik bulunmaktadır.

Bazı felsefeciler ise her ne kadar genellikle birlikte var oldukları gözlenirse de bu iki zihinsel fenomenin aslında birbirlerinden bağımsız olduklarını savunmaktadırlar. Bu felsefecilere göre bilinç ve yönelmişlik diğerinin yokluğunda da var olabilir. Bir insan belli bir anda bilinçli olarak düşünmese de değişik inançlara her zaman sahiptir. İnsanın sahip olduğu inançlar uyku halinde bilinci kapalı iken de varlığını sürdürmektedir. Böylece yönelimli durumların bilinçli olma şartına bağlı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, bilinçli olup yönelmişlik özelliği taşımayan zihinsel durumlar için de sebebi belli olmayan endişe halleri gösterilmektedir. Bu hallerde insan yaşadığı endişe halini bilinçli olarak duyumsamakta fakat bu endişenin yönelmiş olduğu bir nesne veya durum bulunmamaktadır. Ayrıca, inanç, istek, düşünce, fikir gibi zihinsel fenomenlerin bir şeyler ile ilgili veya bir şeyler hakkında olduğu kabul edilmesine rağmen mutluluk, sevinç, üzüntü ve diğer duyguların haddi zatında bir şeyler ile ilgili oldukları söylenemez.¹⁴⁸

¹⁴⁶ George Graham-Terence Horgan-John Tienson, “Consciousness and Intentionality”, *The Blackwell Companion to Consciousness* içinde, ed. Max Velmans-Susan Schneider (Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2007), 468.

¹⁴⁷ Jean-Paul Sartre, *The Psychology of Imagination*, (New York: Philosophical Library, 1948): 265.

¹⁴⁸ Louise Antony, “What it’s Like to Smell a Gardenia”, *Times Literary Supplement* 4897, 7 Şubat 1997, erişim 27 Nisan 2019, <https://www.the-tls.co.uk/articles/private/what-its-like-to-smell-a-gardenia/>.

Bu felsefecilere göre bilinç ve yönelmişlik arasındaki ilişki yönelmişliğin her zaman bilinçli olması değil, bilinçli hale gelme potansiyeli taşımasıdır. Belli bir anda üzerinde bilinçli olarak düşünülmeyen veya uyku halinde bilincinde olunmayan bir inanç her zaman için daha sonra bilince çağırılabilme potansiyeline sahiptir. Böylece bilinç ile yönelmişliğin birbirinden bağımsız olduğunu savunan düşünceye göre zihinsel fenomenlerin karakteristiği (Brentano'nun tezinin aksine) hepsinin yönelimli olması değil, prensip olarak bilinçli hale gelmelerinin mümkün olmasıdır. Buna göre, belli zaman ve belli durumlarda bilinçsiz olan yönelimli zihinsel durumlar da dahil olmak üzere bilinçle ilgili olmayan beyin durumları ancak bilinçli durumlar ortaya çıkarma gücü taşımaları şartıyla zihinsel olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁹

Bilinç ve yönelmişlik kavramları, aralarındaki ilişki açısından zihin felsefesinde tartışmalı konular olsalar da zihinsel ile fiziksel dünya arasındaki ilişki, ayırım ve nedensel bağlantı konularındaki felsefi düşüncelerin ana eksenini teşkil etmektedirler.

II. YARASA OLMANIN FENOMENOLOJİSİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle bilincin zihin felsefesinde nasıl anlaşıldığı ele alınacaktır. Bunun için bilinç, bağlantılı kavramlarla birlikte incelenecektir. Böylece, bilinç kavramının neleri içerdiği ve neleri dışarıda bıraktığı belirlenerek anlamının berraklaştırılmasına çalışılacaktır. Daha sonra ise Thomas Nagel'in bilinç hakkındaki görüşleri, onun felsefesinin en önemli kavramları eşliğinde açıklanacaktır. Bu şekilde, Nagel'in bilincin özellikleri hakkındaki düşünceleri göz önüne serilerek bilinç hakkındaki yaklaşımlara getirdiği eleştirilerin temellerinin anlaşılması sağlanacaktır.

Thomas Nagel zihin felsefesindeki en büyük etkisini “Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?- What Is It Like to Be a Bat?”¹⁵⁰ adlı makalesi ile yapmıştır. Bu makale,

¹⁴⁹ John R. Searle, *Zihin Dil Toplum*, çev. Alaattin Tural (İstanbul: Litera Yayıncılık. 2006), 100-102.

¹⁵⁰ “What Is It Like to Be a Bat?” ifadesinin yapısı, Türkçe’ye “Yarasa Olmak Neye Benzer?” şeklinde çevrilmesinin uygun olacağı düşünülebilir. Ancak sonraki sayfalarda görüleceği üzere,

bilincin doğadaki yerini açıklama iddiasındaki yaklaşımların neden başarısız olduklarını göstermek için kaleme alınmıştır. Bu amaçla Nagel, yaraların iç dünyasına erişme çabasını içeren bir düşünce deneyi tasarlamıştır. Yaraları seçme sebebi, onların memeli olmalarına ve bilinçli davranış örnekleri göstermelerine rağmen dış dünyayı algılama sistemlerinin insanlarınkinden tamamen farklı oluşudur. Bu düşünce deneyi üzerinden Nagel, bilinç hakkındaki düşüncelerini açıklamaktadır. Makalede, bilincin özellikleri, bağlantılı olduğu kavramlar, bilinci açıklamaya çalışan yaklaşımların içine düştükleri çıkmazlar ve bu çıkmazların sebepleri ele alınmaktadır. Bu konularda yapılan açıklamalarla birlikte makalede Nagel, aslında bilinçli olmanın nasıl bir şey olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.

A. Bilincin Nasıl Bir Şey Olduğu Üzerine

Bilincin özsel bir tanımını yapmanın çok zor olduğu daha önce belirtilmişti. Bu nedenle felsefeciler çoğu kez bilincin doğrudan tanımını vermek yerine bilinçli olmanın nasıl bir şey olduğunu açıklamaya çalışmaktadırlar.

Thomas Nagel'in de bu yolu takip ettiğini görmekteyiz. O, bu makalede bilincin bir tanımını vermeye çalışmaz. Bilincin özsel bir tanımını yapmak yerine bilinçli olmanın nasıl bir şey olduğunu açıklamaya çalışır.

Nagel'e göre bir organizmanın bilinçli deneyim sahibi olması demek, o organizma olmak gibi bir şey olması demektir. Bir organizma temel olarak organizma olmak diye bir şey varsa bilinçli zihinsel durumlara sahiptir.¹⁵¹ Nagel'e göre, "gibi bir şey olmak-*what it is likeness*" kavramına tecrübenin öznel karakteri denilebilir.¹⁵²

Bilinçli bir canlı bir acı hissettiğinde o canlı için acıyı hissetmek gibi bir şey vardır. Buna göre bir zihinsel durum eğer o canlı için o zihinsel durumda olmak gibi bir şey varsa bilinçlidir.¹⁵³

bu ifadenin nasıl anlaşılması gerektiğine dair Nagel'in yaptığı açıklamaya istinaden bu çalışmada "Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?" şeklindeki çeviri tercih edilmiştir.

¹⁵¹ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 436.

¹⁵² "What it is Like- Nasıl bir Şey" ifadesi Nagel ile özdeşleşmiş olsa da ifade ilk defa psikolog Brian A. Farrell tarafından kullanılmıştır. Bkz. Brian A. Farrell "Experiences", *Mind* 59 (1950): 177.

¹⁵³ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 436.

Yukarıdaki ifadelerden bir canlının bilinçli olmasından bahsedebilmek için o canlı olmak diye bir şey olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bir canlı bir deneyim yaşadığında o canlı için o deneyimi yaşamak gibi bir şey varsa o deneyimin bilinçli olduğu söylenebilir. Bilinçli olduğu anlaşılan canlılar için en ayırt edici özellik bir deneyimin o canlı için bir şey ifade etmesidir. Gerçekten de bizim için bir meyvenin tadını almak, güneşin batışını izlemek, elimizin yanması bir şey ifade eder. Bütün bilinçli tecrübelerimiz o tecrübeleri yaşama hissi ile birlikte var olmaktadır.

Bilinçle ilgili Nagel'in bu tanımı bazı felsefeciler tarafından kapalı ve zor anlaşılır bulunmaktadır.¹⁵⁴ Ancak, Nagel'in bilinçli olmanın nasıl bir şey olduğunu açıklayan bu ifadesi felsefeciler arasında genel kabul görmüştür. Bugün bilinçle ilgilenen hemen her felsefeci bilinçli durumlardan bahsederken gibi bir şey olmak ifadesini kullanmaktadır.¹⁵⁵

Diğer taraftan, Nagel de bilinçle ilgili kullandığı bu ifadenin (gibi bir şey olmak) İngilizcenin yapısından kaynaklanan nedenlerle yanlış anlaşılmaya uygun bir ifade olduğunu kabul etmektedir. Nagel, "gibi bir şey olmak ifadesi"nin aslında "bir şeye benzemek" anlamına gelmediğini, bu ifadenin daha çok "öznenin kendisi için nasıl bir şey (*how it is for the subject himself*)" anlamında kullanıldığını vurgular.¹⁵⁶

Nagel'in bilinç tanımı aslında onun felsefesinin genel karakteristiğini yansıtmaktadır. Nagel'in eserleri incelendiğinde onun felsefesinin nesnellik-öznellik ve bakış açısı (*point of view*) kavramları etrafında şekillendiği görülmektedir. Zihin felsefesi alanındaki görüşleri de aslında bu kavramlar hakkındaki düşüncelerinin uzantısı olarak formüle edilmiştir. Buna göre, bir canlı için o canlı olmak diye bir şeyin olması demek o canlının kendine has bir iç dünyası olması anlamına gelmektedir. Böylece bilinçli olmak, öznel bir bakış açısına sahip olmak, olayları birinci şahıs bakış açısından deneyimlemek demektir. Birinci şahıs deneyimi, deneyimin o canlıya özgü olma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu

¹⁵⁴ Matthew Ratcliffe, "Husserl And Nagel On Subjectivity And The Limits Of Physical Objectivity", *Continental Philosophy Review* 35/4 (2002): 355.

¹⁵⁵ Kim, *Philosophy of Mind*, 268.

¹⁵⁶ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 440.

açıklamalarla birlikte Nagel'in bilinci açıklamak için kullandığı ifadeler daha anlaşılır hale gelmektedir. Buna göre, yukarıda alıntılanan "öznenin kendisi için nasıl bir şey" ifadesi "deneyimleyenin bakış açısından nasıl bir şey" anlamına gelmektedir.

Bilinçli deneyim sahibi varlıklar için dünya, kendilerine özgü belli bir şekilde görünür. Bu varlıklar deneyim yaşadıklarında deneyimin kendileri için nasıl bir şey olduğunu bilmektedirler. Bu bilgi nesnel değil, öznel bir bilgidir. Bunun için üçüncü şahıs bakış açısına dayalı davranışsal ve işlevsel analizlerle anlaşılması mümkün değildir.¹⁵⁷

Bir çiçeği koklamak koklayan için nasıl bir şeydir? Su içmek, içen için nasıl bir şeydir? Bir kitabı okumak okuyan için nasıl bir şeydir? Parmağı kesilen birinin hissettiği acı o kişi için nasıl bir şeydir? Buna benzer sorular bilincin birinci şahıs bakış açısı ile ilişkisini göstermekte ve Nagel'in ifadesinin aslında bilincin doğasına ışık tuttuğunu anlamaya yardımcı olmaktadır.

Bilincin birinci şahıs yani tecrübe edenin bakış açısına bağlı oluşu zihin felsefesinde fenomenal ve subjektif kelimeleri ile ifade edilmektedir.¹⁵⁸

Nagel'in bilinç tanımına nüfuz edebilmek için Onun "Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir" makalesini yazma amacına değinmek de faydalı olacaktır. Nagel'göre insanlar kendilerine anlaşılmasız gelen şeyleri daha aşina oldukları ve daha iyi anladıkları şeylere uygun kavramlarla açıklama zaafı gösterirler. Felsefeciler de bu genel zaafı paylaşmaktadırlar. Bu zaaf, zihinle ilgili yanlış ve saçma açıklamaların ortaya atılmasına ve kabul edilmesine neden olmaktadır. Nagel bu makaleyi, felsefecilerin zihin-beden problemini açıklamak için kullandıkları örneklerin zihin ve beden arasındaki ilişkiyi anlamamıza neden yardım etmediğini açıklama amacıyla kaleme almıştır.¹⁵⁹

Ona göre, zihin-beden problemi hakkında yanlış ve saçma açıklamalar yapılmasının sebebi bilinç olgusudur. "Bilinç, zihin-beden problemini gerçekten

¹⁵⁷ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 436.

¹⁵⁸ David Papineau, *Thinking About Consciousness* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 13.

¹⁵⁹ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 435-436

baş edilemez kılan şeydir.”¹⁶⁰ Bu yüzden felsefeciler tarafından bilince yeterince dikkat edilmemekte veya bilincin mahiyeti yanlış anlaşılmaktadır.¹⁶¹

Nagel, bilincin zihin-beden problemine de ışık tutacak en önemli özelliğinin yeterince anlaşılamadığını savunur.¹⁶² Bu özellik bilincin her zaman birincil bakış açısına bağlı oluşudur. Bilinçli deneyimler öznel karakterdedir. Bu deneyimler sadece deneyimleyenler için ulaşılabildir. Herhangi bir deneyimin deneyimleyen için nasıl bir şey olduğu nesnel, üçüncü şahıs bakış açısından ulaşılmazdır. Bundan dolayı Nagel’e göre, “bilinç olmadan zihin-beden problemi çok daha az ilgi çekici olacaktır. Bilinç olduğunda ise umutsuz görünmektedir.”¹⁶³ Zihin-beden problemini açıklamaya çalışan çoğu indirgemeci yaklaşım bilincin bu özelliğini açıklamaya bile çalışmaz.¹⁶⁴

Bilincin bu en önemli özelliğinin açıklamak için Nagel yarasaları kullanır. Nagel’in, argümanı en başta yarasaların bilinçli olduklarının kabul edilmesine dayanmaktadır. Ona göre, yarasa olmak diye bir şey vardır. Yarasalar bilinçli deneyime sahiptirler. Bir farenin, bir güvercinin de bizim gibi bilinç sahibi olduğuna inanırız. Bu nedenle yarasaların da bilinç sahibi olduğunu düşünmemizin önünde bir engel bulunmamaktadır. Yarasanın acı, korku, açlık ve diğer duyguları hissettiğine inanırız. Fakat aynı zamanda bu deneyimlerin bizim düşünme, hayal etme yeteneğimizin ötesinde özel öznel bir karakteri olduğuna da inanırız.¹⁶⁵

Yarasalar memeli olmaları dolayısıyla insanlara benzemekte, ancak çevrelerini bir çeşit sonar sistemiyle algılamaları nedeniyle de insanlardan tamamen farklılaşmaktadırlar. Yarasaların algı sistemi insanların duyu organlarından hiçbirine benzememektedir. Yarasaların beyni de çevredeki cisimlerin şekillerini, yerlerini ve hareketlerini sonar dalgalarını çözümleyerek algılayacak bir yapıdadır.

¹⁶⁰ Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?”, 435.

¹⁶¹ Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?”, 435.

¹⁶² Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?”, 436.

¹⁶³ Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?”, 436.

¹⁶⁴ Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?”, 436.

¹⁶⁵ Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?”, 439.

Algı sisteminin bu derece farklı oluşu insanın bakış açısından bir yarasanın çevreyi nasıl algıladığını hayal edebilmeyi çok zorlaştırmaktadır.¹⁶⁶

Yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu anlamak için bazı şeyler denemek mümkündür. Fakat yine de yapılabilecekler sınırlıdır. Bir tavan arasında bütün gün baş aşağı asıldığımızı, kollarımızda ağa benzer yapılar olduğunu, böcekleri yakaladığımızı, görme yetimizin zayıf olduğunu ve çevreyi yüksek frekanslı ses dalgaları yoluyla algıladığımızı hayal etmeye çalışabiliriz. Ancak, bu şekilde olsa olsa yarasa gibi davranmanın bizim için nasıl bir şey olduğunu anlayabiliriz. Bu yöntem yarasa olmanın bir yarasa için nasıl bir şey olduğunu anlama konusunda hiçbir işe yaramaz. Çünkü yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu hayal etmeye kalktığımızda kendi zihnimizin kaynaklarıyla sınırlanırız. Zihnimizin kaynakları yarasanın bakış açısına erişmemize yetmemektedir.¹⁶⁷

Yukarıda anlatılan durum iki ayrı tür canlı için olduğu kadar iki insan için de geçerlidir. Doğuştan kör birinin öznel tecrübesi de bizim için aynı şekilde ulaşılmazdır.¹⁶⁸

Bilincin birinci şahıs bakış açısına bağlı ve nesnel bakış açısından erişilmez doğası yukarıdaki örnek ters çevrilerek daha iyi anlaşılabilir. Bir marslının bizim gibi (insan) olmanın nasıl bir şey olduğunu anlamaya çalıştığı düşünülebilir. Marslının zihinsel yapısı da onun, bizim gibi olmanın nasıl bir şey olduğunu anlamasına izin vermeyecektir. Marslının bizim bilinçli deneyimimize ulaşmak için yapacakları onu istediği bilgiye ulaştırmayacaktır. Davranışlarımızı, yapıp ettiklerimizi gözlemlemek bizim öznel dünyamızı anlamasını sağlamayacaktır. Kafatasımızı açıp elindeki teknolojik imkanlarla beynimizi incelemesi de bizim bilinçli deneyimler yaşadığımızı göstermeyecektir. Bu durumda marslının bizim öznel deneyime sahip varlıklar olduğumuzu inkâr etmesi, bizim gibi olmak diye bir şey olmadığı sonucuna varması mümkündür. Ancak, marslının nesnel bakış açısıyla

¹⁶⁶ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 436.

¹⁶⁷ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 439.

¹⁶⁸ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 440.

vardığı bu sonuç bizim bakış açımızdan saçma olacaktır. Çünkü bizim bakış açımızdan, kendimize ait bir iç dünyanın varlığı en kesin gerçeklerden biridir.¹⁶⁹

Nagel'e göre, bilincin üçüncü şahıs bakış açısından erişilemez olması epistemolojik değil, kavramsal bir problemdir.¹⁷⁰ Bu nokta Nagel'in bilinç ile ilgili düşüncelerinde genellikle yanlış anlaşılmaktadır. Birçok felsefeci Nagel'in yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunun insan tarafından asla bilinemeyeceğini söylediğini düşünmektedir.¹⁷¹ Halbuki Nagel, yarasa olmanın insan tarafından bilinemeyeceğini iddia etmemektedir. Ona göre yarasa olmanın nasıl bir şey olduğu hakkında kavramsal bir anlayış geliştirmek için bile yarasanın bakış açısı elde edilmelidir. Bakış açısı tamamen değil de kısmi olarak elde edilirse anlayış da kısmi olacaktır.¹⁷² Bilinç ile ilgili ortaya çıkan problemlerin teorik olmaktan çok kavramsal olduğu düşüncesi başka felsefecilerce de paylaşılmaktadır.¹⁷³

Başka canlıların birincil bakış açılarını anlamayı sağlayacak bir kavramsal çerçeve geliştirilebilir. Fakat, insan doğasından kaynaklanan sınırlar yüzünden hiçbir zaman böyle bir anlayışa erişilmeme ihtimali de bulunmaktadır.¹⁷⁴

Yarasa olmanın nasıl bir şey olduğu hakkındaki bu argüman insanın lisan sınırları içinde ifade edilemeyen gerçekler olduğunu işaret etmektedir. Böylece, insan kavrayışı tarafından anlaşılamayan ve dil ile ifade edilemeyen gerçeklerin varlığını kabul etmeye zorlanırsınız.¹⁷⁵ Çünkü, bir yarasanın veya başka bir insanın öznel nitelikli deneyimlerini anlamayı sağlayacak bir kavram çerçevesine sahip olmamak yarasanın veya başka bir insanın içsel deneyimler yaşadığını inkâr etmeyi gerektirmemektedir.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 440.

¹⁷⁰ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 442.

¹⁷¹ Tümkiye, "Nesnel Fenomenoloji Projesi Aracılığıyla Thomas Nagel Bilinci Nesnel Bir Şekilde Açıklamaya Çalışır", 150; Tümkiye, "Thomas Nagel'in 'Fizikalizm' ve 'Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir' Makalelerinin Bilince Nesnel Bir Açıklama Verme Arayışı Açısından Kıyaslanması", 24-25.

¹⁷² Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 442.

¹⁷³ Papineau, *Thinking About Consciousness*, 4; Şakir Kocabaş, *Anlamlılık Üzerine* (İstanbul: Küre Yayınları, 2014), 70.

¹⁷⁴ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 440.

¹⁷⁵ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 441.

¹⁷⁶ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 440.

Deneyimin öznel yönünün sadece belli bir (birinci şahıs) bakış açısından anlaşılabilir olmasının çarpıcı bir sonucu bulunmaktadır: Öznel deneyimleri anlamak için bakış açısı içermeme anlamındaki nesnel yaklaşımların herhangi bir faydası olmayacaktır. Çünkü deneyimin belirli bir bakış açısına sıkı sıkıya bağlı oluşu deneyime nesnel bir bakışı anlaşılmaz kılmaktadır. Tamamen öznel niteliklerden ibaret olan bir şeyin nesnel bilgisi nasıl elde edilebilir? Bu soruya cevap vermeye çalışmak kavramsal bir paradoksu çözmeye uğraşmak anlamı taşımaktadır. Tamamıyla belli bir bakış açısına bağlı bir fenomeni o bakış açısının dışına çıkararak anlamaya çalışmak o fenomeni ortadan kaldırmak anlamına gelecektir.¹⁷⁷

Diğer taraftan Nagel, hiçbir canlının bir diğerinin bakış açısına erişemeyeceğini savunmamaktadır. Onun bahsettiği bakış açısı tek bir canlıya değil, belli bir türe aittir. Bir canlı sıklıkla kendi bakış açısını değiştirebilmektedir. Aynı türdeki varlıklar birbirinin bakış açısına sahip olabilirler. Bir insan diğerinin deneyiminin niteliğini bilebilir. Ancak, bu durum iki bakış açısı sahibinin birbirlerine yeterince benzemesi şartıyla gerçekleşmektedir.¹⁷⁸

Yukarıdaki düşünceler Nagel'in bilincin mahiyeti hakkındaki görüşlerinin en zayıfı gibi görünmektedir. Birinci şahıs bakış açısı tanımı gereği sadece belli bir kişi tarafından erişilebilen bir bakış açısidir. Yarasanın bakış açısına sahip olmamızı zorlaştıran durumlar bir insanın bakış açısına sahip olmaya çalıştığımızda da karşımıza çıkmalıdır. Sadece aynı türe ait olmanın başkasına ait, tamamen öznel karakterdeki bir deneyimin niteliğini bilebilmeyi mümkün kılması anlaşılmaz bir durumdur.

Gerçekten de Nagel yukarıdaki görüşlerinin onu tekbenciliğe (*solipsizm*)¹⁷⁹ götürdüğü eleştirilerine muhatap olmuştur. Bir yarasanın yaşadığı acı deneyiminin nasıl bir şey olduğunu anlamamızın mümkün olmadığını kabul ettiğimizde başka

¹⁷⁷ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 436.

¹⁷⁸ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 441-442.

¹⁷⁹ Tekbencilik (solipsizm): Bilgi felsefesinde kişinin kendi benliği ve bilinç içeriklerinden başka hiçbir şeyin bilinemeyeceği görüşü. Tekbenciliğe göre kendi zihnimizden başka bir şeyin var olduğu bilinemeyeceğinden zihin dünyamızdan başka bir varlıktan bahsetmek mümkün değildir. Bkz. Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 834.

bir insanın acı deneyiminin nasıl bir şey olduğunu anlayamayacağımızı da kabul etmemiz gerekmektedir. Yarasanın içsel, öznel dünyası bizim için nasıl ulaşılmazsa başka bir insanınki de aynı şekilde ulaşılmazdır. Bir yarasa ile bir insan arasında deneyimin erişilebilirliği açısından nasıl bir fark bulunmaktadır? İkisinin de acı deneyiminin başka bir insan tarafından idrak edilmesi mümkün değildir. Dışarıdan gözlemleyen bir insan her iki acı deneyimi için de üçüncü şahıs konumunda bulunmaktadır.¹⁸⁰

Yukarıda açıklanan eleştiriyi getiren Jaegwon Kim (1934-) Nagel'in argümanının doğal sonucunun tekbencilik olması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre, Nagel'in bilinç hakkındaki görüşleri tekbenciligi gerektirmektedir. Buna rağmen Nagel'in düşüncelerinin tekbencilığe düşmekten nasıl kaçındığı anlaşılamamaktadır.¹⁸¹

Nagel'in "gibi bir şey olmak" şeklinde ifade ettiği içsel niteliksel özellikler zihin felsefesinde bilinmeyen unsurlar değildir. Önde gelen zihin felsefecilerinden Ned Block (1942-) tarafından fenomenal bilinç şeklinde kavramsallaştırılmıştır.¹⁸²

Nagel'in felsefe literatürüne kazandırdığı "gibi bir şey olmak" terimi ile ilgili yukarıda yapılan açıklamalardan bu ifadenin çalışmanın önceki bölümünde açıklanan *qualia* kavramının anlam çerçevesini kapsadığı anlaşılmaktadır. Hatırlanacağı üzere, *qualia* kavramı deneyimin niteliksel özelliklerini, diğer bir deyişle, bir deneyimin deneyimleyen için nasıl bir şey olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, Nagel'in yaptığı aslında bilincin *qualia* kelimesi ile kavramsallaştırılan bir özelliğini bilinçli olmanın merkezine yerleştirmektir. Nagel'in yaptığı bu hamlenin bilinç çalışmaları için önemi çok büyüktür. Çünkü bilimsel metodolojilerin analitik felsefe üzerindeki etkisi nedeniyle felsefecilerin bilince bakışı bilimsel anlamdaki nesnellik ile sınırlanmış durumdaydı. Bilinç üçüncü şahıs bakış açısından anlaşılabilir yönleri ile "var" kabul edilmekteydi. Nesnellığe bağlı kalma şartı o derece güçlüydü ki bilincin nesnel olarak tespit edilemeyecek

¹⁸⁰ Kim, *Philosophy of Mind*, 270.

¹⁸¹ Kim, *Philosophy of Mind*, 270. a.y.

¹⁸² Ned Block "On a Confusion about a Function of Consciousness," *Behavioral and Brain Sciences* 18/2 (1995): 227-247.

yönleri “yok” kabul edilmekteydi. Çalışmanın birinci bölümünde açılan indirgemeci yaklaşımların yapmaya çalıştığı şey aslında bilincin nesnel dünyanın bir parçası olduğunu göstermek şeklinde özetlenebilir.¹⁸³ Descartesçi gelenek tarafından başlangıçta dışarıda bırakılan bilinç daha sonra nesnel gerçekliğe dahil edilmek istenmiştir.¹⁸⁴ Ancak, bilincin fiziksel dünyanın bir parçası olduğunu göstermek için geliştirilen yaklaşım ve teoriler nihai noktada bilincin aslında fiziksel dünyada yeri olmadığı şeklinde paradoksal bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bütün bu yaklaşım ve teoriler bilincin en önemli özelliğini inceleme dışında tutmaktadırlar. Bu özellik dışarıdan gözlenebilir olmayan fakat birinci şahıs bakış açısından bilinebilen öznel durumlardır.¹⁸⁵

Qualia kavramı ile ifade edilen niteliksel özellikler Nagel felsefesinde bilincin varlık şartıdır. Bu nedenle, bilinci en önemli özelliği olan öznelliğini hesaba katmadan ele alan bütün yaklaşımlar Nagel’e göre yetersiz kalmakta ve başarısız olmaktadır.¹⁸⁶

Zihin felsefesinde Nagel’e özel konumunu kazandıran şey bilinci ele alan yaklaşımların içine düştüğü bu paradoksal duruma dikkatleri çekmesidir.

Bilinç hakkındaki düşünceleri yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi bazı eleştirilere konu olsa da Nagel’in çağdaş zihin felsefesindeki önemli konumu inkâr edilemez. O, felsefede bilince yüklenen anlam üzerinde ve bilincin algılanış biçiminde en büyük etkiye sahip düşünürlerden biridir.

Nagel’in bilinç hakkındaki düşüncelerinin onun genel felsefesi ile uyum içinde şekillendiği daha önce açıklanmıştı. Bilinç hakkındaki düşüncelerine tam anlamıyla vakıf olmak için onun, felsefesinin en önemli kavramlarından nesnellik ve öznellik hakkındaki düşüncelerine daha yakından bakmak gerekmektedir.

¹⁸³ Nagel, *Mind and Cosmos*, 36-37.

¹⁸⁴ Nagel, *Mind and Cosmos*, 36-40.

¹⁸⁵ Nagel, *Mind and Cosmos*, 38.

¹⁸⁶ Nagel, *Mind and Cosmos*, 38.

B. Nesnellik ve Öznellik Üzerine: Objektif Gerçekliğin Noksanlığı

Nagel'in felsefesinde nesnellik ve öznellik kavramları merkezi bir yere sahiptir. Ona göre nesnel ve öznel bakış açılarının aynı dünyada var olmaları açıklanmaya muhtaç bir durumdur.¹⁸⁷ Dünyada iki tür bakış açısının var olmasının doğurduğu problemler ahlaktan bilgiye, özgürlükten zihnin fiziksel dünyayla ilişkisine kadar birçok alanda kendini göstermektedir.¹⁸⁸

Bakış açılarının düşünceyi nasıl yönlendirdiğine dair açık bir fikre varabilmek için “hayatın anlamı problemi” ele alınabilir. İnsanın öznel bakış açısından bakıldığında herhangi bir kişinin düşünceleri, tutum ve davranışları, yapıp ettikleri, kısacası hayatı çok anlamlı ve önemlidir. Belki de mutlak anlamda önemli olan tek şeydir. Fakat bakış açımızı kişisel olmaktan çıkarıp daha genel bir boyuta taşırsak tek bir insanın düşünceleri, tutumları, davranışları o kadar da önemli görünmemeye başlamaktadır. Hatta evrensel bir bakış açısından bakarsak insan hayatının hiçbir anlamı olmadığı bile söylenebilir.¹⁸⁹

Fizik bilimleri ile beraber felsefenin en muazzam sorusu doğanın hangi yolla veya yollarla anlaşılabilirliği sorusudur.¹⁹⁰ Bu sorunun arka planında dünyanın anlaşılabilir olduğu kabulü bulunmaktadır. Felsefeyi mümkün kılan da bilimsel ilerlemeyi sağlayan da aslında dünyanın insan tarafından nesnel olarak kavranabileceği düşüncesidir. Bu düşünceden hareket eden felsefenin en büyük amaçlarından biri de nesnel gerçekliğin evrensel bir bilgisine sahip olabilmektir. Fakat bu amaca ulaşmak için felsefenin önündeki en büyük engel bizzat nesnel gerçeklik kavramıdır.¹⁹¹

Nagel'e göre nesnellik bir anlama yöntemidir.¹⁹² Herhangi bir konuda daha nesnel bir bilgiye ulaşmak istediğimizde ilk bakış açımızı terk eder ve o konuya bağlantılı olduğu diğer konularla ilişkisini görebilecek şekilde daha uzaktan

¹⁸⁷ Nagel, *The View from Nowhere*, 3.

¹⁸⁸ Nagel, *The View from Nowhere*, 3.

¹⁸⁹ Thomas Nagel, *Mortal Questions*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), 196-197.

¹⁹⁰ Nagel, *Mind and Cosmos*, 18.

¹⁹¹ Nagel, *The View from Nowhere*, 13.

¹⁹² Thomas Nagel, “Limits of Objectivity” *The Tanner Lecture On Human Value 1* içinde, ed. S. McMurrin (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), 77; Nagel, *The View from Nowhere*, 4.

bakmak için yeni bir anlayış geliştiririz. Bunu yapmak için gözlemci konumundaki kendimizi de anlamak istediğimiz dünyanın içine koyarız. Böylece elde edilen yeni bakış açısının yanında eski bakış açısı daha öznel görülür. Yenisinden daha öznel kabul edilen eski bakış açısı yenisi referans alınarak düzeltilebilir veya doğrulanabilir.¹⁹³

Bilginin nesnelleştirilmesi adı verilebilecek bu süreç, dünyanın dönüşü hakkında elde edilen bilgi tipik bir örnek olarak verilebilir. Duyu organlarımızdan alınan yalın bilgilerle desteklenen bakış açımıza göre dünya hareket etmiyor görünmektedir. Bu bakış açısına göre, dünyanın hareket ettiğini düşündürecek pek bir şey yoktur. Ancak dünya hakkında yeni bilgiler kazandıkça yeni bir anlayış geliştirmeye başlarız. Bu yeni anlayış dünyaya yeni bir bakış açısından bakmayı sağlar. Yeni bakış açısı eski bakış açısını da içermekte ve açıklamaktadır. Böylece eski bilgi bir görünüş halini alır ve elde edilen dünyanın döndüğü bilgisi eskisini düzelten daha nesnel bir bilgi niteliğindedir.

Nagel'e göre bir anlama yöntemi olan nesnellik ile gerçeklik arasında bir bağlantı bulunmaktadır.¹⁹⁴ Bu bağlantıdan hareket edilerek nesnellik, dünyanın gözlenen fiziksel özellikleri temel alınarak bir kavramsallaştırmaya tabi tutulmaktadır. O, bu süreçte “nesnelliğin fiziksel kavramsallaştırması” (*physical conception of objectivity*) adını vermektedir.¹⁹⁵ Bu kavramsallaştırma adım adım yürümektedir. Sürecin ilk aşaması algılarımızın kaynağının fiziksel dünyaya ait şeyler olduğunu anlamaktır.¹⁹⁶

İkinci aşama, bizde algıya sebep olan şeylerin diğer fiziksel şeyler üzerinde başka etkiler doğurduğu ve hiçbir algı doğurmasalar da var olmaya devam ettiklerinin fark edilmesidir. Böylece, fiziksel nesnelerin gerçek doğalarının algısal görünüşlerinden ayrılabilceği ve bu ikisinin birbirine benzemesinin zorunlu olmadığı anlaşılmış olmaktadır.¹⁹⁷

¹⁹³ Nagel, “Limits of Objectivity”, 77.

¹⁹⁴ Nagel, “Limits of Objectivity”, 78.

¹⁹⁵ Nagel, “Limits of Objectivity”, 78.

¹⁹⁶ Nagel, “Limits of Objectivity”, 79.

¹⁹⁷ Nagel, “Limits of Objectivity”, 79.

Üçüncü aşama, fiziksel nesnelerin gerçek doğasının hem bize hem de diğer gözlemcilerle nasıl görüldüğünden bağımsız bir kavramsallaştırmasının yapılmasıdır.¹⁹⁸ Bu kavramsallaştırma fiziksel dünyaya sadece kendi bakış açımızdan bakmamak anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda daha genel olsa bile herhangi bir insani bakış açısının da terk edilmesi anlamı taşımaktadır. Yani gerçeğin nasıl görüldüğü, nasıl koktuğu, nasıl hissettirdiği, nasıl bir tadı, nasıl bir sesi olduğunun göz ardı edilmesi anlamına gelir. Nagel bu özelliklere ikincil özellikler demek ve nesnelliğin fiziksel kavramsallaştırması süreci sonunda varlıkların ikincil özelliklerinin görmezden gelindiğini savunmaktadır.¹⁹⁹

Nagel'e göre nesnellik ve öznellik göreceli kavramlardır. Bir bakış açısına göre daha nesnel olan anlayış başka bir bakış açısına göre daha öznel olabilir. Cisimlerin kırmızı mavi sarı gibi renklere sahip oldukları bilgisi, cisimlerin renkleri olmadığı, renkleri beynimizin oluşturduğu bilgisine göre daha öznel. Aynı şekilde renklerin beynimizde olduğu bilgisi de ışığın belli dalga boylarından ibaret olduğu bilgisine göre daha öznel. Genel insani bakış açısı tek bir kişinin bakış açısından daha nesneldir. Fizik bilimlerinin bakış açısı da genel insani bakış açısından daha nesneldir.²⁰⁰

Nagel'e göre gerçekliğin bütün yönlerinin daha nesnel bir bakış açısından daha iyi anlaşılabilir yapıda olması gerekmemektedir. Nesnellik ve gerçeklik arasında bir bağlantı varsa da bütün gerçekliğin nesnel olduğu söylenemez. Yukarıda belirtilen, nesnel gerçekliğin her şeyi kapsayan bilgisine ulaşma amacının önündeki engel tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü Nagel'e göre nesnel gerçeklik kavramı doğası gereği her şeyi kapsamamaktadır. Bu kavram gerçekliğin çok önemli bir parçasını dışarıda bırakmaktadır: İnsanı.²⁰¹

Bu nedenle, nesnellik her zaman istenen sonucu doğurmamaktadır. Nesnelliğin gerçekte bir sonuç doğurmadığı böyle durumlarda ortada bir sonuç

¹⁹⁸ Nagel, "Limits of Objectivity", 79.

¹⁹⁹ Nagel, "Limits of Objectivity", 79.

²⁰⁰ Thomas Nagel, *Mortal Questions*, 206.

²⁰¹ Nagel, *The View from Nowhere*, 13.

varmış gibi kabul edilebilmektedir. Nagel bu duruma “sahte nesnelleştirme” (*false objectification*) demektedir.²⁰²

Nesnelliğin bir yöntem olarak uygulanması mümkün olmayan durumlara uygulanması sonucunda incelenen durumun yapısı bozulmakta ve sahte nesnelleştirme ortaya çıkmaktadır.²⁰³

Sahte nesnelleştirme süreci nesnel bir bakış açısının açıklamaya gücünün yetmediği öznel bir gerçekle karşı karşıya kaldığı zaman söz konusu olmaktadır. Öznel gerçek karşısında nesnel bakış açısının genellik ve kapsayıcılık özelliği yara almaktadır.²⁰⁴ Çünkü her yerde ve her zaman bütün bakış açılarından geçerli ve kapsayıcı bilgi sağlama iddiasındaki nesnel bakış açısı yalnızca belli bir bakış açısından anlaşılabilen öznel bir gerçeği anlamlandıramamaktadır. Bu durumda Nagel’e göre gerçekliğin her şart altında nesnel olması gerektiği düşüncesi felsefecilerin öznel gerçek karşısında üç tutumdan birini almasına neden olmaktadır.

Bu tutumlardan ilki “indirgemedir”. İndirgemedede öznel gerçeklik nedensel ve dışsal görünüşleri üzerinden tanımlanmaya ve bu şekilde öznelliğinden arındırılmaya çalışılmaktadır. İkinci tutum “eleme” (*elimination*) dir. Eleme, öznel gerçeklik hakkında geçerli bir indirgeme yapma imkânı bulunamazsa bu gerçekliğin aslında bir yanılsama olduğu söylenerek inkâr edilmesi durumudur. Üçüncü tutuma Nagel “ekleme” (*annexation*) adını vermektedir. Eğer öznel gerçeklik geçerli bir indirgemeye tabi tutulamaz ve bu gerçekliğin varlığı inkâr edilmek istenmezse nesnel gerçekliğe ait yeni bir unsur icat etme yoluna gidilmektedir. İcat edilen yeni unsur söz konusu öznel gerçekliği nesnel gerçekliğin içine ekleme işlevi görmektedir. Bu yeni objektif unsur irade, ruh, gibi kavramlar ve bazen de tanrının emri gibi varlıklar olabilmektedir.²⁰⁵

²⁰² Nagel, “Limits of Objectivity”, 78; Nagel, *The View from Nowhere*, 4.

²⁰³ Thomas, *Thomas Nagel*, 4.

²⁰⁴ Nagel, “Limits of Objectivity”, 210.

²⁰⁵ Nagel, *Mortal Questions*, 210-211.

Sahte nesneleştirme kavramı incelendiğinde kavramın Nagel'in nesnellik-öznellik ilişkisi hakkındaki düşüncelerinin doğrudan bir yansıması olduğu anlaşılmaktadır.

Nesnel bakış açısının her zaman istenen sonucu doğurmadığı öznel gerçeklik alanı insanın öznel deneyim alanı yani bilincidir. İnsan bilincinin öznel karakteri nesnel bakış açısından ulaşılamaz özellikler taşımaktadır. Bir yemeğin ağızda uyandırdığı tat, bir cismin belli bir renkte algılanması, sevgi, korku, mutluluk gibi duygular, insanın inanç sahibi olması gibi zihinsel durumlar nesnel bakış açısından açıklanamaz görünmektedir.

Nagel'e göre, nesnel gerçekliğin bütün gerçekliği kapsamaması gerektiği düşüncesi, öznel bir gerçeklik alanı olan zihinsel özelliklerle karşılaştığında sahte nesnelleştirme tuzağına düşmektedir. Nesnel bakış açısından anlaşılamayacak bir gerçekliğin özünde nesnel olduğunun gösterilebileceği yanılgısına düşülmektedir. Sahte nesneleştirme kavramı Nagel'in zihinsel özellikleri ve özellikle bilinci açıklamak için öne sürülen yaklaşım ve teorilere getirdiği eleştirilerin de odak noktasını oluşturmaktadır. Nagel'in birçok eserinde diğer felsefecilerin sahte nesnelleştirme yanlılığına düştüklerine dair eleştiriler yer almaktadır. Özellikle zihin felsefesi alanında diğer felsefecilere getirdiği eleştirilerin çoğu sahte nesnelleştirme esaslı eleştirilerden oluşmaktadır.²⁰⁶

Nagel'in sahte nesnelleştirme kavramı ile ilgili yaptığı açıklamalar onun zihin ve bilinç hakkındaki yaklaşımlar hakkındaki eleştirel tutumunun ipuçlarını vermektedir. Gerçekliğin öznel yönünü oluşturan bilinçli deneyimin davranışlara indirgenerek açıklamaya çalışan davranışçılık, zihinsel durumlar ile beynin fiziksel durumlarının bir ve aynı şey olduğunu savunan özdeşlik teorisi; zihinsel özellikleri işlevlerini temel alarak tanımlamayan işlevselcilik ve bilinç dahil hiçbir zihinsel özelliğin gerçek olmadığını söyleyen eliminatif materyalizm Nagel'in görüşüne göre sahte nesnelleştirme tuzağına düşmektedirler.

Sahte nesnelleştirme sürecine yakalanmamanın yolu, nesnellik arzusunun çekiciliğine direnmektir. Bunun için dünya ve kendimiz hakkındaki anlayışımızın

²⁰⁶ Thomas, *Thomas Nagel*, 5.

gerçeğe daha uygun olması için öznel bakış açımızı mümkün olduğunca terk etmemiz gerektiği inancından vaz geçmek gerekmektedir. “Belki de en iyi veya en gerçek bakış açısı kişinin mümkün olduğu kadar kendini aşması ile kazanılmamaktadır. Belki de gerçeklik nesnel gerçeklik ile tanımlanmamalıdır.”²⁰⁷

Nagel, gerçeklik hakkındaki bu düşünceleri ile dünyanın insana nasıl görüldüğünden bağımsız bir gerçekliği olduğunu reddetmemektedir. Ona göre dünya, içinde insan olmasa da bir gerçeklik olarak vardır. O, dünyanın sadece nesnel olarak anlaşılabilen şeylerden ibaret olduğu fikrine karşı çıkmaktadır.²⁰⁸

Nesnelleştirme süreci varlıkların bize nasıl göründüklerini dışarıda bırakarak kendi içlerinde nasıl olduklarını anlama sürecidir. Bize akıcı bir sıvı olarak görünen şeyin H₂O molekülü olduğu böyle bir sürecin sonunda anlaşılan bir gerçekliktir. Fakat, eğer bir varlık üçüncü şahıs bakış açısından tespit edilemeyecek bazı özelliklere sahipse nesnel bakış açısı bu özellikleri dışarıda bırakmak zorunda kalmaktadır. Dünyanın bir parçası olan insanın bilinçli deneyim gibi öznel nitelikleri bu nedenle nesnel bir açıklamaya dahil edilememektedir. Öznel nitelikleri nesnel olarak açıklama çabası her zaman bir şeyleri dışarıda bırakmak zorunda kalmaktadır. “Bu nedenle, gerçeklik sadece nesnel gerçeklik olamaz ve nesnellik arayışı her şey hakkındaki gerçeğe ulaşmada eşit derecede etkili bir yöntem değildir”²⁰⁹

Buraya kadar yapılan açıklamalardan Nagel’in nesnel bakış açısının bilgi sağlama gücünü hafife aldığını çıkarsamak yanlış olacaktır. O nesnellik arayışından vazgeçilmesini önermemektedir. Ona göre, gerçekliğin nesnel anlayışı bize görünenin dışında ne olduğu konusunda bilgimizi genişletmenin hala tek yoludur. Hiçbir zaman mutlak bir bilgi sağlamayacağını düşünerek nesnellik arayışından vazgeçmek matematikte hiçbir zaman tamamlanamayacağı gerekçesi ile temel önermelerin belirlenmesinden vazgeçilmesine benzemektedir.²¹⁰

²⁰⁷ Nagel, *Mortal Questions*, 211.

²⁰⁸ Nagel, “Limits of Objectivity”, 91.

²⁰⁹ Nagel, *Mortal Questions*, 213.

²¹⁰ Nagel, “Limits of Objectivity”, 91.

Diğer taraftan, öznellik ve nesnellik hakkındaki düşüncelerinden Nagel'in zihin hakkında idealizmi de kesin bir biçimde reddettiği ortaya çıkmaktadır.²¹¹ Onun düşüncesine göre dünya, belli bakış açılarından bağımsız yönlere sahiptir. Gerek öznel gerekse nesnel bakış açılarından kavranması mümkün olmayan gerçeklikler bulunmaktadır. Bu gerçeklikler belli bakış açılarına bağlı değildir.²¹²

Nagel'in bilinç anlayışını daha yakından görebilmek için onun felsefesinin diğer önemli kavramı olan ve bu bölümde sıkça karşımıza çıkan bakış açısı (*point of view*) kavramının da incelenmesi gerekmektedir.

C. Bakış Açısına Sahip Olmak veya Olmamak

Bir portreye baktığımızda tanıdığımız veya tanımadığımız, fakat bize anlamlı gelen bir yüz görürüz. Resimdeki insanın bakışı, duruşu, yüz ifadesi bizim için bir anlam ifade eder. Fakat aynı zamanda, o resmin bir tuvale vurulan fırça darbelerinin bıraktığı boya parçalarından ibaret olduğunu da biliriz. Daha da ötesi tuvalin de boya parçalarının da aslında atom adı verilen madde parçacıklarından başka bir şey olmadığını da kabul ederiz.

Aynı cisme baktığımızda farklı şeyler görebilmemiz bakış açısı kavramı ile ilgilidir. Her insan dünyayı kendi birinci şahıs perspektifinden görmektedir. Ancak dünyanın üçüncü şahıs perspektifinden anlaşılabilen yönleri de bulunmaktadır. Yukarıdaki örnekten hareket edersek portrede anlamlı bir insan yüzü görmek birinci şahıs bakış açısının bir sonucudur. Aynı portrenin boya parçalarından oluştuğunu bilmek ise üçüncü şahıs bakış açısı ile mümkün olmaktadır.

İnsanın bakış açısından hiçbir zaman soyutlanamadığı düşünüldüğünde felsefe tarihinde sorulan hemen her sorunun bu kavram ile ilişkili olduğu görülebilmektedir. Bu durum özellikle zihin felsefesinde ve bilinç kavramı için çok daha belirgindir. Bilinci açıklayan yaklaşımlar incelendiğinde bütün yaklaşımların iki ana kategoriden birine ait olduğu fark edilmektedir. Bu iki kategori bilinci öznel

²¹¹ Nagel, "Limits of Objectivity, 91.

²¹² Nagel, "Limits of Objectivity, 91.

perspektiften ele alan birinci şahıs açıklaması, diğeri ise bilinci nesnel yönleri ile tanımlayan üçüncü şahıs açıklamasıdır.²¹³

İki bakış açısının doğası çok farklıdır. Üçüncü şahıs bakış açısının en önemli özelliği herkes için geçerli, genel bilgiler sağlamasıdır. Birinci şahıs bakış açısı ise dünyanın bize nasıl göründüğünü anlatmaktadır. Gökyüzünün maviliği, ormanların yeşilliği, toprağın kokusu, sevgi, nefret, kısacası deneyimlediğimiz her şey birinci şahıs bakış açısından anlamlıdır. Üçüncü şahıs bakış açısına göre ise dünya ve içindekiler atomlar, atom altı parçacıklar ve bunların birbirleri ile etkileşimlerinden oluşmaktadır. Bizim akışkan, renksiz bir sıvı olarak gördüğümüz su, üçüncü şahıs bakış açısından iki hidrojen ve bir oksijen atomunun bileşiminden oluşan bir maddedir. Bu madde belli kurallara göre belli davranışlar sergilemektedir. Belli bir basınç altında belli sıcaklıklarda hal değiştirir; katı veya gaz haline geçer. Yüzey gerilimi, özgül ağırlığı gibi kavramlarla tanımlanan bazı özelliklere sahiptir. Suyun bu özellikleri ile ilgili bilgiler bakış açısından bağımsız, herkes için her zaman ve her yerde geçerli bilgilerdir.

Üçüncü şahıs bakış açısı nesnel bilginin ön şartı olarak kabul edilmektedir. Buna göre dünya bize görüldüğünden farklıdır. Duyu organları yoluyla algıladığımız şeyler dünyanın kendi zatında nasıl olduğunu göstermemektedir. Bizim dünya hakkındaki algılarımız ihtiyaçlarımıza göre şekillenmiş ortak yorumlar topluluğudur. Bu yorumlar dünyayı kendi perspektifimizden nasıl ördüğümüzü göstermektedir. Dünyanın gerçekte nasıl olduğu birinci şahıs bakış açısından anlaşılamaz.

Bu bakış açısı varlıkları belli bir merkezden görmemektedir. Dünyada bulunan şeylerin belli özellikleri bulunmaktadır, fakat bu özelliklerin hiçbirisi öznel algılarla ilişkili değildir. Bu bakış açısından bakıldığında, fiziksel dünyanın kendisinde bir bakış açısı içermediği ve hiçbir şeyin sadece belirli bir bakış açısından görünemeyeceği kabul edilir.²¹⁴

²¹³ Shaffer, *Zihin Felsefesi*, 31.

²¹⁴ Nagel, "Limits of Objectivity", 80.

Nagel, üçüncü şahıs bakış açısı kavramını bakış açısının yokluğu şeklinde anlamaktadır. Çünkü her bir bakış açısı kendi dışındaki bakış açıları tarafından gözlemlendiğinde hiçbir bakış açısına bağlı kalınmayacağı ortaya çıkmaktadır.

Bakış açısından kurtulma yaklaşımı evren hakkındaki bilgimizi genişletmede oldukça faydalı olmuştur. Duyularımız bilgi edinme sürecinde ilk adımı oluşturmaktadır. Fakat duyularımız birinci şahıs bakış açısına bağlı olduklarından nesnel bir bilgi kaynağı oldukları söylenemez. Üçüncü şahıs bakış açısı duyular yoluyla elde edilen bilgilerin çok ötesine ulaşabilmektedir. Buna göre, eğer fiziksel dünyanın matematiksel özelliklerini anlayabilir ve rasyonel yaklaşımdan ayrılmazsak hiçbir duyumuz olmasa bile nesnel bilgiye sahip olabiliriz.²¹⁵

Yukarıdaki açıklamalara göre dünyanın bize nasıl görüldüğü ile gerçekte nasıl olduğu arasında bir fark vardır. Dünyanın kendi zatında nasıl olduğunun bilgisini üçüncü şahıs bakış açısı ile diğer bir deyişle, bakış açısı içermeyen bir yöntem ile bilebiliriz. Ancak bu akıl yürütme dünyanın çok önemli bir parçasını analiz dışında bırakmaktadır: İnsanı. Dünyanın kendi zata, dağlar, taşlar, ağaçlar, denizler gibi insanı da kapsamaktadır. Diğer bir deyişle, bilinç sahibi insan da diğer varlıklar gibi dünyanın üçüncü şahıs bakış açısından anlaşılabilen gerçekliğine dahildir. Fakat insan, kendi zatında bakış açısı bulunmayan dünyanın bakış açısına sahip bir parçasını oluşturmaktadır. Çünkü “.... Her öznel fenomen esasında tek bir bakış açısı ile bağlantılıdır....”²¹⁶ Bu durum, gerçekliğin üçüncü şahıs bakış açısının sağladığı nesnel bilgi yoluyla anlaşılabilceği düşüncesinin önünde aşılması gereken bir engel oluşturmaktadır. Buradaki soru şudur: Bakış açısı içermeyen bir dünyada birinci şahıs bakış açısının varlığı nesnel olarak nasıl açıklanabilir. Bu soru doğrudan bilinci işaret etmektedir. Çünkü bakış açısı kavramı bilinçli olmayı ifade eder. Bilinçli olmayı tanımlayan “nasıl bir şey” ifadesi kesin bir şekilde bakış açısını vurgulamaktadır. Bir insan veya bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğu hakkındaki gerçekler belirli bir bakış açısını meydana getirmektedirler.²¹⁷ “Nasıl

²¹⁵ Nagel, “Limits of Objectivity”, 79.

²¹⁶ Nagel, “What Is It Like to Be a Bat”, 437.

²¹⁷ Nagel, “What Is It Like to Be a Bat”, 441.

bir şey” sorusu birinin bakış açısından nasıl bir şey demektir. Nagel’in ifadelerine başvurursak: “... yarasanın bakış açısı ortadan kaldırılırsa yarasa olmak gibi bir şeyden geriye ne kalır?”²¹⁸

Kendinde bakış açısı içermeyen bir dünyada bakış açısına sahip varlıkların bulunmasının ne anlama gelebileceği Nagel için hayati önemde bir sorudur. Onun *The View from Nowhere* adlı kitabı, sırf iki bakış açısının nasıl birleştirilebileceği problemini ele almaktadır. Nagel, kitabın konusunu ilk cümlesinde şöyle ifade etmiştir: “Bu kitap tek bir problem hakkındadır: dünyanın içinde yer alan belirli bir kişinin perspektifi ile aynı dünyanın, o kişinin bakış açısını da içeren nesnel görünüşünün nasıl birleştirilebileceği hakkında.”²¹⁹

Ona göre probleme öznel ve nesnel olmak üzere iki yönden yaklaşmak mümkündür. Eğer probleme öznel yönden yaklaşılsa şu soruların cevabı aranacaktır: Bizim algılarımızdan bağımsız bir dünya hakkında nasıl olup da bir anlayış geliştirebilmekteyiz.? Böyle bir dünya hakkında geliştirdiğimiz anlayışın doğru olduğunu nereden bilebiliriz? O zaman problem klasik anlamda şüphecilik, idealizm veya tekbencilik problemi olacaktır.

Probleme nesnel yönden yaklaşılması durumunda ise şu sorunun cevabının verilmesi gerekecektir: Kendisinde bakış açısı içermeyen var olan bir dünyada bir kişiye, birine ait bir bakış açısına, diğerlerine ait bakış açılara ve bu bakış açılarından kaynaklanan değişik türlerdeki hüküm nesnelere nasıl yer olabilir.²²⁰

Görüldüğü gibi böyle bir problemin ortaya çıkmasının sebebi kendi içinde bakış açısı bulunmayan bir dünyada bilincin var olmasıdır. Bu durum fiziksel nesnelliğin gerçekliğin tek ve genel formunu ifade ettiği fikrine en büyük meydan okumayı temsil etmektedir.²²¹

Dünya, fiziksel gerçeklikten ibaret kabul edildiğinde bilincin de bu fiziksel gerçekliğe ait olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu durumda gerçekliği açıklamak için kullanılan üçüncü şahıs bakış açısının bilinci de açıklayabilmesi

²¹⁸ Nagel, “What Is It Like to Be a Bat”, 443.

²¹⁹ Nagel, *The View from Nowhere*, 3.

²²⁰ Nagel, “Limits of Objectivity”, 95-96.

²²¹ Nagel, “Limits of Objectivity”, 81.

gerekir. Ancak, problem burada kendini göstermektedir. Üçüncü şahıs bakış açısı, bilincin birinci şahıs bakış açısı gerçekliklerini açıklayamamaktadır. Çünkü, dünyanın bize nasıl görüldüğü ile ilgili özellikler üçüncü şahıs bakış açısından anlaşılamamaktadır.

Bu durumda, gerçekliğin üçüncü şahıs bakış açısının nesnel anlama yöntemi ile anlaşılamayan yönleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, üçüncü şahıs bakış açısının gerçekliğin tamamını anlamak için yeterli olmadığı görülmektedir.²²²

Diğer taraftan, Nagel birinci şahıs bakış açısı kavramını bambaşka bir yönden de ele almaktadır. Zihin felsefesinde kullanılan argümanların geliştirilmesinde de diğer alanlarda olduğu gibi düşünce deneylerinden yararlanılmaktadır. Bu düşünce deneylerinin çoğu bazı durumların kavramsal olarak düşünülebilir düşünülememesine dayandırılmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde yer verilen, işlevselciliğe yöneltilen eleştirilerden “düşünülebilirlik argümanı” tam olarak böyle bir düşünce deneyi özelliği taşımaktadır. Düşünülebilirlik argümanının yanında zihin-beden özdeşliği teorisine karşı ileri sürülen “çoklu gerçekleşme kuramı” da yine kavramsal bir düşünülebilirliğe dayandırılmaktadır.

Kavramsal olarak düşünülebilen durumlar bilinç ile ilgili açıklamalarda büyük önem taşımaktadır. Çünkü, belli durumların düşünülebilirlikleri göz önüne alınarak bilinç hakkında çeşitli yaklaşımlar geliştirilmektedir. Ancak, bir durumun kavramsal olarak düşünülebilmesi her zaman o durumun gerçekten mümkün olduğunu göstermemektedir. Zombi argümanını ele alacak olursak, kavramsal açıdan düşünüldüğünde fiziksel yapısı bizimle birebir aynı olmakla birlikte bilinç taşımayan ikizlerimizin olabilmesine bir engel gözükmemektedir. Aynı şekilde zihinsel özelliklerin biyolojik olmayan farklı maddelerden yapılmış sistemlerde de gerçekleşebilmesi (çoklu gerçekleşme kuramı) kavramsal olarak mümkün

²²² Nagel, “Limits of Objectivity”, 80.

görülmektedir. Ancak Nagel, kavramsal düşünülebilirliğin birinci şahıs bakış açısının bizi yanlış yönlendirmesinin bir sonucu olabileceğini düşünmektedir.²²³

Dünyaya bakış açısından soyutlanarak bakmak mümkün olmadığı gibi düşünce süreçlerimiz de bakış açımızın etkisi altında şekillenmektedir. Bu nedenle, indirgemeci olsun veya olmasın bilinç hakkında geliştirilen düşünceler birinci şahıs bakış açısının özelliklerini taşımaktadır. Bu durum, bilinç ile ilgili düşünceleri incelerken göz önünde bulundurulmalıdır.

Nagel bilinç ile ilgili düşüncelerini geliştirirken bu durumunu da ele almakta ve sonuçlarını değerlendirmektedir. Çünkü insanın düşüncesinin kavramsal bir düşünme süreci yoluyla nesnel bir gerçeğe ulaşma yeteneği taşıyıp taşımadığı bilincin indirgemeci açıklamalarındaki eksiklikleri fark edebilmek için önem taşımaktadır. Bu konu, daha çok bilincin indirgenmesi ile ilgili olduğundan çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınacaktır.

Bilinç, nesnellik ve bakış açısı kavramlarının bağlantısı hakkında yukarıda yapılan açıklamalar cevaplanması gereken bazı soruları akla getirmektedir: Bilincin genellikle indirgenmeye çalışıldığı fiziksellikten ne anlaşılmaktadır? Bilincin nesnel bir anlayışı kesinlikle imkânsız mıdır? Gerçekliğin bilinç gibi birinci şahıs bakış açısını da içerecek şekilde nesnel bir anlayışına varılabilir mi? Kendi zihnimiz için nesnel bir bakış açısından bir kavramsallaştırma yapmak mümkün müdür? gibi sorular bunlardan bazılarıdır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde bilincin indirgenmesi tartışmaları eşliğinde Nagel'in bu sorulara nasıl yaklaştığı ortaya konulacak ve yukarıdaki soruların cevabına ulaşılmaya çalışılacaktır.

²²³ Thomas Nagel, "Conceiving the Impossible and the Mind–Body Problem", *Philosophy* 73/285 (1998): 337.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GERÇEKÇİ OLMAK VE İMKANSIZI DÜŞÜNMEK: BİLİNCİN İNDİRGENMESİ

I. BİLİNCİN FİZİKSELE İNDİRGENMESİ

A. Fizikalist İndirgemeciliğin Genel Özellikleri

Çalışmanın birinci bölümünde zihinsel özelliklerin fiziksel dünyanın içine yerleştirmek amacıyla çeşitli indirgemeci düşüncelerin geliştirildiği açıklanmıştı. Zihinsel özelliklerin fiziksel bir temelde açıklanmasını öngören bu düşünceler bilinci de açıklama iddiasındadırlar. Fizikalist indirgemeci düşüncelere göre bilinç tamamen fiziksel bir şeydir. Bu nedenle düalist yaklaşımların bilincin açıklanmasında hiçbir geçerliliği yoktur.

Fizikalist indirgemeci yaklaşımlar başlıca iki kabulden hareket etmektedirler. Birinci kabul evrenin bütünüyle maddeden ve maddenin etkileşiminden ortaya çıkan fenomenlerden ibaret olduğudur. Bu düşünceye materyalizm veya fizikalizm adı verildiği daha önce açıklanmıştı. İkinci kabul ise evrenin nedensel olarak kapalı olduğudur. Bu düşünceye göre dünyada meydana gelen herhangi bir fiziksel olayın sebebi mutlaka fizikseldir. Diğer bir deyişle fiziksel dünyada sonucun mutlaka fiziksel bir sebebi bulunmaktadır.²²⁴

Bu ön kabuller bilincin de maddi-fiziksel bir temelden kaynaklandığının kanıtı olarak görülmekte ve fizikalist indirgemeci yaklaşımlar bu kabuller üzerine inşa edilmektedirler. Bilincin fiziksel bir sistem olan insanın davranışlarından veya davranış eğilimlerinden ibaret olduğunu söyleyen davranışçılık yaklaşımında bu kabuller açıkça görülebilmektedir. Davranışçılığa göre bilincin içsel, öznel bir boyutu bulunmamaktadır. Çünkü üçüncü şahıs bakış açısından başka bir kişinin

²²⁴ Kim, *Philosophy of Mind*, 112.

işsel yaşantısını gözlemlemek mümkün değildir. Tek gözlemlenen şey davranıştır. Bu nedenle, bilinç hakkında konuşulacaksa davranışlardan başka bir şeyden konuşulmamalıdır. Bir kişinin bilinçli işsel durumlarından bahsetmesi üçüncü kişi açısından herhangi bir anlam taşımamaktadır. Kaldı ki bir kişinin bilinçli olup olmadığı onun davranışlarını gözlemleyerek anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bilinç fiziksel bir olay olan davranışa indirgenerek anlaşılmalıdır.

Zihin-beden özdeşliği teorisi ise bilincin doğrudan beynin belli bir durumu olduğunu kabul etmektedir. Zihinsel bir özellik olan bilinç, beynin belli bir durumundan başka bir şey değildir. Bilinç ve beyin arasında tam bir aynılık bulunmaktadır. Özdeşlik teorisinin yapısındaki indirgeme çok açık bir şekilde görülebilmektedir. Bilinç doğrudan fiziksel yapı ile özdeşleştirilmektedir. Bu açıdan özdeşlik teorisi indirgemenin klasik bir örneğini oluşturmaktadır. Teoriye göre, bilimsel gelişmeler sonucunda bilincin belli bir beyin durumu olduğu ortaya çıkacaktır.

İşlevselcilik ise bilinci bir makinenin işlevlerinden biri gibi görmektedir. Buna göre bilinç, beyinde gerçekleşen fiziksel süreçlerin bir fonksiyonundan ibarettir. Bu açıdan bakıldığında başka maddelerden oluşmuş fiziksel bir sistemde de bilinç ortaya çıkabilir. Örneğin bir robot yeterince karmaşık bir mekanizmaya sahipse bilinçli davranış örnekleri gösterebilir. Önemli olan şey sistemin işsel, öznel deneyimi değil, yerine getirdiği işlevdir. Bu yaklaşıma göre de bilinçten bahsedildiğinde işsel, öznel bir deneyimden bahsedilmiş olmamaktadır. Bilinç, insan (veya hayvan) organizmasının işlevlerinden ortaya çıkan bir fenomendir. Bu nedenle, bilinç derken kastedilen şey işsel bir deneyim hali değil, organizmanın belli nitelikteki bir işlevidir.

Bilinci fiziksele indirgemeye çalışan bu yaklaşımların belli ortak noktaları bulunmaktadır. Yukarıda açıklanan iki ön kabul her üç yaklaşımda da kendini göstermektedir. Bu üç yaklaşımın fizikalizm hakkındaki düşünceleri de temelde aynıdır. Buna göre, var olan her şey maddidir. Bu açıdan her üç yaklaşım da monist (tekçi) özelliktedir. Dünyada var olan tek cevher maddedir ve bilinç adı verilen zihinsel fenomen de bu cevherden ibarettir.

Fizikalist indirgemeci yaklaşımlar Nagel tarafından yoğun eleştirilere uğramıştır. Hatta Nagel'in bilinç hakkında her söylediği sözün onun indirgenmesi ile ilgili olduğu söylenebilir. Onun bilinci indirgemeye çalışan yaklaşımlara getirdiği eleştiriler, fizikalizmin nasıl anlaşılması gerektiği üzerine söyledikleri dikkate alınmadan anlaşılamaz.

B. Fizikalizmin Gerçekliği

Nagel, fizikalizm²²⁵ hakkındaki en erken düşüncelerini Fizikalizm (*Physicalism*) adlı makalesinde açıklamaktadır.²²⁶ Makalenin ilk cümlesinde, daha sonraki düşüncelerinin gelişiminde de anahtar rol oynayacak olan yaklaşımını sergilemektedir: “Fizikalizmin muhtemelen gerçek olamayacağını düşünmenin nedenlerini incelemek bu makalenin amacıdır.”²²⁷

Nagel'e göre fizikalizm, bir insanın bütün psikolojik özellikleri ile birlikte aslında fiziksel bedeninin üstünde ve ötesinde bir şey olmadığını savunan tezdır.²²⁸ Bu teze göre insana zihinsel olarak nispet edilen bütün özellikler aslında fiziksel bedeninin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu, suyun bir sıvı olarak sahip olduğu özelliklerin iki hidrojen ve bir oksijen atomundan oluşan moleküllerin özelliklerinden başka bir şey olmamasına benzetilebilir. Suyun ısınması moleküllerinin enerji kazanması, donması da moleküllerinin belli bir duruma geçmeleridir. Bunun gibi, suyun bütün özellikleri moleküllerinin davranışlarıyla açıklanabilir. Aynı şekilde insanın zihinsel özellikleri de onun fiziksel varlığı olan bedeninin özellikleri tarafından belirlenmektedir. Çünkü insan denilen varlık sadece bir bedenden ibarettir.

Nagel, fizikalizmi temel alan teorilerin, zihin beden arasında öngördükleri özdeşlik düzeyine göre 4 tür fizikalizm kabul ettiklerinin düşünmektedir. Birinci

²²⁵ Fizikalizm terimi ilk defa Viyana Çevresinin kurucularından Avusturya'lı felsefeci Otto Neurath tarafından kullanılmıştır. Bkz. Otto Neurath, “Physicalism: The Philosophy of the Vienna Circle”, *Philosophical Papers 1913–1946 içinde*, ed. R.S. Cohen-M. Neurath (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1983), 48–51.

²²⁶ Thomas Nagel, “Physicalism” *The Philosophical Review* 74/3 (1965): 339-356.

²²⁷ Nagel, “Physicalism”, 339; Yayın yılı 1965 olan makalenin önceki bir versiyonunun 1964 yılında Amerikan Felsefe Derneğinin Pasifik kolunda okunduğuna dikkat etmek gerekmektedir.

²²⁸ Nagel, “Physicalism”, 339.

tür fizikalizm Nagel tarafından “güçlü fizikalizm olarak adlandırılmaktadır. Buna göre, her psikolojik durum ile fiziksel karşılıkları arasında genel bir özdeşlik bulunmaktadır. Nagel’e göre bu tür bir fizikalizm kabul edilemeyecek ölçüde güçlüdür. Birincisinden daha zayıf bir özdeşlik öngören ikinci tür fizikalizme göre ise özellikle duyular düzeyinde genel özdeşlikler bulunmaktadır. Fakat, geri kalan her durum için özel özdeşlikler söz konusudur. Bundan da daha zayıf olan üçüncü tür fizikalizme göre ise özel durumlarda dahi her bir psikolojik durum için fiziksel bir karşılık bulunmak zorunda değildir. Akla gelebilecek en zayıf fizikalizm ise özel özdeşlikleri bile gerekli görmez. Fakat böyle bir teorinin diğer görüşlerinden hangilerinin fizikalizme uygun olacağını belirlemek kolay değildir.²²⁹

Nagel kendisinin üçüncü türden zayıf bir fizikalist teorinin doğru olduğuna inandığını söylemektedir.²³⁰ Burada doğru olduğuna inanmakla birlikte Nagel’in kişisel olarak fizikalizmi son derece itici bulduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu kişisel duygu, fizikalizme yapılan itirazların geçersizliğini anlamış olmasına rağmen devam etmektedir.²³¹

Nagel’in fizikalizme karşı hissettiği rahatsızlığın kaynağı, öznel ve nesnel arasında kapanması mümkün olmayan bir boşluk olduğu düşüncesinde yatmaktadır. Bu düşüncenin dayandığı argüman “ben” için sadece fiziksel bir şey olamayacağı hissidir. Çünkü “ben” zihinsel özellikler de taşımaktadır. İnsan farklı zihinsel özelliklerin öznesi durumundadır. Fakat hiçbir fiziksel nesne insanın sahip olduğuna benzer zihinsel özelliklerin öznesi değildir.²³²

Bu düşünce, her ne kadar fizikalizmin insana rahatsızlık verici bir yaklaşım olduğunu ifade etse de Nagel’e göre onun yanlışlığını ispatlamamaktadır. Kaldı ki buradaki argüman, düalizm de dahil psikolojik durumların öznesini bir cevherle özdeşleştiren ve bu durumların bu cevherin özellikleri olduğunu iddia eden her düşünceyi reddetmek için kullanılabilir.²³³

²²⁹ Nagel, “Physicalism”, 340.

²³⁰ Nagel, “Physicalism”, 340.

²³¹ Nagel, “Physicalism”, 340.

²³² Nagel, “Physicalism”, 353-354.

²³³ Nagel, “Physicalism”, 354-356.

Nagel'in Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir adlı makalesinde açıkladığı görüşlerine geçmeden önce şu hususun belirtilmesinde yarar görülmektedir. Fizikalizm adlı makalede Nagel fizikalizmden ne anladığını açıklamakta ve fizikalizmin doğru olamayacağını savunan düşünceleri değerlendirmektedir. Onun değerlendirmelerinden anlaşıldığı kadarıyla fizikalizmin doğru kabul edilmesi durumunda bilincin fiziksele indirgenmesi kaçınılmaz görünmektedir. Çünkü zayıf bir fizikalizm doğru kabul edilse de bilinci açıklamak için geliştirilen düşünceler belli bir derecede indirgemeci olmak zorunda kalacaktır. Bu nedenle, "Fizikalizm" adlı makaledeki düşüncelerinden bilinç hakkında belli bir düzeyde (zayıf) indirgemeci bir açıklamaya karşı çıkmadığı görülmektedir.²³⁴

"Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir" makalesinde ise Nagel'in düşüncelerinde hissedilir bir değişim göze çarpmaktadır. Bu makalede Nagel, fizikalizmle ilgili düşüncelerini bilincin indirgenmesi hakkındaki değerlendirmeleri bağlamında ortaya koymaktadır. Burada da fizikalizmin doğru olduğuna dair görüşünü korumakta, ancak onun nasıl doğru olduğu anlaşılamayan bir yaklaşım olarak nitelenmektedir. Ancak, "Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir" makalesinde bilinç hakkındaki indirgemeci açıklamaların başarısız olduğunu ve yapıları itibarıyla da başarısızlığa mahkûm göründüklerini söylemektedir.²³⁵

Bu makalede Nagel'in ortaya koyduğu argüman şöyle gelişmektedir: İndirgemeci herhangi bir yaklaşım mutlaka indirgenecek olan şeyin analizini esas almalıdır. Eğer indirgenecek olan şeyin bazı özellikleri analiz dışında bırakılırsa çözümü aranan denklem yanlış kurulmuş olacaktır. Dünyadaki her şeyin maddi olduğu tezi, açıklamasına zihinsel özelliklerin öznel karakterini de dahil edemezse fizikalizmin doğru olduğunun savunulması mümkün olmayacaktır. Bilinç hesaba katılmadığında gayet geçerli görünen indirgemeci açıklamaların bilinci de açıklamakta olduklarını kabul etmek için hiçbir sebep bulunmamaktadır. Buradan çıkan sonuç şudur: Deneyimin öznel karakterinin ne olduğuna dair belli bir anlayış sahibi olmadan fizikalist bir teorinin kurulması için neye ihtiyaç olduğunu bilmek

²³⁴ Nagel, "Physicalism", 340.

mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, eğer fizikalizm savunulacaksa deneyimin fenomenal özelliklerinin²³⁶ de fiziksel bir açıklaması yapılmalıdır.²³⁷

Bu açıklamalara göre Nagel, fizikalizmin doğru olduğunun kabul edilmesi için bilinci de açıklaması gerektiğini düşünmektedir. Fizikalizm, dünyadaki madde ve özelliklerin tamamını açıklasa dahi eğer bilinci bu açıklamanın dışında bırakıyorsa doğruluğunu kanıtlanmış sayılmayacaktır. Çünkü diğer bütün her şey gibi bilinç de bu dünyanın bir parçasıdır. Bu nedenle, bilinç dünyanın fizikalist bir açıklamasında eksik halka konumunda bulunmaktadır.

Benzer bir görüş David Papineau (1947-) tarafından da dile getirilmektedir. Buna göre, materyalist bir açıklama bilincin neden ontolojik olarak maddi dünyadan ayrı bir varlık olarak düşünüldüğünü açıklamalıdır.²³⁸ Eğer bilinç tamamen fiziksel bir şey ise neden insanlara fiziksel değilmiş gibi görünmektedir?

Fizikalist bir açıklamanın bilinci de içermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Fakat böyle bir açıklamanın gerçekten bilinci de kapsaması mümkün müdür? Bu soruya Nagel'in cevabı olumsuzdur. Ona göre, deneyimin öznel karakteri göz önüne alındığında fizikalizmin bilinci açıklaması imkânsız görünmektedir. Çünkü bilinçli bir durum her zaman tek bir bakış açısına bağlıdır. Bir kişinin yaşadığı bilinçli deneyim her zaman o kişiye özgüdür ve sadece o kişinin bakış açısından anlaşılabilir. Kişinin bakış açısı hesaba katılmadığında (üçüncü şahıs bakış açısından bakıldığında) bir çiçeğin kokusunun o kişiye bir deneyim yaşattığından bahsedilemez. Fizikalist bir açıklama ise nesnel yapısı sebebiyle bu bakış açısını dışarıda bırakmak zorunda kalmaktadır.²³⁹

Nagel, fizikalizmin nesnellik anlayışını bir tür idealizm olarak görmektedir. Nesnel gerçekliğin var olan tek gerçeklik olduğunu kabul etmek Nagel'e göre idealizmin bir türüdür. Gerçeğin fiziksel ve nesnel araçlarla ulaşılabilenlerden ibaret olduğu düşüncesi bütün gerçekliğin insan zihninin kavradıklarından ibaret

²³⁶ Deneyimin fenomenal özellikleri hakkında açıklama için çalışmanın 59 ve 60. sayfalarına bakınız.

²³⁷ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 437.

²³⁸ Papineau, *Thinking About Consciousness*, 3.

²³⁹ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 437.

olduğunu savunan idealizmden yapı itibarıyla farklı değildir. Bu açıdan, fizikalizm bir tür idealizm üzerine kurulmuştur denilebilir.²⁴⁰

Fizikalizmin bilinci açıklamakta yetersiz görünmesi Nagel'e göre onun yanlış olduğunu düşünmeyi gerektirmemektedir. Ortaya atılan fizikalist yaklaşımların hatalı nesnel analizlere dayanıyor olmaları mümkündür. Şu anda bulunduğumuz noktada fizikalizm için söylenecek en doğru şey şu olacaktır. “.... fizikalizm anlayamadığımız bir pozisyonudur, çünkü hali hazırda onun nasıl doğru olabileceğine dair bir kavrayışımız bulunmamaktadır.”²⁴¹

Nagel, fizikalizm karşısındaki durumumuzu maddenin enerjiden ibaret olduğu düşüncesini örnek göstererek açıklamaktadır. Madde ile enerjinin aslında aynı şey olduğu genel bir bilgi haline gelmiştir. Fizik bilgimize göre madde enerjinin çok yoğun halidir. Fakat madde ile enerjinin aynı şey olduğunu bilmek bu bilginin nasıl doğru olduğunu kavramak anlamına gelmemektedir. Madde ve enerji hakkında bilimsel bilgilere sahip değilsek bu ikisinin aynı şey oldukları bilgisi bizim için içine nüfuz edemediğimiz bir inanç olacaktır. Kavramsal arka plan, bir düşüncenin doğru olup olmadığına dair bir anlayış geliştirilmesinin ön şartıdır. Madde ve enerjinin aynı şey olduğunun Sokrates öncesi bir filozofa söylendiği düşünülebilir. Gerekli kavramsal arka plandan yoksun olan o filozof bu bilgiyi nasıl anlamlandıracaktır? Aynı şekilde, fizikalizmin doğru olduğunu bilmek onun nasıl doğru olduğunu bilmeyi gerektirmemektedir. Zihinsel ile fizikselin nasıl aynı şey olabileceği hakkında kavramsal bir çerçevemiz bulunmamaktadır. Bu nedenle fizikalizmin doğru olduğuna dair güçlü deliller bulunsa da onun nasıl doğru olabileceği şu an için kavrayış alanımızın dışında bulunmaktadır.²⁴² Nagel'in bu görüşü onun bilincin indirgenmesi konusunda bilinemezci (agnostik) olduğunun düşünülmesine yol açmıştır. Bu görüş bazı felsefeciler tarafından “İlkeli

²⁴⁰ Nagel, “Limits of Objectivity”, 91.

²⁴¹ Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?”, 446.

²⁴² Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?”, 447.

Bilinemezcilik” (*Principled Agnosticism*)²⁴³ olarak bazıları tarafından “Geçici Gizemcilik” (*Temporary Mysterianism*)²⁴⁴ olarak adlandırılmaktadır.

Diğer bazı felsefecilere göre ise Nagel bu makalede sadece fizikalist yaklaşımları eleştirmekle yetinmemektedir. Makalenin sonunda fizikalizme olduğu kadar bakış açılarını görmezden geldikleri için bilince ilişkin bütün teorilere itiraz etmektedir.²⁴⁵

II. BİLİNCİN İNDİRGENMESİ VE NESNELLİK

Fizikalist indirgemeci yaklaşımların bilincin fiziksel bedene indirgemeye çalıştıkları daha önceki bölümde açıklanmıştı. Bu yaklaşımlardan bazıları bilinci bedeninin davranışına, bazıları beynin kendisine, bazıları da beynin işlevine indirgemektedir.

İndirgeme ile ilgili bilgiler çalışmanın birinci bölümünde verilmişti. Bilinç hakkındaki indirgemeci açıklamalar ve Nagel’in eleştirilerine geçmeden önce indirgemeci açıklamanın özelliklerini kısaca belirtmek yararlı olacaktır.

İndirgeme üst düzey bir özelliği daha alt düzey bir özellik bakımından açıklamaktır. İndirgemeci açıklama kabaca iki aşamadan oluşan bir süreçle gerçekleşmektedir. Açıklamanın ilk aşamasında indirgenecek özellik nedensel rolüne veya işlevi ile tanımlanmaktadır. İkinci aşamasında ise bilimsel ve deneysel çalışmalarla üst düzey özelliklerin işlevsel rolünün aslında alt düzey özellikler tarafından gerçekleştirildiği nedensel olarak gösterilmektedir. Bu şekilde indirgemeci açıklama tamamlanmış olmaktadır.²⁴⁶

İndirgemeci açıklama biyolojiden bir örnek verilerek somutlaştırılabilir. Gen hakkında indirgemeci bir açıklama için öncelikle genin biyolojik işlevi tanımlanır. Bu tanım kabaca şöyledir: Gen, canlı organizmanın kalıtsal bilgilerini taşıyan, aktaran ve çözümleyen bir mekanizmadır. Böylece genin işlevsel bir tanımı ortaya konulmuş olmaktadır. Bu aşamadan sonra gerçekleştirilen bilimsel

²⁴³ Owen Flanagan, *Consciousness Reconsidered*, 90.

²⁴⁴ Josh Weisberg, “The Hard Problem of Consciousness”, Internet Encyclopedia of Philosophy. Erişim 03.05.2019. <https://www.iep.utm.edu/hard-con/>.

²⁴⁵ Frank Jackson, “Epiphenomenal Qualia”, *The Philosophical Quarterly* 32/127 (1982): 131.

²⁴⁶ Andrew Lee, “Reductive Explanation and Qualia”, *Aporia* 21/2 (2011): 2.

çalışmalarla genin gözlemlenen işlevinin aslında DNA molekülleri tarafından yerine getirildiği kesin olarak gösterilir. Böylece gen hakkındaki indirgemeci açıklama tamamlanmış olur.²⁴⁷

Bilinç hakkındaki indirgemeci açıklamaların da temelde aynı yapıya sahip oldukları kolayca fark edilmektedir. Ancak, bilincin indirgemeci açıklamaları gerek kavramsal gerekse deneysel olarak doğrulanamamaktadır.

Nagel'e göre indirgemeci açıklamaların bu başarısızlığının nedeni indirgemeye çalıştıkları bilincin en önemli özelliğini göz ardı etmeleridir. Bu özellik deneyimin öznel karakteridir. Bütün indirgemeci açıklamalar deneyimin öznel bir karakterinin bulunmadığı varsayımından hareket etmektedirler. Bu nedenle bu açıklamalar indirgemeye çalıştıkları şeyin var olmadığı bir durumda anlamlı olmaktadır. Ancak, bu indirgemeye çalıştıkları bilinci açıklama anlamına gelmemektedir.²⁴⁸

Dünyayı biz içinde olmasak da var olacağını kolaylıkla hayal edebilmekteyiz. Bize göre dünya bizim varlığımıza bağlı olmayan bir gerçekliktir. İnsanların bulunmadığı bir dünyada ağaçların, taşların, kayaların, denizlerin var olacaklarını bilmekteyiz. Fakat, bilinen bir soruyu soracak olursak insanın (ve hayvanların) olmadığı bir dünyada düşen bir ağacın çıkardığı bir ses olacak mıdır?²⁴⁹ Ses dalgalarının var olacağı açıktır. Düşen ağaç havada dalgalar oluşturacaktır fakat, bu dalgaların ses çıkartacağını söyleyemeyiz.

Bilincin indirgemeci açıklamaları da bu örnekteki gibi bilincin olmadığı bir dünya kurgusu temel alınarak oluşturulmuş bir kavram çerçevesi içinde geliştirilmektedir. Deneyimin aslında fiziksel bir şey olduğunu göstermeye çalışmak insanın olmadığı bir dünyada sesin var olacağını açıklamaya çalışmaya benzetilebilir.

İndirgemeci yaklaşımlar, bilinci açıklama problemini fiziksel nesne veya özelliklerin indirgenmesi problemi gibi ele almaktadırlar. Fakat, bilincin indirgenmesi çabalarında karşı karşıya kalınan problem yukarıdaki örnekte

²⁴⁷ Andrew Lee, "Reductive Explanation and Qualia", 2.

²⁴⁸ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 436.

²⁴⁹ Heil, *Philosophy of Mind: A Contemporary Introduction*, 1.

açıklanan gen-DNA problemi ile temelden farklıdır. Fakat, indirgemeci açıklamalar bu durumu görmemeyi tercih etmektedirler.²⁵⁰

Bu tercih indirgemeci yaklaşımların nesnellik anlayışlarının doğal bir sonucudur. Nagel'e göre nesnelliğin bir anlama yöntemi olduğu daha önce belirtilmişti. Bilincin açıklanmasındaki problem, nesnelliği gerçekliğin tamamını anlamanın tek yolu görmekten kaynaklanmaktadır.

A. Diğer Zihinler Problemi

Bilinci nesnel olarak anlama problemi kendini “diğer zihinler problemi” olarak göstermektedir. Nesnelliğin üçüncü şahıs bakış açısına bağlı oluşu, öznel gerçekliklere ulaşmasını engellemektedir. Bu nedenle nesnel bakış açısından bilinç ile ilgili asıl cevaplanması gereken soru bizim dışımızdaki insanların bir bilince sahip olduğunu nasıl bilebiliriz sorusudur. Felsefede diğer zihinler problemi olarak bilinen bu soru indirgemeci açıklamaların hareket noktasını oluşturmaktadır.

Etrafımızda gördüğümüz insanların bir bilince (veya zihne) sahip olduğunu nasıl anlayabiliriz? Bu sorunun nesnel cevabı üçüncü şahıs bakış açısından verilebilir. Bu bakış açısına göre diğer insanların bilinç sahibi oldukları ancak davranışları gözlenerek anlaşılabilir. Bu da çeşitli durumlar karşısında nasıl davrandıkları, uyaranlara nasıl tepiler verdikleri gözlenerek yapılabilir. Bu nedenle, bilinç hakkında konuşurken nesnel bir şekilde gözlenemeyecek şeylerden bahsedilmesi anlamsızdır.

İnsanların her biri içsel deneyim yaşamaktadırlar. Ancak bir başkasının deneyimini anlayabilmek için kendimizin öznesi olmadığımız bir deneyimi düşünebilmemiz gerekmektedir. Ancak bu, kendimizi başkasını yerine koyarak onun vücudunda ne hissedildiğini hayal etmekle başarılamaz.²⁵¹

Bu felsefi probleme, nesnel gerçekliğe ulaşmanın tek yolu olarak kabul edilen üçüncü şahıs bakış açısı ile yaklaşılmaktadır. Böylece, bazı felsefeciler bu problemi, yukarıda açıklandığı gibi davranışsal analizler yoluyla çözmeye çalışmakta, diğerleri işlevsel veya nedensel analizlerle çözüm bulmaya

²⁵⁰ Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?”, 435.

²⁵¹ Nagel, “Limits of Objectivity”, 84.

çalışmaktadırlar. Bu yaklaşımlara göre, fiziksel nesnellik gerçeğinin ne olduğunu anlamının yegâne yoludur. Bu nedenle bilinci de aynı derecede nesnellik sağlayacak yöntemlerle ele almak gerekmektedir.

Problemle ilgilenen diğer bazı felsefecilerse fiziksel anlamdaki nesnelliğin zihinsel alanda uygulanamayacağını düşünmektedirler. Bu felsefecilere göre diğer zihinler problemi çözümü olmayan bir tekbencilik problemidir.²⁵²

Nagel'e göre gerek indirgemecilik gerekse tekbencilik aynı hatayı yapmaktadır. Ona göre, diğer zihinleri kendimize uyguladığımızda anlamsızlaşan yöntemlerle anlayamayız.²⁵³ Bilinç sahibi olmak bizim için dışarıdan gözlenerek anlaşılmasına gerek olmayan bir gerçektir. Biz, bilinçli olduğumuzu anlamak için davranışsal, işlevsel veya nedensel analizlere ihtiyaç duymamaktayız. Fiziksel nesnelliğin birinci şahıs bakış açısına erişememesi onun gerçeğine gölge düşürmemektedir. Çünkü, Nagel'in sözleriyle söylenecek olursa "... dünyanın kendi zatında nesnel olarak kavranılabilir olması gerektiğini varsaymak için hiçbir neden yoktur."²⁵⁴

Nagel, indirgemeciliği karşılaşılan problemle yüzleşmek yerine onu yok saymayı tercih etmekle suçlar. Bu açıdan tekbencilik, her ne kadar indirgemecilikle aynı hataya düşse de daha üst düzey bir anlayışı yansıtmaktadır. Çünkü indirgemeciliğin aksine tekbencilik, eğer zihnin ne olduğunu ve dünyada nasıl var olduğunu anlamak istiyorsak yüzleşilmesi ve çözülmesi gereken problemi bir kenara atmamaktadır.²⁵⁵

Buraya kadar yapılan açıklamalardan, Nagel'in bilinç hakkındaki indirgemeci yaklaşımlara yönelttiği eleştirilerin kaynağının onun nesnellik anlayışı olduğu ortaya çıkmaktadır. Nesnellik öznel fenomenleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bilinç ise doğası gereği tamamen öznel bir perspektiften anlaşılabilir yapıdadır. Bilincin fiziksel nesnellik yoluyla anlaşılabilmesi onun başka şeylere indirgenmesini gerektirmemektedir. Bunun yerine yapılması gereken

²⁵² Nagel, "Limits of Objectivity", 84.

²⁵³ Nagel, "Limits of Objectivity", 85.

²⁵⁴ Nagel, "Limits of Objectivity", 83.

²⁵⁵ Nagel, "Limits of Objectivity", 84.

fiziksel nesnellik kavramının bu haliyle gerçekliği anlamak için yeterli olmadığını kabul etmektir. Bu yapılmayıp her durumda en nesnel ve en yansız açıklama en doğru olanıdır anlayışıyla hareket edildiğinde ise başarısız indirgemeci sonuçlar ortaya çıkmaktadır.²⁵⁶

B. İndirgemeci Fizikalizmin Çelişkisi

Nagel'in indirgemeci fizikalist yaklaşımlara yönelttiği eleştirilere daha yakından bakmak onun düşünce dünyasını daha iyi anlamaya yardım edecektir. Böylelikle, indirgemeci yaklaşımların genel yapısı da daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Nagel, bilincin davranışlara sebep olduğunu kesinlikle kabul etmektedir. Bilinçli durumlar kendilerini davranışlar yoluyla ortaya koyabilirler. Davranışlar bilincin varlığını gösteren kanıtlar olarak kabul edilebilirler. Nagel'in davranışçılığı eleştirmesi davranışların bilinçle bağlantılı olduklarını reddetmesi değildir. Onun davranışçı yaklaşımı kabul etmemesinin nedeni bilinçle ilgili analizin davranışlarla sona erdirilmesidir.²⁵⁷ Diğer bir deyişle Nagel'in davranışçılığı reddetmesinin sebebi, bilinçle ilgili bir yaklaşımın bilincin asli yapısını görmezden gelerek dış göstergelerden başka bir şeyin varlığını kabul etmek istememesidir.

İşlevselci yaklaşım ise davranışçılığın yaptığına benzer bir şekilde bilincin öznel boyutunu görmezden gelmektedir. Bilinci organizmanın işlevlerinden birine veya bu işlevlerin birleşiminden ibaret görmek bilincin öznel doğasına dair hiçbir şey söylememektedir. Bir sistemin işlevsel tanımlaması, ne kadar başarılı olursa olsun o sistemin bilinçli olup olmadığını göstermez.²⁵⁸ Çünkü deneyimin öznel karakteri işlevsel ve nedensel bir analizle anlaşılamaz.²⁵⁹

Bir davranışın açıklanmasında kırmızı renk algısının işlevsel rolü ne kadar iyi açıklanırsa açıklansın böyle bir açıklamanın kendisi, görsel deneyimin öznel

²⁵⁶ Nagel, "Limits of Objectivity", 96.

²⁵⁷ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 436-437.

²⁵⁸ Nagel, "Conceiving the Impossible and the Mind-Body Problem", 337.

²⁵⁹ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 436.

niteliğine dair hiçbir bilgi vermemektedir. Fakat, bu nitelik olmadan bilinçli bir deneyimden bahsedilemez.²⁶⁰

Gerek davranışsal gerekse işlevsel açıklamaların bilinç karşısındaki durumu bir robotun insan karşısındaki durumu ile anlaşılabilir. Her iki yaklaşımın öne sürdüğü bilinç anlayışı her şeyiyle bize benzeyen ve bizim gibi davranan fakat öznel deneyimden yoksun bir robota da uygulanabilir. Böyle bir robotun bilinçli olup olmadığı, davranışlarına veya işlevlerine bakılarak anlaşılabilir. Nagel'e göre, bilinçli olup olmadığını bilmediğimiz bir robota uygulanabilecek yaklaşımlar insan bilincine uygulandığında açıklamaya çalıştıkları şeyi görmezden gelmiş olmaktadır.²⁶¹

Bilincin görmezden gelinen özelliği öznelliktir. Nagel'e göre bilincin öznelliği bütün indirgemeci önerileri engellemektedir. Çünkü ne kadar karışık olsa da davranışçı veya işlevselci açıklamalardaki şartları sağlayan fakat yine de öznel bakış açısından yoksun (zombi) bir organizma ya da sistem mantıksal olarak mümkün görünmektedir.²⁶²

Nagel, fizikalist indirgemeci yaklaşımları eleştirirken kavramsal analizi oldukça sık kullanmaktadır. Yukarıda açıklanan davranışçı ve işlevselci yaklaşımlara yönelik eleştirileri kavramsal analize bir örnektir.

İndirgemeci yaklaşımların asıl amacı bilinci fiziksel bir dünyada nasıl var olduğunu açıklamaktır. Fakat, yukarıda açıklandığı gibi bilincin mahiyetine ait özelliği açıklamalarında ihmal etmeleri, açıklamaya çalıştıkları şeyi yok saymak anlamına gelmektedir. Bu nedenle indirgemeci yaklaşımlar çoğu zaman bilincin fiziksel dünyada yeri olmadığını açıklayan bir pozisyon almaktadır.

²⁶⁰ Thomas Nagel, *Concealment and Exposure: And Other Essays*, (Oxford, Oxford University Press, 2002), 194-195.

²⁶¹ Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", 436.

²⁶² Nagel, "Conceiving the Impossible and the Mind-Body Problem", 345.

SONUÇ

Bilinç, yüzyıllardır felsefeciler için insanın en gizemli yanlarından biri olagelmıştır. Neden bilinçli olduğumuz sorusu günümüzde de cevabı aranan soruların en zorlarından biridir. Felsefe tarihine bakıldığında bilinç ile ilgili çok çeşitli düşünceler öne sürüldüğü görülmektedir. Bu görüşlerin en güçlüsü hiç kuşkusuz Descartes'e ile özdeşleşen düalizmdir. İnsanın sezgisel yapısına da uygun özellikler taşıyan düalizm dünyada iki tür varlık bulunduğu kabulünden hareket etmektedir. Bu varlıklar yer kaplama özelliği olan madde ile düşünen zihindir.

Düalizmin bu kabulü, öznellik ve nesnel bilgi kavramlarını da güçlü bir şekilde etkilemiştir. Dünyada yer kaplamayan bilinç gibi zihinsel özellikler nesnel bilgi alanının dışında oldukları için bilimsel bir incelemeye konu olamayacakları düşünülmüştür. Descartes ve Galileo'nun çerçevesini çizdiği bu anlayış, dünya hakkındaki nesnel bilgimizi arttırmada büyük başarılar imza atmıştır. Ancak, Descartes'ın kurucusu olduğu modern felsefe ve bilim, ironik bir şekilde, onun geliştirdiği düalizm anlayışının doğru olamayacağı sonucuna varmıştır. Gerçekliğin iki ayrı cevherden değil tek bir cevherden ibaret olması gerektiği anlayışı düalizmin yerini almıştır. Materyalizm veya fizikalizm adı verilen bu yaklaşıma göre evrendeki her şey madde ve maddenin birbiriyle etkileşiminden ibarettir. Madde belli matematiksel kurallara tabidir ve insan bu kuralları keşfedebilecek yeterliliktedir.

Bu anlayış, insanın dışındaki dünyayı betimlemede ve açıklamadaki başarısını büyük ölçüde varlıklar hakkında nedensel açıklama yapabilme yeteneğine borçludur. Fizikalist felsefi ve bilimsel anlayış, dünyadaki şeylerin aslında bizim algılarımızın dışında bir gerçekliğin parçası olduklarını göstermiştir. Bu anlayışa göre dünya, bize nasıl görüldüğünden hareketle anlaşılamaz. Çünkü, algı dünyamız nesnel ölçütlerle tanımlanamamaktadır. Halbuki gerçekliğin bilgisi herkes için geçerli nesnellik kurallarına uygun bir yöntem ile sağlanabilir. Fizikalist yaklaşımın nesnellik anlayışı indirgeme kavramında somutlaşmıştır. İndirgeme, bir nesne veya olayın daha temel başka bir nesne veya olaydan ibaret olduğunu göstermektir. Çağdaş bilim tarihi başarılı indirgeme örnekleri ile doludur. Maddenin atomlardan oluştuğunun ortaya çıkarılması, suyun iki hidrojen ve bir

oksijen atomundan ibaret olduğunun gösterilmesi, ışığın elektromanyetik bir dalga olduğunun keşfedilmesi, kalıtımsal özelliklerin aktarım mekanizmasının anlaşılması en bilinen indirgeme örneklerindendir.

Maddi gerçeklikleri açıklamakta büyük başarı gösteren indirgemeci yöntem bilinci açıklamakta kullanıldığında ise bütün gücünü kaybetmektedir. Bilincin varlığını fiziksel bir dünyaya yerleştirme amacı ile geliştirilen birçok düşünce, bilinci temel düzeyde fiziksel bazı unsurlara indirgeme anlamı taşımaktadır. Fakat, bilinci indirgeyerek açıklamaya çalışan yaklaşımlar, bilincin ne olduğu sorusuna tartışmayı sonlandıracak kesinlikte cevaplar verememiştir. Bazı yaklaşımlar, bilinci organizmanın davranışından, işlevinden veya beynin belli durumlarından ibaret görmüşler, bazıları ise onun aslında var olmadığını savunmuşlardır. Bilinci yokluğa indirgeme anlamı taşıyan bu görüşlerle onu fiziksel temelde açıklamaya çalışan yaklaşımların ortak özelliği, bilinç kavramının en önemli özelliğini değerlendirme dışı bırakmalarıdır. Bilincin bu özelliği onun, sadece deneyimleyen tarafından anlaşılabilen öznel karakteridir. Bilinçli her deneyim, deneyimleyen için öznel bir anlama sahiptir. Gök yüzünün maviliğini, bir yemeğin tadını deneyimlemek, bir acıyı veya korku hissini yaşamak nesnel bir bakış açısı ile anlaşılamayacak niteliklere sahiptir. İndirgemeci yaklaşımlar ise yapıları gereği daha en başta yola çıkarken bilincin bu özelliğini yok saymaktadırlar.

Bilinç hakkındaki indirgemeci yaklaşımların bu eksikliğini en erken fark eden ve en güçlü şekilde vurgulayan felsefeci Thomas Nagel olmuştur. Nagel, bilincin bütün indirgemeci yaklaşımlarca görmezden gelinen esas özelliğine dikkat çekmiştir. Bu özelliği “gibi bir şey olmak” kavramı ile ifade etmiştir. Bilinçli her deneyim, o deneyimi yaşayan için kendine has bir şeydir. Bilinçli deneyimler, birinci şahıs bakış açısına bağlı, öznel deneyimlerdir. Bilincin bu özelliği onun ne olduğunu belirlemektedir. Bu nedenle, bilinci ele alan yaklaşımların en başta onun öznel karakterini açıklaması gerekmektedir.

Bilincin açıklanamama problemi, bilincin yapısı ile indirgemeci yaklaşımların yapısı arasındaki uyumsuzlıktan kaynaklanmaktadır. Bütün indirgemeci yaklaşımlar dünyanın nesnel olarak anlaşılabilirliğini kabul etmektedir. Ancak bu kabul, Nagel’e göre, aşırı bir yorumlamayla “ancak nesnel

olarak anlaşılabilen şeyler gerçektir” şeklinde algılanmaktadır. Modern felsefe ve bilimin nesnellik anlayışı üçüncü şahıs bakış açısından gözlenemeyen fenomenlerin gerçekliğini reddetmektedir. Bu anlayışa göre, nesnel olarak incelenemeyecek şeyler aslında başka şeylerden kaynaklanan bir görünümünden ibarettir. Bilimsel araştırmanın yapması gereken sadece nesnel bilginin konusu olabilecek fenomenleri incelemektir. Fakat bu anlayış bilinci ele almak için uygun bir anlayış değildir. Çünkü bilinç, doğası gereği birinci şahıs bakış açısına bağlı, öznel bir olgudur. Her bilinçli deneyim öznel bir bakış açısı gerektirir. Bakış açısı ortadan kalktığında bilinçten bahsetmenin bir anlamı kalmamaktadır. Bilinç söz konusu olduğunda, görünüş-gerçeklik ayrımı ortadan kalkmaktadır. Bilinçli bir deneyimde görünüş ne ise gerçeklik de odur. Bu nedenle, bilince bakış açısından soyutlanmış, nesnel bir açıklama getirmeye çalışmak onu yok saymak anlamına gelmektedir.

Bilincin çağdaş bilim ve felsefe tarafından açıklanamaması felsefecileri farklı görüşlere itmiştir. Bazı felsefeciler bilincin tamamen fiziksel bir olgu olduğunu söylemekte, bilimsel metodolojide bir yanlışlık olmadığını, bilimsel araştırmaların bugün olmasa da gelecekte bilinci tamamen açıklayacağını savunmaktadırlar. Diğer bazı felsefeciler ise bilincin aslında var olmadığını iddia etmektedirler. Onlara göre bilinç, bir tür yanılsamadan ibarettir. Bilimsel ilerleme ise bilincin ne olduğunu açıklamayacak onu bir kavram olarak ortadan kaldıracaktır. Bazı felsefeciler ise bilincin hiçbir zaman açıklanamayacağını düşünmektedirler. Bilinç, öznel boyutu nedeniyle insan bilgisinin ulaşabileceği alanın dışında yer almaktadır. Onlara göre, insan bilgisi ile bilinç arasında aşılmaz bir gedik vardır.

Thomas Nagel’in görüşü ise bu düşüncelerin yanında farklı bir yerde durmaktadır. Onun bilinç hakkındaki düşünceleri, kavranması oldukça güç bir noktaya temas etmektedir. Bu nedenle, birçok felsefeci Nagel’i yanlış anlamaktadır. Bilincin üçüncü şahıs perspektifinden anlaşılamayacağını iddia etmesi nedeniyle Nagel, genellikle bilincin asla anlaşılamayacağını söyleyenlerle aynı kategoride ele alınmaktadır. Bazı felsefeciler ise onun düalist olduğunu söylemektedir. Halbuki Nagel, düalist olmadığı gibi bilincin asla anlaşılamayacağını da düşünmemektedir. Ona göre bilincin hali hazırdaki kavramsal çerçeve içinde anlaşılamaması bilincin

yokluğunu değil, kavramlarımızdaki yetersizliği göstermektedir. Dünyayı açıklamakta büyük başarı gösteren bir metodolojinin, bilinci bu açıklamasına dahil edememesi bu metodolojide bir yanlışlık bulunduğuna işaret etmektedir. Bilinci anlamamıza engel olan bir sınır gerçekten vardır. Fakat bu sınır kavramsal çerçevemizin belirlediği bir sınırdır. Madde, fizik, nesnellik, öznellik gibi kavramların genişlemeci bir yaklaşımla yeniden tanımlanması mümkündür. Böylece oluşturulacak bir kavramsal çerçeve içinde bilinç nesnel bilgi alanının dışında kalmayacaktır. Fakat bu, bilinci özelliklerinden soyutlayarak değil, kendi özellikleri ile açıklamak anlamına gelecektir. Bu açıdan bakıldığında Nagel'in bilinç hakkında söyledikleri varlık felsefesinden bilgi felsefesine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır.

Nagel'in felsefe dünyasındaki önemli konumu, bilincin indirgenememesi probleminin varlık ve bilgi felsefesini de ilgilendirdiğini fark etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada açıklandığı üzere bilinç, 17. yüzyıldan günümüze kadar hâkim hale gelen madde ve evren anlayışının karşısındaki en büyük problemidir. Bu problemin çözümü için geliştirilen yaklaşımlar şimdiye kadar başarılı olamamıştır. Kullanılan kavramsal çerçeve değişmedikçe gelecekte de başarılı olmaları mümkün görünmemektedir. Bilimsel bilginin bir sınırından bahsedilecekse bilincin bu sınır çizgisi olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Fakat bu sınır, epistemolojik bir imkânsızlık değil, kullanılan araçlardan kaynaklanan bir sınırlılıktır. Bilinç de diğer varlıklar gibi bu dünyaya ait bir varlık olduğuna göre dünya hakkındaki doğru bir anlayışın bilinci de içine alması gerekir.

Dünya hakkındaki anlayışımızın çağdaş felsefe ve bilim tarafından birbirine uyumlu bilgilerle parça parça oluşturulduğu söylenebilir. Bu süreç bir yapbozun parçalarını bir araya getirerek anlamlı bir resim oluşturma çabasına benzetilebilir. Bu analogide bilinç, yapboza uymayan parçayı temsil etmektedir. Çalışmanın işaret ettiği gibi anlamlı bir resim için uyumsuz parçayı değiştirmeye çalışmak yerine yapbozun en baştan yanlış düzenlenmiş olabileceğini de düşünmek gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- “Biography”. New York University School of Law. Erişim 04.03.2019.
<https://its.law.nyu.edu/facultyprofiles/index.cfm?fuseaction=profile.biography&personid=20156>.
- Antony, Louise. “What it’s Like to Smell a Gardenia” Times Literary Supplement 4897, 7 şubat 1997. Erişim 27 Nisan 2019. <https://www.the-tls.co.uk/articles/private/what-its-like-to-smell-a-gardenia/>.
- Aristoteles. *Ruh Üzerine*, Çev. Z. Özan. İstanbul: Alfa Yayınevi, 2001.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 1 Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi Aristoteles*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2 Sofistlerden Platon’a*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Aster, Ernst von. *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, çev. Vural Okur. İstanbul: İm Yayın Tasarım, 2005.
- Bechtel, William. *Philosophy of Mind: An Overview for Cognitive Science*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1988.
- Block, Ned. “Functionalism (2)”. *A Companion to the Philosophy of Mind* içinde, ed. Samuel Guttenplan. 326–332. Oxford: Blackwell, 1996.
- Block, Ned. “On a Confusion About a Function of Consciousness”. *Brain and Behavioral Sciences* 18/2 (1995): 227–247.
- Block, Ned. “Qualia”. *A Companion to the Philosophy of Mind* içinde, ed. Samuel Guttenplan. 514–520. Cambridge: Blackwell, 1996.
- Block, Ned. “Troubles with Functionalism”. *Minnesota Studies in the Philosophy of Science* 9 (1978): 261–325.
- Brentano, Franz. *Psychology from an Empirical Standpoint*. London: Routledge, 1973.
- Burnet, John. *Greek Philosophy Thales to Plato*. London: Macmillian and Co. Limited, 1950.

- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Chalmers, David J. “Consciousness and its Place in Nature”. *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind* içinde, ed. Stephen P. Stich-Ted A. Warfield. 102–142. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
- Chalmers, David J. “Facing up to the Problem of Consciousness”. *Journal of Consciousness Studies* 2/3 (1995): 200-219.
- Chalmers, David J. “The Puzzle of Conscious Experience”. *Scientific American* 273/6 (1995): 80–86.
- Chalmers, David J. *The Conscious Mind: In Search of A Theory of Consciousness*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Chalmers, David. “Panpsychism and Panprotopsychism”. *The Amherst Lecture in Philosophy* 8 (2013): 1–35.
- Chalmers, David. *The Character of Consciousness*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Churchland, Patricia S. *Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind-Brain*. Cambridge: The MIT Press, 1986.
- Churchland, Paul M. “Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes”. *The Journal of Philosophy* 78/2 (1981): 67–90.
- Churchland, Paul M. *Matter and Consciousness: A Contemporary Introduction to the Philosophy of Mind-Revised Edition*. Cambridge: MIT Press, 1988.
- Crane, Tim. “Dualism, Monism, Physicalism”. *Mind and Society* 2 (2000): 73–85.
- Crane, Tim. “The Intentional Structure of Consciousness”. *Consciousness: New Philosophical Perspectives* içinde, ed. A. Jokic-Q. Smith. 33–56. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Crane, Tim. “The Mind-Body Problem”, *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences* içinde, ed. Robert A. Wilson - Frank C. Keil. 546–548. Cambridge: MIT Press, 1999.
- Crane, Tim. -D.H. Mellor. “There is No Question of Physicalism”. *Mind: New Series* 99/394 (1990): 185–206.

- Crane, Tim. *The Mechanical Mind: A Philosophical Introduction to Minds, Machines and Mental Representation*. London: Routledge, 2003.
- Demertzi, Athena vd. "Dualism Persists in the Science of Mind", *Annals of the New York Academy of Sciences* 1157/1 (2009): 1–9.
- Denkel, Arda. *Düşünceler ve Gerekçeler Felsefe Yazıları*. İstanbul: Göçebe Yayınları, 1997.
- Dennett, Daniel C. "Quining Qualia". *Consciousness in Modern Science* içinde, ed. A.Marcel-E. Bisiach. 42–77. Oxford: Oxford University Press, 1988.
- Dennett, Daniel C. *Consciousness Explained*. Boston: Back Bay Books, 1992.
- Descartes, René, Meditations on First Philosophy: Meditation 2. *The Philosophical Writings of Descartes II içinde*, trans. John Cottingham & Robert Stoothoff & Dugold Murdoch & Anthony Kenny. 16–23. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Descartes, René. Principles of Philosophy. *The Philosophical Writings of Descartes I içinde*, trans. John Cottingham & Robert Stoothoff & Dugold Murdoch & Anthony Kenny. 177–291. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Descartes, René. The Passions of the Soul. *The Philosophical Writings of Descartes I içinde*, trans. John Cottingham & Robert Stoothoff & Dugold Murdoch & Anthony Kenny. 325–404. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Farrell, Brian A. "Experiences". *Mind* 59 (1950): 170–198.
- Feigl, Herbert. *The "Mental" and the "Physical": The Essay and a Postscript*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1958.
- Flanagan, Owen. *Consciousness Reconsidered*. Cambridge: Bradford Book, 1993.
- Göka, Erol. "Değiştirir İnsanları Bir Anda, Para" Yeni Şafak, 9 Haziran 2016. Erişim 28 Şubat 2017. <http://www.yenisafak.com/yazarlar/erolgoka/degistiririnsanlari-bir-anda-para-2029603>.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010.
- Graham, George - Terence Horgan-John Tienson. "Consciousness and Intentionality". *The Blackwell Companion to Consciousness* içinde, ed.

- Max Velmans-Susan Schneider. 468–484. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2007.
- Gulick, Robert van. “Reduction, Emergence and Other Recent Options on the Mind/Body Problem: A Philosophic Overview”. *Journal of Consciousness Studies* 8/9-10 (2001): 1–34.
- Heil, John. *Philosophy of Mind: A Contemporary Introduction*. New York: Routledge, 2004.
- Heil, John. *Philosophy of Mind: A Guide and Anthology*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Jackson, Frank. “Epiphenomenal Qualia”. *The Philosophical Quarterly* 32/127 (1982): 127–136.
- James, William. “Does Consciousness Exist?”. *The Journal of Philosophy, Psychology, and Scientific Methods* 1/18 (1904): 477–491.
- Kemeny, John G.- Paul Oppenheim. “On reduction”. *Philosophical Studies* 7/1-2 (1956): 6-19.
- Kim, Jaegwon. *Philosophy of Mind*. Boulder: Westview Press, 2011.
- Kirk, Robert. “Zombies”. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Erişim 02.05.2019. <http://plato.stanford.edu/entries/zombies/>.
- Koyre, Alexandre. *Bilim Tarihi Yazıları 1*, çev. Kurtuluş Dinçer. Ankara: Tübitak Yayınları, 2000.
- Lee, Andrew. “Reductive Explanation and Qualia”. *Aporia* 21/2 (2011): 1–10.
- Levine, Joseph. “Materialism and qualia: The explanatory gap”. *Pacific Philosophical Quarterly* 64 (1983): 354-361.
- Locke, John. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
- Lycan, William G. “Functionalism (1)”. *A Companion to the Philosophy of Mind* içinde, ed. Samuel Guttenplan. 317–323. Oxford: Blackwell, 1996.
- Lycan, William G. “The Superiority of Hop to Hot” *Higher-Order Theories of Consciousness: An Anthology* içinde, ed. Rocco J. Gennaro. 93–113. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2004.

- Lycan, William G. "Intentionality", *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences* içinde, ed. Robert A. Wilson – Frank C. Keil. 413–415. Cambridge: The MIT Press, 1999.
- Kriegel, Uriah. "Is Intentionality Dependent Upon Consciousness?". *Philosophical Studies* 116 (2003): 271–307.
- McGinn, Colin. *The Character of Mind: An Introduction to the Philosophy of Mind*. New York: Oxford University Press, 1999.
- McGinn, Colin. *The Mysterious Flame: Conscious Minds in a Material World*. New York: Basic Books, 1999.
- Nagel, Thomas. "Analytic Philosophy and Human Life". *Economia Politica: Journal of Analytical and Institutional Economics* 1 (2009): 3–12.
- Nagel, Thomas. "Conceiving the Impossible and the Mind–Body Problem". *Philosophy* 73/285 (1998): 337–352.
- Nagel, Thomas. "Limits of Objectivity". *The Tanner Lecture On Human Value* 1 içinde, ed. S. McMurrin. 75–139. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
- Nagel, Thomas. "Physicalism". *The Philosophical Review* 74/3 (1965): 339–356.
- Nagel, Thomas. "The Core of Mind and Cosmos". The New York Times: The Opinion Pages. Erişim 12.03.2019.
<https://opinionator.blogs.nytimes.com/2013/08/18/the-core-of-mind-and-cosmos/#more-148050>.
- Nagel, Thomas. "What Is It Like to Be a Bat?". *Philosophical Review* 83 (1974): 435–450.
- Nagel, Thomas. *Concealment and Exposure: And Other Essays*. Oxford, Oxford University Press, 2002.
- Nagel, Thomas. *Her Şey Ne Anlama Geliyor?*, çev. Hakan Gündoğdu. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2004.
- Nagel, Thomas. *Mind & Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature is Almost Certainly False*. New York: Oxford University Press, 2012.

- Nagel, Thomas. *Mortal Questions*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Nagel, Thomas. *The View from Nowhere*. Oxford: Oxford University Press, 1986.
- Nagel, Thomas. *What Does It All Mean?*. Oxford: Oxford University Press, 1987.
- Nagel, Thomas. *Zihin ve Evren: Materyalist Neo-Darwinci Doğa Görüşü Neden Neredeyse Kesinlikle Yanlıştır*, Çev. Özge Çağlar Aksoy. İstanbul: Jaguar Kitap, 2015.
- Neurath, Otto. "Physicalism: The Philosophy of the Vienna Circle", *Philosophical Papers 1913–1946* içinde, ed. R.S. Cohen-M. Neurath. 48-51. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1983.
- Papineau, David - Howard Selina. *Introducing Consciousness*. Cambridge: Icon Books Ltd, 2002.
- Papineau, David. *Thinking About Consciousness*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Place, Ullin T. "Is Consciousness a Brain Process?". *British Journal of Psychology* 47 (1956): 44–50.
- Platon. *Phaidros*, çev. Furkan Akdoğan. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Platon. *Yasalar*, çev. Candan Şentuna - Saffet Babür. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.
- Polger, Thomas W. "Functionalism". Internet Encyclopedia of Philosophy. Erişim 05.04.2019. <https://www.iep.utm.edu/functionism/#H1>.
- Rakova, Marina. *Philosophy of Mind A-Z*. Edinburg: Edinburg University Press, 2006.
- Ratcliffe, Matthew. "Husserl And Nagel On Subjectivity And The Limits Of Physical Objectivity". *Continental Philosophy Review* 35/4 (2002): 353–377.
- Rosenthal, David. "Identity Theories". *A Companion to the Philosophy of Mind* içinde, ed. Samuel Guttenplan. 348–355. Oxford: Blackwell, 1996.
- Ryle, Gilbert. *The Concept of Mind*. London: Routledge, 2009.
- Sartre, Jean-Paul. *The Psychology of Imagination*. New York: Philosophical Library, 1948.

- Sayan, Erdinç. “Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış”.
Kaygı: *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 19
(2012): 37-54.
- Searle, John R. *Bilinç ve Dil*, çev. Muhittin Macit-Cüneyt Özpilavcı. İstanbul:
Litera Yayıncılık, 2016.
- Searle, John R. *The Mystery of Consciousness*. New York: The New York Review
of Books, 1997.
- Searle, John R. *Zihin Dil Toplum*, çev. Alaattin Tural. İstanbul: Litera Yayıncılık.
2006.
- Searle, John R. *Zihnin Yeniden Keşfi*, çev. Muhittin Macit. İstanbul: Litera
Yayıncılık, 2014.
- Shaffer, Jerome A. *Zihin Felsefesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.
- Smart, John J. C. “Sensations and Brain Processes”. *Philosophical Review*
68 (1959): 141–56.
- Stout, G.F. *A Manual of Psychology*. London: University Correspondence College
Press, 1899.
- Strawson, Galen. “The Consciousness Myth” *Times Literary Supplement* 5839,
27 Şubat 2015. Erişim 07 Şubat 2019. [https://www.the-
tls.co.uk/articles/public/consciousness-myth/](https://www.the-tls.co.uk/articles/public/consciousness-myth/).
- Strawson, Galen. *Mental Reality*. Cambridge: The MIT Press, 2010.
- Thomas, Alan. *Thomas Nagel*. Stocksfield: Acumen Publishing Limited, 2009.
- Tura, Saffet Murat. “Önsöz”, *Madde ve Bilinç* içinde, Paul M, Churchland. çev.
Berkay Ersöz. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2012.
- Tümekaya, Serdal. “Thomas Nagel’in 'Fizikalizm' ve 'Yarasa Olmak Nasıl Bir
Şeydir' Makalelerinin Bilince Nesnel Bir Açıklama Verme Arayışı
Açısından Kıyaslanması”. *Beytülhikme* 7/1 (2017): 23–41.
- Tümekaya, Serdal. “Nesnel Fenomenoloji Projesi Aracılığıyla Thomas Nagel
Bilinci Nesnel Bir Şekilde Açıklamaya Çalışır”. *Ethos: Felsefe ve
Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar* 10/2 (2017): 147–160.

- Tümekaya, Serdal. “Thomas Nagel is, at bottom, not an anti-physicalist but a defender of it”. Academia. Erişim 12.02.2019.
<https://metu.academia.edu/serdaltumkaya/Conference-Papers>.
- Valberg, J. J. *The Puzzle of Experience*. Oxford: Clarendon Press, 1992.
- Velmans, Max., “An Introduction to the Science of Consciousness”. *The Science of Consciousness: Psychological, Neuropsychological and Clinical Reviews* içinde, ed. Max Velmans. 1–22. London: Routledge, 1996.
- Weisberg, Josh. “The Hard Problem of Consciousness”. Internet Encyclopedia of Philosophy. Erişim 03.05.2019. <https://www.iep.utm.edu/hard-con/>.
- Yoo, Julie. “Mental Causation”. Internet Encyclopedia of Philosophy. Erişim 05.03.2019. <https://www.iep.utm.edu/mental-c/>.
- Atkins, Peter. *Four Laws*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

ÖZGEÇMİŞ

